

MASKE

OČETOVA POSMRTNA — JUŠ KOZAK

I

Na Šmartinski cesti sem srečaval vsak večer peščico životnih deklet in postarnih delavcev, ki so zapuščali tačas tovarno za klej, kjer so si služili suhi kruh. Bila je velika skrb za delo in življenje.

Delavci so odhajali v Zeleno jamo in šentpetersko predmestje, jaz med široke njive Ljubljanskega polja, kamor je hotela noga. Poletna suša je zadržala rast na polju, da je znova ozelenelo v jeseni. Ljudje so živeli do noči na njivah. Usmiljene sestre iz bolnice so na razsežnem travniku spravliale otavo. Perutnice belih klobukov so frfotale med hlapci in deklami pod visoko naloženimi vozovi. Kadar sem se ustavil na ozarah med zeljniki, mi je prinašal večerni dih glasove Posavcev naproti.

Večkrat sem krenil s Savske ceste in mimogrede zavil na pokopališče. Zlati odsev je ugašal nad triglavskimi vrhovi, ko sem hodil med grobovi. Ob nekaterih so se sklanjali zakesneli ljudje, ki žive najbrže le še od spominov in prilivajo vsak večer jesenskemu cvetju.

Ustavil sem se pred zeleno rušo, pod katero leži očetovo truplo. Nad vzglavjem stoje granitna vrata: dva visoka, sirovo obklesana podboja držita prečni kamen z vdolbenim imenom. Med podboji visi na kovanem križu Izveličar. Mojster mu je dal izraz dopolnjenega trpljenja. Še v mraku blešči zlati božji sij nad trnjevo krono, nad glavo, krvavečo za vse, ki gnijejo v zemlji in so z Njegovo vero prestopili zadnja vrata.

Zakaj me je s polja mamilo semkaj, zakaj sem se ustavljal na očetovem grobu, niti sam ne vem. Iz ljubezni, mislim, da ne. Bil sem mu tuj in pogled med nama hladen, odkar sem živel. Ko so ga zagrebli, sem se zavedel, kako malo sem ga poznal. Kdo je bil? Kaj je čutil, ko se je v smrtnih krčih poslavljal in so umirajoče oči poslednjič obvisle na nas? Vprašanje me je osupnilo. Odnosaje med ljudmi je treba zelo hladno premisliti. Nikoli ne bi mogel trditi, da je sin poznal notranjega očeta. Toda v negibni tišini med grobovi, nad katerimi je bilo razpeto visoko nebo, pred obličjem smrti, pred nerazrešljivo uganko človeških prs, so se pričeli pogovori s svetom, s seboj in z njimi, ki so otrpnili.

Po očetovem pogrebu me je nekaj dni preganjala nesmiselna prikazen. Ko smo ga zapustili in je pogovor zgoraj utihnil, sem ga videl, kako je razklenil roke, odprl oči in odmaknil pokrov, da bi skozi prst prisluškoval prešumom v zemlji. Iz te prikazni se je rodila prevara, da je bolj živ kakor prej med nami.

Kakor da ga gledam. Nad globoko vdrtimi očmi so se stisnile trepalnice za zadnji premislek. Brada, ki je ni imel v mrtvaški postelji, je obrasla spredaj še vedno zalita lica. Karkoli čuje, ne izpremeni se mu izraz obličja. Koliko let še, da se sesuje ogrodje močnega telesa in bo ležala kost poleg kosti? Kdaj bodo najbolj sladkosnedni črvi, ki si poiščejo možgane, izvotlili lobanjo in se bo šum zemlje pretakal skozi koščene dupline?

Nekoč položi grobar, ki bo kopal grob za nas in vnuke, lobanjo k novi krsti. Tako se nabirajo za mestom in za vasmi kosti v zemlji.

Ob trepetu uvelega lista, ki ga je večerna sapa sprostila z breze, rastoče na očetovem grobu, sem nenadno zopet občutil, kako me je pričela zalezovati smrtna slutnja. V štiridesetem letu napade človeka velika osamelost, v njenih globinah se prikaže smrt — neizbežen in popoln konec. Zjutraj spreleti človeka strah, da mu bo dan prekratek; preden zaspi, ga marsikdaj obide, kakor da je že zdrknil onstran.

Strmel sem v zemljo, v grobu se ni premaknila nobena kost.

II

Če bi se oče prebudil, bi bila prva beseda: kakšen cviček točijo doma? Otresel bi se prsti in krenil čez polje. Potem ne bi črhnil besede, tudi ne vprašal, kdo zida tu, kdo zida tam? Ne bi se domislil, da mu je obleka preperela in se mu skozi vidi. Kakor mesečni bi z naprej uprtimi očmi našel pot do doma in stopil v klet. Pod oboki bi oživel, se začudeno oziral, ker bi se več ne spoznal.

Dokler je živel, je iz previdnosti kupoval sproti, zdaj počivajo na legah trebušasti sodi.

Rajhenburška črnina je temnejša od strjene krvi. Kaplja iz Gadove peči, s Klevevža, od Krškega in z Bizeljskega je skrbno pretočena in dobro vležana. Kdor jo ljubi, prihaja s posebnim veseljem v klet in jo pokuša od soda do soda. Oče bi seveda prigovarjal, da taka zaloga ni potrebna. „Pa je. Gospodarski boj je oster in ljudje pijejo bolj ko kedaj.“

Ko bi se razgledal, bi stopil k sodu in si natočil rdečega, ki se peni in dela tek. Kupica bi se orosila, držal bi jo proti luči in z večjim očesom sodil žlahtni sok. Potem bi zvrnil na hitro, kakor je bil vajen piti. Z zadovoljnim nasmeškom bi preizkusil še belo vino in se zopet vrnil k rdečemu. Komaj bi si ugasil žejo od poletne suše v zemlji.

Tako bi stala v obokani kleti, on s kupico v prstenih rokah. Tedaj bi se domislil živih dni in bi pritajeno izpraševal: „Kdo sedi zgoraj?“

Ob tej uri je hodil po krčmi in z vneto stregel gostom. Kogar je spoštoval, mu je natakal vino s pobožnostjo, kakor da vrši duhovno službo. Kdor pa ni hvalil vina, mu je ves večer obračal hrbet in ga ni več videl. Zadnje leto, ko je že vedel za smrt, je živel le še od vina in hvale, pa bodisi lizunove. Kaj bi s tem, mi vsi bolehamo na poželjivi častihlepnosti.

Pri peči je stala miza za korarje, ki je slovela, dokler je prihajal med nje prejšnji župan Tavčar. Zanj je bil stol že popoldne prislonjen. Oče ga ni nikomur prepustil, tudi če bi župan ne bil prišel. Tavčar je bil vaje ukazovati in je imel izbrušeno oko za človeka. To je bil dar fantazije, ki se je dobro spajala s kmetiško razsodnostjo. Bil je premočrten, ne zviti, korarji so radi poslušali zbadljivo besedo, kadar se je rogala svojim in njihovim človeškim slabostim. Podedoval je trmoglavo mogočnost gorenjskega kmeta, ki si hvalo in slavo sam odmeri in se mu ne zdi vredno pri mizi nastavljeni ušes. Oče je bil veren pripadnik njegove politične stranke, tako zvest, da je sovražil, kar je Tavčar sovražil, in ni videl madeža, kjer je ta dejal, da ga ni. Ostal mu je vdan do smrti.

Tisti večer, ko je Tavčar odstavil izpito čašo in ob slovesu zaupal očetu, da pojde na Visoko umirat, se je vrnil oče z rosnimi očmi iz kleti. Prinesel je belega, natočil vsem korarjem po vrsti in pustil še polno kupico na mizi. „Zanj“, je dejal s hripavim glasom. Vsi so vedeli, komu je namenjena. Potem so pili, pritikal hvalo k hvali, kakor se spodobi na sedmini. Na pragu novega dne je uprl oče srepi pogled v strop in ves ginjen modroval: „Počasi se zvrstimo, ne najdemo se več na svetu.“ S Tavčarjem je omahnila samozavestna, simbolna glava malomeščanskega liberalizma.

„Pri peči sede še vedno korarji. Ohranili so ime za spomin. Med njimi poseda novi župan, ki rad napelje besedo na svojo hvalo. Razvnet hvali z učenim okusom dobro kapljo, kakor so vsi župani radi pili tvoje dobro vino.“

Vendar je čas ves drug. Beseduje se o veliki krizi, o veselju, katero uživa vsak nad sabo; preleva se politika, mála, ki preskrbuje človeka, in velika, ki ga duši; toda ljudje govore nekam v temo. Po mrličih zaudarja. Rak razjeda telesa naprej, in kdor ima samo žolčne kamne, je še vesel. Mi sedimo vsak zase in pijemo molče, ker naše politično pričanje je samo še upor.“

Oče bi si z dolgim požirkom črnine poplaknil grlo in bi me kakor vedno poslušal z nezaupljivim pogledom.

NASTANEK CANKARJEVEGA POLIKARPA

DR. JANKO LOKAR

Z Ivanom Cankarjem sem se bil osebno seznanil na Dunaju leta 1903., ob času, ko je jesen začela pestriti listje. Spoznala sva se v kavarni „Beethoven“ na Alzerici, kamor je zahajalo mnogo slovenskih študentov. Kot tretji je posedal pri najini mizi medicinec Ernest Zupanec iz Ljubljane, edinovrsten po svojem dobrem srcu, ki je v svoji dobroti žrtvoval pohlepnu goltu smeloživih tovarišev zdravje in življenje. V družbi Cankarja se je čutil počaščenega, duša se mu je v neizrazni blaženosti kar odžejala, če je bil sicer sarkastični Cankar z njim dober. Ernesta ne morem šteti med zdravoumne ljudi. Uklet v občudovanje Cankarja, bi bil dal zanj vse. Nekega dne, ko je vladala v naši družbi huda suša, mu je dejal Cankar: „To pa ni lepo, da mi niti ti ne moreš ničesar posoditi.“ „Kako?“ odvrne Zupanec. „Saj imam komaj za kapucina!“ „Imaš pa lepo vrhnjo suknjo, kakor sem videl, ko si prišel v kavarno. Malo nižje na nasprotni strani je pa zastavljavnica. Prijatelj, če je ne poznaš, seznanj se z njo! Pomagala nam je že vsem.“ Zupanec ni rekel niti besede, kakor krivden se je v zadregi nasmejaj, vstal, se vrnil brez suknje, a z denarjem.

Denar je zbližal tudi Cankarja in mene. Potegnil sem bil Knafla. Cankar je bil tisti čas brez sredstev, pričakoval pa je od Levca, predsednika Slovenske matice, nagrado za rokopis, ki ga je dokončeval za Matico. Šlo je za rokopis „Življenje in smrt Petra Novljana“, o katerem je trdil Cankar danes, da bo še tisto noč gotov, čez nekaj dni pa se je jezil nad svojim delom, češ, da ga ne more dokončati, ker ga izpreminja.

Levca je spoštoval Cankar kot človeka in svojega dobrotnika, bil mu je vdan ter se je razigral in razživel, če je govoril o njem. Z vneto ga je branil, ko so ga v domovini nekateri napadali kot slabohrbteničnega narodnjakarja.

„Daj mi Knafla, za denar se ne boj!“ mi je rekel. „Na Levca se zanašam. Še nikdar me ni pustil na cedilu. Ko dobi povest, bo za nekaj dni denar tu, a povest završim skoro.“

Malo sem pomislil, ker sem živel skoro samo od Knafla, segel v žep in izročil Cankarju do mala vso vsoto, ki sem jo bil zjutraj prejel na kvesturi. Naslednje dni ni bilo Cankarja v kavarno in mene je začelo skrbeti. Iskal sem ga tudi v Budjevički pivnici, a ga ni bilo. Ali je tičal doma in pisal, ali je pa postal samohodec, da bi se ne srečala? Čutil sem, da je težko biti onemu svetec, komur ni bog otec. Začel sem hoditi vsak dan po nekolikokrat gledat na črno desko v vseučilišni avli, ali ni med denarnimi pošiljkami Cankarjevega imena. Nekega dne okrog enajstih

sem stopil pred desko prav v trenutku, ko je vratar zapisaval Cankarjevo ime. Kvas nezaupanja se je stopil, razbolelo srce se je umirilo. Sédel sem na eno izmed klopi pred kvesturo in čakal, da se pojavi Cankar. Vedel sem, da zanima črna deska tudi njega. Kot vedec sem hotel biti tudi videc. Zato sem si izbral opazovališče na klopeh pred kvesturo. Čakal sem do pol dveh. Avla je bila že prazna, ko je šinil Cankarjev širokokrajni, sivi klobuk skoro s strelovito brzino od črne deske k vratarju. Enako naglo sem se znašel sam pred vratarjevimi vrati. Ko se je Cankar prikazal, sem se napravil nedolžnega, kakor da sem prišel slučajno. A razburjenost mi je predrhtavala besede. „Živio!“ me pozdravi Cankar. „Denar že imam, moram pa takoj domov, zvečer ob šestih pa pridi ne v Budjevičko, ampak — kakor se za gospôdo spodobi — v Löwenbräu.“ Jutrnje zlatozorje upa se je stemnilo, nerad sem se oddvojil od Cankarja brez denarja, a rekel nisem ničesar, ker bi mi tudi gadja jarost ne pomagala.

Tisto popoldne sem prebil v rohnivem razpoloženju. Toda Cankar je držal besedo. V restavraciji Löwenbräu sva bila skrita pred hreščečo pouličnostjo, težko bavarsko pivo je vzdigovalo najino dojetnost, naročena večerja je pa tudi presegala ravnivost želodcev dveh na zunanje grudobolnih fantov.

Mnogo in pozno v noč sva duhovičila. Jaz sem mu pripovedoval mnogokaj iz svojih deških let. Med drugim o sovrstniku, ki smo ga klicali s poštenim našim imenom Janez, dokler ni prišel v šoloobvezno dobo. Tedaj si je izpisal učitelj iz krstne matice vse svoje novince in ugotovil, da je bil Janez krščen za Jožo. Botri so se bili pri krstu napili, pozabili ime in povedali doma materi napačno.

Mali Janez je bil ves obupan. Nikakor ni hotel biti Joža. Ni se jokal, ampak tulil je v šoli, ko ga je poklical učitelj za Jožo in mu povedal, da odslej ne bo več Janez, ampak Joža.

Pa tudi na nas otroke je deloval ta prigodek kot skrivnostno zakletje. Janez je bil nezakonsko dete, čigar mati je sama služila. Tako ga je vzel neki posestnik na vasi tako rekoč za svojega, da bi mu bil z do-raščajočimi leti za kruh in obleko pastir in hlapec. Izpremema imena je hipoma porušila našo tovarišijo. Neko neizgladno nasprotje je nastalo med njim in nami. Odganjali smo ga od sebe in mu nagajali s kričanjem: „Janez-Joža! Janez-Joža!“ Zdel se nam je naenkrat drugobiten.

Tako je izpremema imena zagrenila temu dečku že prvo mladost. Ogibal se je dečadi in postajal zasebnež. Z leti se je večala ta zasebnost. S sedemnajstimi leti je šel v Ameriko. Ko ga je poštni voz v komaj pre-

bujajočem se jutru sprejel vase, da ga popelje na postajo v Kočevje, se je poslavljala od njega skoro samo od bede razbičana mati.

Zamenjano ime mu je bilo gonobitelj.

Govorilo se je, da mu je bil nezakonski oče neki kaplan.

Pri tej priliki sem opozoril Cankarja na navado nekaterih župnišč, da krstijo nezakonske otroke z nenavadnimi imeni, tako da jih že s tem zaznamujejo. Naštel sem mu nekaj takih imen: Fridolin, Izidor, Kilijan, Peregrin, Avrelija, Suzana, Valburga itd.

Mimogrede omenjam, da sem še letos v hribih naletel na žensko dete z imenom Evlalija. Ko sem začuden vprašal svojega sopotnika kmeta, odkod v hribovski hiši to ime, mi je kratko odgovoril: „Nezakonski!“ Kdo pa je odločil to ime, mi ni znal povedati.

Cankarjev obraz se je pri mojem pripovedovanju razsmejal v radosti. Začel je sam ugibati, kaka imena bi bila dobra znamenja nezakonskih otrok. Tako sva prišla tudi na ime Polikarp, ki ga je eden od naju — kdo, se ne spominjam — poznal iz kakega koledarja.

„Imenitno! Še pripoveduj!“ je silil Cankar vame. Povedal sem mu, da vem za primer, ko so pijani botri, gredoč iz cerkve, izgubili otroka. Tudi to sem omenil, da se v mojem kraju niso vedno lahko dobili botri za nezakonsko dete. Tako je naprosila babica za botro novorojenčku neke Bare kar v gostilni, kjer je čakala na krst, nekega kmeta in njegovo ženo iz sosednje vasi, ki sta se mudila takrat po opravkih pri fari. V skrajni potrebi morata prevzeti dolžnost botrov cerkovnik in njegova žena.

Pravil sem mu tudi o dobliškem cerkovniku Staničku, ki je v pijanosti večkrat videl duhove in čul, da v cerkvi zvoni, dasi so bila cerkvena vrata zaklenjena in je sam poskušal priti v cerkev, da bi dognal, kdo zvoni, a ni mogel v zvonik kljub ključem.

Ta cerkovnik je pijan včasih spal v mrtvašnici in je nekoč nekega tujega berača, ki ga je zatekla smrt na vasi, ponoči pred pokopom zabil v krsto, češ, da ga je vznemirjal pogled napol priprtih oči.

Tudi sicer je napravil ta zmedenec marsikaj, kar je z grozo premražalo pol vasi. Videl je ples mrtvecev brez glave ob velikem križu, ki je stal sredi pokopališča. Čul je šklepetanje kosti in ropot pokrovov odpirajočih se rakev.

Cankar je z zanimanjem poslušal moje pripovedovanje o strahovih, kar sem bil večinoma slišal na raznih botrinjih in osminah. Tako sem mu povedal med drugim, da je nesel nekoč stari Petriha pozno v mraku za osmino iz trtja barilec vina mimo pokopališča. Utrujen se je naslonil ob pokopališčni zid. Na sveže prekopanem grobu je videl beleče se kosti.

Sam ni vedel, kako in kaj je prišlo do tega. Uklet v neko prešernost je zašepetal: „Kosti, pridite k meni v gosti!“ Takoj ga je obletela zla slutnja, a bilo je prepozno. Ob osmini mu je sicer célo vino pregnalo zlo-slutno razpoloženje, toda ko sta kazala v okrovju ure kazalca na polnoč, je videl, kako je vstopil skozi zaprta vrata blede neznanec, koračil mimo vseh gostov ter se usedel poleg njega kakor star znanec. Petriha je prebledel, roki sta se mu pobesili, besede ni mogel spraviti iz sebe, le grgral je. Tedaj so opazili tudi zaripli in zahripli gostje v svojo grozo neznanca. Sedél je tiho in mirno ter jih gledal. Telo in jezik jim je vkoval strah v svoje verige. Nihče se ni mogel naslednjega dne spominjati, kako je bilo, le ko je začel bíti zvon v zvoniku eno, je neznanec vstal in odšel tiho pri zadnjih vratih. Vrtnov boter je omahovaje stopil do teh vrat, da bi pogledal za njim, a vrata so bila zaklenjena.

Cankarjevo lice se je ob tem pripovedovanju razživiljalo. „To napiši!“ je vzkliknil ob koncu. „Imenitna povest! Naslov bodi Polikarp!“ Izmikal sem se mu, da sem dal beletristiki že slovo. „Nič ne dé. Napiši in mi pokaži!“

Najina modrijanščina tega večera se je končala zelo pozno. Brezsnena noč me je mučila po zaužitem pivu, ki ga nisem bil vajen, z žejo, katere se še danes spominjam.

Za drugi dan sva imela dogovorjen sestanek v neki restavraciji na Lerchenfelderstrasse ob dveh popoldne. Cankar je prišel šele ob treh. Takrat mu je plala duša v ljubezni do Štefke Löfflerjeve. Čednost in grehota sta ga vezali. Govoril mi je toplo o svojem medoustnem dekletu ter pokazal prstan, ki ga je kupil zanjo med potjo za zadnji denar. Na Polikarpa pa ni bil pozabil. „Kdaj napišeš Polikarpa?“ me je vprašal. „Jaz ga ne bom.“ „Če ga ne boš ti, ga bom pa jaz.“ „Prav zadovoljen sem.“

Ko sem se vrnil po novem letu 1904. z božičnih počitnic na Dunaj, sva govorila spet o Polikarpu, katerega je imel takrat v delu. Bil je navdušen zanj in mi zatrjeval, da bo povest gotovo ugajala. Vprašal me je tudi o pomenu besede Polikarp. Razložil sem mu jo s: sadov bogat. Nato mi je odgovoril: „Najin Polikarp je glede telesa siromak, a po duši bogat.“

Nekaj mesecev nato je dokončal Polikarpa. Mene ni bilo več na Dunaju. Izšel je leta 1905. v „Ljubljanskem Zvonu“. Kritika ga je zelo ugodno sprejela. Morda prav zaradi te ugodne ocene je pozneje Cankar izpremenil svoje mnenje o Polikarpu. Prebral je Polikarpa še enkrat, „pa sem spoznal, da v tej povesti ni nobene hude ideje, temveč ena sama majčkена misel, ki nikomur ne škoduje“. Kako je pobral to misel na

cesti, sem prej povedal. Mislim, da Cankar zasluži, da osvetlimo vsako njegovo delo, kolikor ga moremo.

V svojem odgovoru na ugodno kritiko je Cankar tudi zapisal: „Kdor hodi spredaj, mora čutiti zmirom, da mu leti kamenje v hrbet; drugače ne hodi spredaj.“ (Navedbe med narekovaji glej v Cankarjevih Zbranih spisih, XII.)

V splošnem je bilo, kolikor vem iz razgovorov z njim, Cankarjevo stališče do kritike čudno: če so ga hvalili, mu ni bilo prav, češ, da ga ne razumejo; če so ga grajali, mu tudi ni bilo prav, ker da ga zopet niso razumeli.

KRIŽEM PO ULICAH

FRANCE BEVK

Bila je zimska noč. V Trstu je pihala burja. Pometala je ulice, brlzigala skozi dimnike. Bičala morje, ki je bilo ob bregu skoraj mirno, a na odprtem se je dvigalo v penastih valovih.

Kavarne so bile že zaprte. Tudi polovica luči je bilo že ugaslih. Mesto je bilo razdeljeno v svetle in senčne pasove, ki so se visoko nad hišami spajali v nejasen somrak. V njem je tonilo nebo. Tramvaji niso vozili več. Le kak taksij, redka kočija. Zaznal gost, ki se je zavil v suknjo, z rokami v žepih tesno ob hišah vračal proti domu.

Tudi postaja se je polagoma zagrinjala v temo. Poslednji večerni vlak je bil že odšel. V čakalnici tretjega razreda je nekaj ljudi polegalo po tleh s svežnji pod glavo. Drugi so se poltiho pomenkovali in kadili slab tobak. Tisti, ki so imeli listek za jutrnji vlak, so lahko ostali. Drugi so morali na ulico. Čakalnica ni zavetišče!

Odhajali so počasi, oziraje se brezbrizno, kakor bi si hoteli vsaj za nekaj trenutkov podaljšati bivanje pod streho. Nazadnje so le stopili skozi vrata, po treh ali štirih kamenitih stopnicah na tlakovano ulico. Za hrbtom so se jim hrešče zaprla vrata, da se čez nekaj ur zopet odpro. Nekaj minut, postaja je bila mrtva. Le ura nad pročeljem je počasi premikala velike, črne kazalce od številke do številke. Prepočasi za tiste, ki so ostali na cesti.

Med njimi je bila tudi Tinca. Visoko dekle razvitih prsi in nekoliko bledega obraza. Nosila je rjavo obleko brez plašča, na predivnatih laseh pleteno čepico, a na nogah nizke čevlje na zadrgo. Oči so ji gledale nekam plaho, začudeno, kakor da so prvič zagledale življenje. V redkih lučih, katerih svetloba je trepetala ko pošastno prestiralo, ni našla rešitve.

Topo, mehanično se je prestopila po tlaku, ko da se zamolklo zaveda, da ne sme ostati na mestu. In vendar ni imela nikakega opravljanja. In v tistem trenutku nikake želje, razen ene — da bi našla kako zavetje, v katerem bi počakala jutra.

Hodila je, poslušala odmev lastnih korakov. Mislila je, da hodi že dolgo, a je naredila le krog ob vencu hiš. Zopet je stalo pred njo postajno poslopje.

Postala je in se ozrla preko streh. Nekaj bolestrnega ji je zaigralo na obrazu. Morje hiš, na tisoče oken, za vsakim spe ljudje, a ona nima prostorčka, kamor bi sedla. Saj ni zahtevala drugega. Le da bi sedla in počakala zore. Nato si bo že kako pomagala.

Iznenada se je radostno zdrznila. Zdelo se ji je, da je stoprv sedaj zagledala pred seboj javen vrtič. Grmovje in drevje, vse križem so se prepletale široke poti. Bil je gol in zapuščen. Le veter je bučal v vejah, ki so se teple med seboj. Obšla jo je rahla nada, da ji je burno zatolklo srce.

Stopila je na široko stezo, se ozirala na vse strani. Žive duše ni bilo. Ob poteh je stalo nekaj zapuščenih klopi. Poiskala si je samotni kraj, za ovinkom steze, kjer je bilo najbolj v zatišju. Sedla je, a zavoj — v papir zavita, z vrstico povezana zavsednja obleka, perilo, škatla drobnarij — je vrgla na tla.

Saj bi bila legla. Pa je vedela, da bi v takem mrazu ne mogla zaspati. Morda bi celó zmrznila. Podvila je noge pod klop, a čepico si je potegnila na ušesa. Ker ni imela rokavic, je roke prekrižala pod grudmi in dlani stisnila pod pazduhi. Obraz je nagnila na ramo. Skozi mrežo vejá je brila burja, zdaj je grela eno, zdaj drugo lice. V nosu jo je peklo.

Stresal jo je mraz. Bilo bi boljše, da bi hodila. A bila je tako strašno utrujena — komaj je sedla, že jo je objemal spanec. Se bo že privadila.

Dremavec jo je objemal le v presledkih. Vsak sunek burje jo je znova zdramil. Morda so jo prebujali tudi spomini na dogodke tistega dne od jutra. In misli na drugi dan, ki so bile pogumne, rožnate in svetle. Vsaj v nekaterih trenutkih. Ta noč bo huda, to je čutila. Še nikoli ni take doživela. Glavno je, da jo prestane. Kaj pomeni ena sama noč za človeško življenje? Nič.

V mesto se je bila pripeljala s prvim jutrnjim vlakom. Doma, v tolimskih hribih, je pustila sneg, ki je bil zapadel tiste dni in se mračno svetil pod oblačnim nebom. V Gorici jo je srečala pomlad. Srce ji je igralo. Na Krasu, ki je ležal ko pusta, skalovita dlan, je našla burjo. Zavijala je ko volkovi, stresala okna, metala pesek v šipe, ki so drobno pele. Tinca je prej ni poznala. S čelom se je opirala na šipe, zamišljena gledala na pokrajino. Prej neznana tesnoba ji je objela srce.

Sama sebi je verjela, da je dobro oblečena, a ko je na postaji izstopila, jo je stresnilo do kosti. Stala je, objemala zavoj v naročju in strmela. Biló ji je vse novo. Burja, oblaki prahu, kipeče morje, visoke hiše ob bregu. V osrčju tega tujega, neprijaznega, hrumečega sveta je slutila svojo srečo . . . Ne, saj prej nikoli ni mislila, da pojde od doma. Saj nikoli ni sanjala o svetu, o službi, o tisočerih stvareh, za katerimi umirajo mlada dekleta. V domu, v katerem nikoli niso poznali lakote, se je bila ugnezdila beda. Sramovala se je — že dve leti je nosila za nedeljo isto obleko, zdaj bi jo bila morala obleči za vsak dan. Oče je hodil s takim obrazom okrog, da se ga ni upala nagovoriti. Saj bi tudi ne imela srca, ko pa v hiši še moke ni bilo. Nekdaj so si dekleta prislužila lepih oblek z idrijskimi čipkami, zdaj ni bilo zaslužka. Če ni hotela hoditi strgana v posmeh ljudi, je morala od doma. Ko ga je zapustila, je prižgala vse luči upanja v svojem srcu. Že po naravi je bila taka, da ni obupavala. Še ko ji je bilo najhuje, se je smehljala . . . V torbici je imela neke naslove — ne, v velikem, tujem mestu ne bo tako osamljena. Naslov prijateljice, ki je bila že več let tu omožena.

V beju z burjo, ki ji je jemala sapo, je krenila z obrežja v ulice. Z listkom v roki je vpraševala mimoidoče. Dospela je, a tedaj je izvedela, da se je njena prijateljica že pred meseci preselila. Kam? Ne, tega nihče ni vedel. Mesto je veliko, na stotine hiš, na tisoče ljudi — bilo bi blazno, če bi jih vpraševala. Bila je ko izgubljen cvet na cesti. Ni izgubila poguma. Stotine hiš, tisoči ljudi — nemogoče, da bi ne našla prostora med njimi. Vrgla se je v vrtinec in se ves dan obupno borila.

Luči drznega upanja so ji ugašale druga za drugo. Pogum se je krušil, drobec za drobcem, a bila je polna neizčrpnih sil. S seboj je prinesla naslove nekaterih služb, ki jih je bila izrezala iz časnikov. Z zavojem v rokah je vpraševala iz ulice v ulico, od hiše do hiše. Pevsod je bilo že oddano. Ponekod so samo za ozko špranjo odprli vrata, odkimali z glavo in jih že zaprli. Vsakikrat je obstala ko ukovana. Oči so ji gledale, kakor da prvič spoznavajo življenje. A še ji ni izginila prirodna vedrost z obraza. Ko je imela v rokah zadnji naslov, ni več upala. V mislih je bila že odločena, da bi delala le za hrano in za obleko. To je najmanj, kar more človek zahtevati. Nji se je zdelo največ, kar more dobiti. Nič.

Postala je na stopnicah kakor berač, ki so ga zapodili brez daru. Še se je smehljala, vendar so ji kanile v dušo prve kaplje grenkosti. Stopila je na ulico. Noge so ji bile od večurne hoje tako trudne, da se je opotekla. Postala je v zatišju neke hiše in se preplašeno ozirala ko izgubljeno dete. Bila je lačna. Od doma je prinesla prigrizek, a vendar ji ni

bilo do jedi. Ne, ona še ni utegnila jesti. Kam zdaj? Pognala se je dalje in se potopila med ljudi. Opazovala je obraze, kakor da jim hoče skozi vnanjo skorjo prodreti v srce. „Ali bi vedeli za kako službo?“ je nagovorila gospoda, ki ji je vzbujal zaupanje. Glas ji je trepetal ko človeku, ki prvič v življenju prosi miloščine. Oči so se že naprej zahvaljevale. Temne oči so jo začudene prodrle. Gospod je nekaj zamrmral in šel dalje. Da je ne razume, je rekel. Dà, to je razumela. Vedremu namsmehu se je pridružilo nekaj grenkega. Postala je plaha. Hodila je ko pijana, se z zavojem in pogledi izogibala ljudi. Dolgo je trajalo, da se je zopet opogumila. „Če bi vedeli za kako službo...“ Nagovorjena je bila gospa, ki je nosila polno torbo, bržkone se je vračala s trga. Razumela jo je. Premerila jo je globoko, z izrazom, kakor da se ji je prebudil daljen spomin. „Draga moja“, je zapela in zopet umolknila. A nato: „Pojdite z menoj!“ Šli sta. Tinca je hodila korak za njo, bila je navrhana tihe hvaležnosti.

Obstali sta pred veliko hišo v samotni ulici. „V drugem nadstropju je posreovalnica za službe“, je rekla gospa in odšla. V pisarni je sedel debeluh rdečega obraza s plešo nad čelom. In dve gospodični. Tista, ki je imela črne lase, je tolmačila. „Deset lir“, je rekel gospod. In ker ga je Tinca samo gledala, kakor da ga ne razume, je nestrpno ponovil: „Deset lir.“ Dà, tedaj je razumela. Segla je v torbico. V rokah ji je obležal srebrnik za pet lir, ostala ji je lira. Ta denar ji je bila ob slovesu stisnila mati, da bi imela za prvo silo. Več tudi ona ni imela. „Samo pet lir imam“, ji je hkrati vsa vedrost izginila z obraza. Gospod se je namrdnil. „Dajte“, je rekel. Položila je srebrnik na mizo.

Dobila je naslov, ki ga je tiščala v pesti, da se ji je dlan potila. Če ne dobi, naj se vrne. Dà. O, dà! Bila je zopet polna upanja in radosti kakor otrok, ki mu je bila obljubljen igrača. Nič. Služba je bila že oddana. Pa ni bila obupana. Ne. Za srebrnik, ki ga je bila dala, se ji je odprlo vse mesto. Ko se je vrnila, je bil že poldan, pisarna je bila zaprta. Ni odšla, počenila je pred vrata in pojužinala. Tam je čakala, ni se zganila. Oči so ji vesele plesale pod stropom, ji uhajale skozi okno na dvoišče, na katerem se je edino golo drevo zvijalo v vetru...

Dà, dà. In zdaj je bila že noč... Ob bližnjih hišah je nekaj zaropotalo, da se je zdrznila iz dremavice in iz misli. Burja je bila vrgla opeko s strehe. Po pločniku so odmevali in potišali oddaljeni koraki. Udarci ure. Ali je v pristanišču nekaj tolklo na kovino.

Stresnila se je in si z rokami podrgnila obraz, ki je bil od mraza že ves otrpel. Udje so ji bili ko leseni. Dvignila se je — noge je s težavo

iztegnila — in tekala po pesku, da se je ogrela. Pogledala je na uro, ki je ko velik obraz zrla iz mraka.

Moj Bog, šele pol ure, odkar je sedla. Kdaj pride jutro?

Mimo je prišel nekdo z rokami v žepih, z glavo med rameni. Ozrl se je in jo zagledal na stezi. Obstal je.

Tinca se je preplašila in zopet naglo sedla na prejšnje mesto. Ni gledala v tisto smer, slišala je, da se ji približuje. Postal je in jo gledal. Roka mu je segla do klobuka, a se ni odkril.

„Kaj je novega, gospodična?“

Dà, to je razumela. Toda gledala je nekam v tla, v siv pesek in si grizla ustnice. Moški je sédel na drugi konec klopi. Čutila je, kako jo nenehno opazuje.

„Ali nimate prenočišča?“

Ne, tega ni razumela. Toda slutila je, kaj vsebujejo besede. In čutila, da se ga mora bati. Obrnila je obraz proč. Nenadoma je pobrala zavoj in se preselila na drugo klop.

Sklanjala je obraz, a vendar je neznanca opazovala izpod čela. Bil je ves v senci. Če bi ga srečala pri luči, bi ga več ne spoznala.

„Tu je mrzlo“, se je dvignil čez nekaj trenutkov.

Pogledal jo je še enkrat, nato je brez pozdrava odšel. Zrla je za njim, dokler ni izginil na ulici. Zopet je bila sama. Dvignila je obraz nekam pod nebo, v medlo svetlobo nad mestom, in vzdihnila.

Udje so ji bili zopet otrpli. Vstala bi bila in hodila, a se ji ni ljubilo. Čutila je čedalje hujšo utrujenost. Sključila se je, kakor da hoče izginiti v nič. Tako bom zadremala, si je mislila. Ko se prebudi, bo že zarja. In nato začne svojo pot znova. Za trenotek se ji je zazdelo, da leži doma. In ni si mogla razlagati, kako da je nenadoma tako strašno obupana in žalostna. Kakor da ji je tegoba spala nekje na dnu duše in se je zdajci prebudila.

Tako čudno žalostna še tistega popoldne ni bila, ko je tavalala iz ulice v ulico, kakor da zaman išče nekaj za vedno izgubljenega. Še takrat ne, ko v neki hiši ni našla družine, ki jo je imela z ukrivljeno pisavo začčkano na listku. „Ta družina ni nikoli tu stanovala“, je rekel vratar. „Dà, dà,“ je gledal v njen prepaden obraz, „večkrat dajo take naslove, ljudje so brez vesti.“ Trpko se je nasmehnila. Treba je bilo samo enega dne, da se je do sita naučila grenkih spoznanj. Tako torej, ji je pel pijani korak. Tako torej, so se ji potresali izmučeni udje. Hodila je počasi, nenadoma se ji nič več ni mudilo. Zato je prišla, da je položila poslednji srebrenik pred plešastega gospoda. In da zapuščena ostane v mestu, ker nima več denarja, da bi se odpeljala domov. Saj vse skupaj nima zmisla.

Kljub temu se je vrnila v posredovalnico. Pa nobene ni rekla. Niti besedice očitanja. Ni se upala. Le še enkrat je hotela poskusiti. V pisarni je našla suhljato gospodično, ki je imela prodirne, a prijazne oči. Tinci je ugajala. Pogled ji je ko začaran obstal na obrazu, ni videla, da ji go-spod moli nov listek. Nekam osramočena in zmedena je odšla.

Pred hišo je postala. Pogledala je na papir, v srcu se ji je porodil dvom. Morda so ji ves dan lagali. Znova se je spomnila na dom, a v žepu je imela eno samo liro. Poleg tega je bila zopet lačna. Ta zavest ji je dala novega poguma, krenila je po ulici. Nenadoma je obstala. Nekdo jo je klical. Ko se je ozrla, je zagledala suhljato gospodično s prijaznimi očmi. Bila je vsa rdeča v obraz in ji je mahala z roko. „Ne hodite na ta naslov, nič ne boste dobili“, ji je rekla. Tinca se ni preveč začudila, vendar je vprašala z neko tesnobo: „Zakaj ne?“ Gospodična se je srdito zasmejala. „Ko ste odšli, so rekli, da je ta služba že več dni oddana. ‚Kaj pa morem jaz za to,‘ je debeluh skomizgnil z rameni, ‚če je toliko deklet, a služb tako malo.‘ Ali ste čuli? Barabe! ‚Tako delate,‘ me je pogrelo. ‚Že dva tedna me pošiljate od Poncija do Pilata.‘ Slepardi! Vse sem jim rekla. A oni tiho ko polži, še golsnili niso. Kaj?“ Od srda si je grizla ustnice. Tonci se je sama od sebe odprla dlan. Pogledala je listek. Nato ga je zmašila v torbico. Požirala je grenkobo. „Pet lir sem jim dala“, je rekla. Samo to. „Jaz na vašem mestu bi se vrnila in bi jim jih povedala...“ Ne, Tinca se ni hotela vrniti. Nikoli več. „Ali tudi vi iščete službo?“ je vprašala gospodično, kakor da je to zdaj zanjo najvažnejše. „Tudi. Za strojepisko. O, če bi hotela biti šefova ljubica — pa sem menda pregrda. In tega tudi nočem.“ Obrisala si je ustna in jezno zaprla torbico. Tinca jo je gledala. Kaj ji govori? Ne, ona ni vsega raz-umela. Trepetala je v mrazu. Stežka se je zadrževala, da ji niso šklepetali zobje. „Saj se vsi tresete“, ji je rekla strojepiska. „Stopiva kam, da se ogrejete.“ Dà, ona bi že stopila. Saj se je bala, da se zgrudi. Pa je imela samo liro. „Le obdržite jo, bom že jaz plačala.“

Šli sta. Tinca je hodila pol koraka za strojepisko. Saj je komaj slišala, kaj ji je pripovedovala. Mislila je na drugo. V kavarni, v katero sta stopili, je bilo toplo. In lepo kakor v cerkvi. Tinca se je z neko spoštljivostjo ozirala po stenah. Jedli sta belo kavo z mrzlo smetano in piškote. Tinca je jedla počasi, sramežljivo ko nevesta. Vsak piškot posebej ji je morala strojepiska vsiliti. Saj ne bo ona plačala. „To mora biti zelo drago“, si je mislila. Gospodično je poslušala bolj iz hvaležnosti kakor iz zanimanja.

Ko je zopet stopila na ulico, se je čutila vso oživiljeno. Kje da bo to noč spala? Ne, saj tega ni vedela. „Saj bom morda dobila službo“, je

rekla. Strojepiska je zožila veka. „Bog daj“, je zategnila. „Pomagala bi vam, a sama spim pri drugih.“ Poslovili sta se. Strojepiska je izginila med ljudmi, v svetlobi luči, ki so jih bili medtem prižgali. Tinca je vzela listek z naslovom in ga prebrala ob luči. Še majčkeno malo ni verjela v uspeh. A zdaj je bila okrepcana, ogreta, čutila je nove moči. Znova ji je legla vedrost na obraz. Saj mora nekaj dobiti. Ali naj spi na cesti? In vendar: nič. Nič. Saj je lahko vedela, da ji strojepiska ni lagala. Pa se ni jezila. Le neko prej neznano čuvstvo jo je zgrabilo s tako silo, da se je naslonila na stopnišče in zastokala. Toda že se je zopet dvignila in stopila na ulico. Kam zdaj? Kam zdaj?

Sedé na klopi, sključena v dve gubé, je zastokala iz polne duše. Bila je tako pogreznjena v obnavljanje tega, kar je doživela, da so ji ustnice zašepetale: „Kam zdaj?“ Dvignila je glavo in se predramila. Javni vrtilč, a ona sedi na klopi. Mraz je ni več stresal. Le udje so ji bili otrpli.

Na pesku je zaslišala korake. Ozrla se je, približevala se ji je senčna postava. Bila je ženska. Vsa zavita in zapeta se je pozibavala v bokih, roke je tiščala v žepih plašča.

Ne, ni se bala. Šele, ko je bila prav blizu, je razločila njeno obličje. Širok obraz, a upadla lica. Težko bi bilo uganiti njena leta. Oči so ji bile ko pijane. Kazala je živa nasprotja lahkoživja, tope nebrižnosti in turobe.

„Dober večer“, jo je pozdravila.

„Bog daj“, je odvrnila Tinca po domače.

Neznanka je prisedla. Nekaj minut je še tiščala roke v žepih, nato pa izmotala iz papirja cigareto in jo prižgala. Puhnila je dim in zabrun-dala skozi nos: „Tralala, tralala . . .“ Nato sta bili tiho.

Tinca je gledala njeno podobo na pesku, ki je bila ko zapletena v mrežaste sence vejá. Zanimalo jo je, kdo naj bi bila. Ženska brez pre-nočišča kakor ona? Ni se je upala vprašati. Biló ji je dobro, da je imela družčino. Zdaj se ni čutila več tako žalostno in samotno.

Biló ji je stokrat laže kakor v trenutku — na katerega je pomislila zdaj — ko je bila pod večer ostala brez vsakega upa na cesti. Kam zdaj? Posredovalnica je bila že zaprta. A tja bi tudi ne šla. Morda je še ka-tera druga v mestu. Pa ona ni imela več denarja. Zganila se je, kakor da se otresa vsake take misli. Že je bil večer, vse luči so gorele. Po ulicah so se pretakale množice ljudi, vse izložbe so se svetile. Vsega je bilo na pretek, le ona ni imela ničesar. In kakor da se hoče že s tem nasičiti, se je potopila v valove luči, v množico. Biló ji je, kakor da je planila v žgoče valove. Naj jo nesó, kamor hočejo. Hotela bi utoniti, za vedno izginiti v neki omamni sladkosti. Ni več čutila ne trudnosti ne lakote. Hodila je — ne, tavalala je dolgo, dolgo. Že so začeli zapirati trgovine, ljudje

na cesti so se redčili. Hiše so se že začele ogrinjati v mrak, ko se je zavedela. Bila je tako izmučena, da so ji klecnile noge; za trenotek je počenila. Ali bo še na ulicah ostala sama? Tedaj se je spomnila, da ima še liro. Poiskala je kavarno, sedla k mizi in položila denar na marmor. Dà, za tisto naj ji kaj dado. Več nima. Ni opazila radovednih pogledov. Popila je kavo, gledala ljudi, poslušala. Prazni zvoki. Biló ji je nekam toplo in dobro, odtod ne bi več šla. Želela si je, da bi kmalu nastalo jutro. Celó zadremala je. Ko je odprla oči, se je začudila. Kavarna je bila skoraj prazna, večina luči je bilo ugaslih. „Zaprlí bomo“, ji je rekel natakár, ki je zlagal stole na mizo. Dà, ona je razumela. Na to prej ni mislila. Na ulico! „Ali ne bi smela ostati tu?“ so ji zatrepetale ustnice. Ne, to je nemogoče. Na postaji je odprta čakalnica. Dà, dà. Odšla je . . . In tako je zdaj tu.

Pogledala je na uro. Ali bo kmalu zora? Kazalci so se premikali neznansko počasi. Vzdihi je.

„Brrr“, se je stresnila neznanka, otrnila cigareto in se ozrla po nji. „Ali vam ni mrzlo?“

„Nekoliko, dà.“

„Službe iščete?“ je poškilila na zavoj.

„Že od jutra.“

Molk. Burja je bila nekoliko ponehala.

„Pa nameravate tu prenočiti?“

Dà, tu bo počakala jutra. Saj bo kedaj konec tudi te noči.

„Tu ne smete ostati.“

„Zakaj pa ne?“ se je Tinca nemilo zdrznila.

„Zaradi mene lahko ostanete“, se je ženska zasmejala in potegnila dim iz cigarete. „Zdi se mi, da ne veste, da je po javnih vrtovih prepovedano prenočevati. Če vas dobi kak stražnik ali agent . . . Tako je pač urejeno . . .“

Tinca se je dvignila, kakor da hoče takoj oditi, a je zopet sedla.

„In vi?“

„Jaz ne prenočujem tu“, se je neznanka namrdnila in za trenotek napeto gledala skozi mrežo grmovja, kakor da oprezuje. „Pa meni je vseeno, jaz sem tega že vajena. Znam se jim izogibati. Pa zakaj ne greste v hotel?“

„Nimam denarja. Zadnjo liro sem potrošila v kavarni.“

Hm! Neznanka jo je motrila. Kaj je mislila? Njen obraz je bil ko neprodirna krinka, razodeval je vse in nič.

„Pa zajtrk?“

„Nič.“

Ženska je vrgla ogorek cigarete na tla in segla za nogavico. Ko ji je pomolila roko, se ji je novec za dve liri medlo lesketal na dlani.

„Vzemite!“

Tinca se je začudila. Sramovala se je in se z vsem telesom branila. Ko ji je tujka z nejevoljo vrgla novec v naročje, ga je pobrala in shranila v torbico. Zahvaljevala se je.

Ženska je zamahnila z roko, kakor da o tem ni vredno govoriti in je že pozabljeno. Vzela je cigareto, hotela jo je prižgati, a se je premislila. Zabrundala je polglasno pesem. Tinca jo je gledala z nemim občudovanjem.

„Ali imate vi prenočišče?“

„Imam“, je neznanka zategnila in se dvignila. Skozi mrežo vejá je gledala napeto proti ulici, v kateri je ležal najgloblji mrak. Iz nje sta se izvili dve moški postavi. „Vzela bi vas s seboj . . . ne, rajši ne, vi bi tega ne razumeli.“ In nato: „Pojdiva! Hodiva naglo, kakor da se nama mudi!“

Tinca je planila, kakor da se je nečesa neznansko prestrašila. Sama ni vedela, česa. Zgrabila je zavoj, a neznanka jo je prijela pod pazduho. Odšli sta naglo. Da se ne sme ozreti. Ob luči se je upala pogledati ženski v obraz. Ne, ni vedela, koliko let naj bi ji bila prisodila. Koraki so peli.

Dospeli sta v zatišje samotne ulice. Neznanka je hodila počasneje. Ozrla se je. Nikogar ni bilo za njima.

„Tako lahko hodite vso noč“, ji je rekla. „Mislili bodo, da se vam mudi na postajo ali kamorkoli“, je pridejala. „O, če bi bila še mlada ko vi“, se je čudno nasmehnila. Nenadno se je ustavila in ji prožila roko: „Lahko noč!“

Poslovili sta se. Neznanka je izginila za vogalom ulice.

Tinca je še dolgo stala in gledala za njo. Bila je začudena. Ni vedela, kaj naj si misli.

Zavila je v dolgo ulico. Čutila se je spočito, tako hoditi je bilo topleje. In hoditi mora vso noč do jutra. Nato bo stopila v kako kavarno, da se pokrepča in spočije.

In potem?

Na to Tinca rajši ni mislila. Do dne je bilo še daleč.

PRAGA

ODLOMEK — B. BORKO

Američan Crawford je nazval Prago „arhitektonsko pesem, spisano v kamenju“. Ta častni poklon ji gre v polni meri. Nje arhitektonska govorica je izredno živahna in oblike njenega kamenja imajo blesek blagoslovljenih liričnih verzov. Toda s Crawfordovimi besedami je označen samo tisti del, ki ga k pesmim prispevajo rimane besede. Med togimi oblikami in preko njih pa se preliva notranji ritem, teče kakor skriti življenjski sok muzikalna fluidnost pesmi. Ni samo kamenje izvor pesniškega čara Prage. Preko njega pada skrivnostna prelest njene celotnosti: lega in arhitektura, podnebje in voda, urbanična osebnost in utrip njenega življenja, vse to nenehno ustvarja očarljive kombinacije estetskih učinkov. Vizuelne variacije se izpreminjajo v muzikalen fluid.

Pišem o doživetju. Stvarno poročanje o nekem mestu je snov za baedekerske priročnike. Doživetje mesta je edina možnost, da prodreš od njegovega fenomena k neizrekljivemu nuomenu.

Ko sem ob jesenskih večerih stal ves zavzet na obrežju Vltave med Karlovim mostom in Mostom legij ter gledal Hradčane v ugašajoči zarji, so v mojem doživljanju Prage oživel spomini na druga mesta. Videl sem blesek toskanskega večera nad Florenco, občutil slikovito tipanje mraka nad beneškimi lagunami, spominjal se schubertovsko sentimentalne glasbe dunajskih večerov. Odnekod so v mlačni večerni luči vstajale hladne oblike varšavskega empira, podoživljal sem solnčni zahod v soparah Baltskega morja, nad gotskimi stolpi Gdanska, in se za hip zavedel svojske intimnosti krakovskih večerov.

Ali nima Praga nekoliko vsega tega? V njeni totaliteti čutimo čar, ki prihaja od italijanskih mest in zopet zaznavamo nekaj značilno severnjaškega; nje urbanična osebnost je gotovo, na to bi vsi prisegli, zapadnjaškega kova, vendar ne more docela skriti svoje slovanske duše, ki še ni izgubila prastare nostalgije za močvirji in neskončnimi obzorji stepnega vzhoda.

Praga je po svoji usodi izrazito srednjeevropsko mesto, to se pravi: mesto križanja in mešanja. Sedmero gričev, ki obdajajo dolino Vltave, ima, prav kakor rimski griči, svoje legende iz nomadske dobe. Kelti — to je samo še arheološki material. Prva stoletja slovanskih naseljencev na teh tleh so osvetljena zgolj s svitom mitov in s slovanskimi pastirskimi idilami. Sem se je vračal v devetnajstem stoletju češki nacionalizem, tu se je inspirirala glasba Bedřicha Smetane, prisluškujočega pod starim Vyšehradom šumenju Vltave, najbolj češke izmed vseh rek. —

Čujmo častitljivo legendo Prage: V času praočeta češkega naroda Čeha je živel modrec Krok, oče krasne Libuše, ki je postala vladarica davne češke dežele. Libuša je poklicala na prestol in v svojo zakonsko spalnico kmeta Přemysla in tako utemeljila dinastijo Přemyslovcev. Z Vyšehrada, prvega sedeža čeških vladarjev, se je oglasilo slavno prerokstvo Krokove hčere, zapisano v stari Kozmovi kroniki: Urbem conspicio, fama quae sidera tangit!

Medtem ko se prastaro, pogansko čestvo oklepa Vyšehrada, se je krščansko čestvo oklenilo Hradčan. Tu zamenjujejo kmetško idilo Libuše bojevniške in svetniške prigode svetega Vaclava. V narodovo zgodovino so stopili novi prvki, ki poslej vedno ostreje režejo svoje rodovitne brazde v češko dušo. S krščanstvom je tudi to slovansko pleme vsrkalo vase razredčeno, z orientalsko primesjo prežeto antično miselnost — svetovni nazor sredozemskega človeštva. Začetki današnje katedrale sv. Vida, sosednja cerkev sv. Jurija, rotunda sv. Longina blizu Vltave, vsi romanski sledovi vodijo v dobo zgodnjega češkega krščanstva, v otroška leta današnje velike Prage.

Ostanimo pri očarljivi govorici nemega kamenja. Če je bila legendarna Libušina doba prehod iz slovansko-nomadskega stanja, iz bridke šole primitivnega socialnega življenja pod Avari, k prvim začetkom samostojnega državnega življenja, pomeni Vaclavova doba že znaten napredek. V Libušini dobi postajajo kmetje kralji, pastirji velmožje; žreci prerokujejo nad ognjem, v gozdovih vidi sveža domišljija bosonoge vile, pleme šele prehaja iz matriarhata k vladi mož. V Vaclavovi, zgodovinsko dovolj megleni dobi, že razločujemo določnejše oblike državnega življenja: nastaja češki narod, njegova poganska osnova dobiva vedno močnejšo kulturno nadstavbo krščanstva, opažajo se prvi konflikti s sosedi. In že tu se začneja proces, ki traja skozi vekove in ki je dal deželam češkega naroda tisto značilno srednjeevropsko usodo, o kateri vemo, da je še danes eden izmed življenjskih problemov tega zemljepisnega kompleksa: usodo prehodnega sveta, kjer se srečujejo in križajo evropski tokovi, koder se tarejo med seboj Slovani in Nemci, nezmožni, da bi si ustvarili količkaj trpežno in naravno simbiozo, in kjer so še danes prav tako kakor pred tisoč leti vozli evropske usode.

Romanska arhitektura, ki označuje otroška leta današnje velike Prage, je viden izraz dobe, ko se češki narod, že zrasel s svojo zemljo, s svojimi neizmernimi smrekovimi gozdovi, s širokimi polji in travniki ob obrežjih počasnih rek, zavestneje osredotočuje in ko dobiva njegova kultura prve jasnejše poteze. Toda romansko razdobje je komaj pomembno v primeri z dvema stiloma, ki dajeta mogočnemu mestu ob

Vltavi prevladujoč značaj; z gotiko in z barokom. Oba stila pomenita tudi tu dvoje velikih razdobj, in čeprav so ju prinesle tuje struje, je vsak izmed njih po svoje preobrazil češko duševnost. Lahko bi rekli, da sta gotika in barok postala na teh tleh dva docela si nasprotujoča življenjska izraza in da se še danes trdo bijeta v češki duši.

Češka gotika je vznikla pod direktnimi vplivi iz Francije, s katero je imel praški dvor ožje vezi preko južne Nemčije. Stavbniki in kiparji, ki so dajali Pragi prve poteze njene današnje monumentalnosti, so jeli prihajati iz Francije, Poljske, Saške, Italije. Ž njimi je prodiral življenjski stil evropskega srednjega veka. Katedrala sv. Vida na Hradčanih, ta najveličastnejša priča češke zgodovine, je prava kamenita kronika mešanja in križanja, ki je dalo Čehom najbolj srednjeevropsko dušo izmed vseh narodov, kolikor se jih gnete med Renom in Vislo, med Alpami in Karpati. Ta katedrala ima v sebi vse sloge od prvotne svetovaclavske rotunde preko romanske bazilike do gotske katedrale in odtod preko baroka do današnje dovršitve, ki pada v petnajsto leto obstoja češko-slovaške republike. Toda njen prevladujoči značaj je gotski, kakor je gotski prvek morda prevladujoča sila češke narodne duše.

Zakaj duh, ki je ustvaril v zapadni in srednji Evropi gotiko in ki mu ustreza določeni življenjski ideal, se v zgodovini češke miselnosti podaljšuje in dobiva različne, le v notranjem bistvu enotne oblike. Češka je, če ne upoštevamo sporadičnih pojavov, dežela brez renesanse. Nedostajanje tega prvka v češki kulturni zgodovini morda ni tako važno, kakor je značilno. Periklejeva doba češke zgodovine je doba Karla IV., vladarja, ki ga je obiskal s slavo ovenčani pesnik Petrarca in ki je postal prvi slovanski kralj-humanist. Zgodnja italijanska renesansa je že dihnila med češke gozdove in na sedmero hribov ob Vltavi, kjer se je zlatila Praga, ki ji je prav Karel IV. dal s svojimi stavbami blesk civiliziranega mesta. Prvi češki humanisti so že pripravljali temelje za radostni preporod pod tem severnjaško otožnim nebom, kjer so ljudje nagonsko, kakor Heinejeva severna smreka, hrepeneli po jugu in svobodnejšem življenjskem stilu. Toda preden je mogla renesančna vedrina raznežiti stvarjalne duhove na Češkem in izpremeniti ostrino gotskega izraza v monumentalno širino in uglajenost renesanse, je planilo iz osrčja naroda husitstvo in v novi formi podaljšalo nadvlado gotskega življenjskega stila.

Husiti so bili enako kakor češki bratje načelno nasprotniki vsega renesančnega prizadevanja in njihov racionalistični duh, usmerjen k pobožnosti ter v moralno in socialno delo, se je ostro uprl prilivu raznežene južnoevropske kulture. V husitskem fanatizmu je bilo nekaj mladostnega, a tudi — z vidika tedanje južne Evrope — barbarskega. Oglasil

se je prebujeni narodni duh, ki je bil res še daleč od nacionalizma, a je bil dojemljiv za domačo besedo in domačo kulturo. V primeri z renesančnim duhom filozofov in umetnikov je bil to duh pravnikov in pridigarjev; v njem čutiš nekaj ostrega, premega, brezkompromisnega. Praktični razum je tu silnejši od spekulativnega, statična logika je važnejša od čuvstev in njihove alogične, sredobežne, k izpremenljivim ugodjem nagnjene dinamike. Pri husitih je vse akcija, dejanje, toda vedno po točnem, kar najpreciznejšem smislu besede, in beseda je, ki veže in neizprosno nalaga žrtve.

O husitstvu imajo Čehi obsežno literaturo. Po dolgi vrsti raziskovalcev od Palackega do Masaryka se je zdelo, da je bila povedana končna sodba: Nasprotje med husitstvom in katoličanstvom je istovetno z globokim prepadom med češkim narodom in njegovimi vekovitimi zatiralci. V tej luči je bila baročna kultura, ki se je razkošno razbohotila po belogorskem porazu, tuja in celó sovražna češkemu narodu; spomenik na njegovem dozdevnem grobu, kamen, ki se je sicer bleščal, a tudi tiščal.

Duh praškega baroka, te razgibane, monumentalne, močno dekorativne umetnosti, ki je tolikanj navdušila latinsko srce Paula Claudela, doživlja v novejšem času kulturno-zgodovinsko rehabilitacijo. Zgodovinsko-filozofske teorije J. Pekářa, ki so postavile problem husitstva v novo luč, ga rešujejo v znanosti tako, kakor ga v literaturi povečuje zgodovinska proza Jaroslava Durycha. V husitstvu in katoličanstvu sta dva pola češkega karakterja: gotsko-husitski in baročno-katoliški, demokratski in hierarhični. V prvem živi češki racionalizem, tuj čuvstveni razpaljenosti in zaostren kakor konice gotskih stolpov; v njem je severnjaški duh, ki je dobil svoj novejši duhovni izraz v protestantizmu. Njemu nasproten je duh baroka — igrav, poln življenjske razgibanosti in južnjaško razkošne fantazije, duh, ki je sicer prihajal med Čeha v dobi protireformacije, njihovega „temna“, ki pa bi utegnil postati tudi zanje vir novih življenjskih možnosti, če ne bi — po neki kruti usodnosti, ki neugnano vlada nad srednjo Evropo — stale za njim pošastne roke habsburških krvnikov.

V temo, ki je zavladovala po belogorskem porazu in iz katere so jele vstajati, kakor rože na grobeh, razgibane forme baročne umetnosti, je mogel svetiti Čehom samo veliki, sekularni lik Jana Husa, ovenčan z glorio mučeniške smrti. Zlasti v dobi prebujenja je imel ta vzor preme in neizprosne načelnosti sugestiven vpliv na Čeha in je odločilno sodeloval pri miselni, zlasti še pri moralni fundaciji češke demokracije.

Watoch piše o Španiji kot „deželi brez renesanse“ in tolmači s tem dejstvom zapletenost španske kulture. Tak narod z zapleteno kulturno

problematiko so tudi Čehi. Husitski odpor zoper renesančnega duha je zares bil neko nadaljevanje gotskega življenjskega stila, četudi izven katoličanstva. Bil je viden izraz odpora zoper Rim in prvi očitni izbruh novega severnjaško-germanskega elementa v češki slovanski duši: posledek velikih kulturnih križanj na čeških tleh. Gotski življenjski stil, ki ga je moderen duh preobrazil v racionalistične smeri in ki se je vtelesil tudi v mogočni osebnosti T. G. Masaryka, je postal simbol češke demokracije, tega novega izraza za socialno-moralna stremjenja husitov in čeških bratov. Zato je bilo na Češkem organično nujno, da so se demokratska stremjenja vezala s husitstvom in pozneje z vsemi progresivnimi strujami, ki so nastajale zoper „baročnega“ duha katoliške cerkve, zoper njen nedavni hierarhični in aristokratski družbeni cenzus.

Gotika in barok sta dva čudovita kontrasta v urbaničnem značaju Prage. Staro mesto je bilo s svojimi tesnimi ulicami, ki so se razmrežile okrog gotske Tynske cerkve, v starih časih izrazito selišče plebsa, upornega in nemirnega življa, ki je kazal v vseh dobah duhovno sorodnost s husitstvom. Če kreneš odtod preko Karlovega mostu na Malo stran, se ti oko in srce kar razširita ob pogledu na prostorne in masivne ploskve aristokratskih palač, ki se dvigajo v senci mogočne baročne cerkve sv. Nikolaja. Tu je bilo selišče zatiralcev husitskega duha, tu so se skozi stoletje akumulirale energije, ki se niso mogle izživeti v nekoliko tesnem okviru „gotskega“ češtva. Mala stran je bila četrt aristokratske gospôde, ki je gradila svoje krasne baročne palače z denarjem in krvjo češkega podložnika in ki skozi latinstvo in nemštvo svoje kulture ni mogla nikdar popolnoma doumeti upornega praškega plebsa.

Kadar sta ob lepih večerih zažareli v luči žarometov obe cerkvi, Tynska na desni in Mikulaška na levi strani Vltave, se mi je vsekar zdelo, da sta se dvignila nad morje praških streh dva simbola češke preteklosti. Nič za to, da sta oba zvonika katoliška in da bi bila slika vernejša, če bi s Tynske cerkve bleščal husitski kelih, kakor se v njeni senci pred zgodovinsko mestno hišo, ki je bila prizorišče dramatsko usodnih dogodkov, dviga uporniški spomenik mučenca Jana Husa . . .

Toda Praga ima še danes bojevite poteze. Italijan Orazio Pedrazzi, ki je spisal eno najlepših knjig o češkoslovaški prestolnici, razglablja tudi o duši tega čarobnega mesta in se z vso pravico vprašuje, zakaj je njegovo obličje tolikanj neveselo. Odgovor je v tem: Praga je obmejno mesto z značilno psiho mejnega ozemlja. Zares, mesto, ki je srce in glava enega najsposobnejših narodov Evrope, je še vedno notranje razgibano od starih nasprotij in protislovij. Njegova bolezen so meje: narodne in kulturne. Njegova govorica je, kakor dobro opaža Pedrazzi, še danes

polemična; njegova razpoloženost je vzlic bujni življenjski sili, ki se preliva preko vseh okoliških bregov in rase v mogočno velemesto, še vedno v jedru elegična. Praga je krasna, polna življenja, toda na njenem obrazu je neka otožnost kakor pri človeku, ki je prišel do zadnjega spoznanja. Praga se odločno bori in tako rekoč vriska v svojem tvornem razmahu, toda njena duša ni vesela. Nikdar ne more biti tako svoja, kakor so Rim ali Pariz, Berlin ali London. Navzlic odločno prevladujočemu češtvu — manjšina je tu kaj neznatna — je vendarle po svojem psihičnem karakterju mešano mesto, ki je povrh razrvano še kulturno-historično.

Tragika vsega češkega naroda! Še več: nepretrgana, morda neskončna drama vse srednje Evrope, ki ne more priti iz blodnega kroga svojih nasprotij in protislovij. Velike migracije, usodna mešanja in križanja v preteklosti so iz naroda, ki ne boleha za historizmom, napravile večnega in nujnega pravdača s preteklostjo. Kje naj se pokojno zatisne praško oko, da ne bi videlo meja svoje domovine? Nekaj ur vožnje z brzim vlakom in že si na meji: na severni, vzhodni in zahodni. Meja, to je življenjski problem srednje Evrope

HIŠA BREZ OKEN

T O N E S E L I Š K A R

(Koncc.)

Sredi noči se je vračal Tomazin po travniški stezi. Nabral se ga je smalce v topli sobi pri „Sraki“, nerodno se je opiral ob palico in se zaganjal v veter, ki je na vso moč rohnel in zavijal preko zapuščene gmajne. Pa ni slišal ne bučanja silne sapa ne čutil mraza. Le prijetna, vrtoglava samozavest ga je grabila in zaželel si je, da bi bil čimprej v svojem kraljestvu.

To noč ga je vsega zajela omamna slast neomajnega gospodarja hiše brez oken, v kateri mu je dano vladati, ukazovati, milost deliti ter uživati ponižnost in vdanost svojega ljudstva. Kaj za to, če je to kraljestvo le hiša brez oken, kaj za to, če je njegovo ljudstvo le Polda s svojimi otroki!

Zdaj ni več Andrejca. Odžagal je to divjo vejo, ki se je hotela razrasti v vse tajne njegovega vladanja, odrešil se je Marije, ki je obračala pogled v stvari, ki morajo ostati temne in samo zanj.

Bolj ko se je bližal domu, bolj je ponehaval vihar. Noč se je zgostila, vlažen dah toplega juga se je spuščal na zemljo.

Če bo popustila sapa, bo dež! je dognal starec in obračal nos po vetru. Nemarno tišči navzdol.

Ko je šel mimo Andrejčevega okna, ga je močno zazeblo in kar zaletel se je v vežo. Tu pa je bila še luč, Polda je še bdela.

— Moj bog, ali veste, Tomazin, kaj se je zgodilo? ga je vprašala še vedno vsa zastrašena. Andrejca in Marijo so odgnali.

Tomazin ni dvignil glave. Mrko je gledal predse in dejal:

— Vse je v božjih rokah, Polda. Nič dobrega nisem pričakoval od Andrejca, pa tudi od Marije ne, odkar se je pohujševala z njim.

Vzpel se je na stopnice in počasi, počasi tipal skozi temo. Zgoraj v sobi ga je nenadno neprijetno stresel mraz in opotekel se je na stol.

Polda pa je sedla k mizi in je bila žalostna. Onkraj veže je prazno gnezdo. Neka silna, kruta roka je zagrabila vanje in zdaj je tamkaj vse tiho in črno. France pa drgeče pod odejo, se premetava, ne more zaspati. Čudna boleost ga grabi, stiska ga okoli prs in naj še tako stiska oči, zaspati ne more in ne more.

Ko so ju odpeljali, je stal z materjo v veži. Neprestano vidi Andrejčev obraz in naj se tudi z odejo pokrije čez glavo, zadaj za trepalnicami oživi njegova podoba in potem mu je, kakor da ga nekdo stiska za vrat. Vrže odejo s sebe in kamorkoli se ozira po kuhinji, povsod se vžiga njegovo obličje. Vrže se na hrbet in zastrmi v strop, pa se mu tudi tamkaj pokaže slika: najprej nejasne sence, ki se zgostijo v oči, nos, usta — dà, s stropa zre nanj Andrejec in če zamiži, je še stokrat hujše. Zdi se mu, da je v tem pogledu grožnja, vse tiste Tomazinove pretnje postajajo resnične; zastoče, že čuti nož na vratu, čuti kri, ki mu polzi po koži. Ko se za hip umiri, mu leže na srce ogromna klada, ki tlači, duši, in ne more si pomagati.

V njem se poraja zavest krivde. Misel, da je on sam ves v vrtincu vsega tistega, kar se je zgodilo, ga naskakuje: neznani mož, električna svetilka, vklenjene roke, praznina onkraj v sobi. Zdajci ve, da je prav za prav le on sprožil vse to grdo in da ima Andrejec vso pravico planiti semkaj in mu zadržniti vrat.

— Zaradi nekakšnih letakov, ki jih je razpečaval med delavci? Torej ni ne tat ne razbojnik — ni nikogar ne oropal ne umoril! Tomazin pa mu ga je slikal hudobnega kakor živega hudiča.

Zanj so bili vsi ti letaki nedolžni ter nejasni kakor španska vas. Dejanje, ki ga ni niti razumel niti se trudil razumeti ga. Zanj so bili le prav navaden papir, zaradi katerega ga ni mogel ter ga ni smel imenovati razbojnika in ničvredneža.

Videl je mater, sedečo pri mizi, pa se je vzpel na komolec in jo vprašal:

— Čemu so ga odgnali, mati?

Polda se je prestrašila nenadejanega glasu sredi noči, ki je raztresnil tišino, ozrla se je v sina, ki se ji je zdel silno spremenjen, ter mu je rekla:

— Tiskal je listke za delavce, da bi pričeli stavkati.

— Stavkati?

— Zaradi tistih, ki so brez dela, menda, kaj jaz vem. Ne moreš spati?

France je padel nazaj na blazino, zastokal in zašepetal:

— Takoj bom zaspal... Potem Andrejec ni ubijal? je še vprašal nekako z očitkom in zijal topo v strop.

— Moj bog, France, ali si nor? Kdo ti je pa to natvezel? se je zgrozila Polda.

— Tomazin! je dejal France nemarno in se v istem hipu sesul v silen jok. Ni se ga mogel ubraniti. Ves čas se je premagoval, zdajci pa ga je zajela ihta in nič več ni vedel, kaj se godi z njim.

Hlupal je, govoril čudne stvari, ki jih Polda sprva ni mogla razumeti, pa se je vsedla na njegovo ležišče in ga skušala pomiriti.

— Kaj pa te je vendar obšlo? Saj ne bo nič hudega, kmalu se bosta vrnila.

A fant se je sunkoma zravnal v postelji, njegov obraz je dobil mrke izžgane črte silnega srda, zamahnil je s pestjo v strop in zagrčal skozi stisnjene ustnice:

— Čakaj, hudič stari!

Potem se je naslonil na mater in se ji razodel. Ko je končal, se mu je umiril pogled, nagnil je glavo in spanec ga je zajel.

Polda pa se je vsa presunjena opotekla nazaj k mizi. To odkritje reže, strašno reže v srce. Usoda onih dveh se je zdaj spela kakor železen obroč okoli dobrega v njej in bridka, nad vse bridka slutnja nekakšne nevedoma zagrešene krivde je legala vanjo, ko sta se tako, na ta žalosten način, križali usodi. Neka tretja, nepoklicana, roka, je postavila kretnice v napačno smer. Tu je France, njen lastni sin, ki je hotel materi dobro, zgoraj je stavec, ki jo drži s svojimi kremplji pripeto na preperel zid te bajte, tamkaj v temnici pa sta on in ona, ki naj plačata Francetu škornje in kamižolo... Dva človeka, ki sta se ves čas žrtvovala za njene otroke in zanjo.

Moj bog, kaj so zanjo vsi ti potiskani lističi. Ni se poglobljala v skrivnost tega papirja, v njej se je vse krivilo le od tega, da je njen France odvrnil zavoro tega hudega, in kadarkoli pogleda v vežna vrata, se ji zdi, da se ji smehlja Marija, kakor bi ji hotela reči: Kaj smo vam pa storili, ljudje božji, da pošiljate biriče nad nas?

Vsa trudna in na smrt zagrenjena je upihnila luč in legla k Anici. Zgoraj nad njo pa je čula drsajoče starčeve stopinje.

— Si ju spravil v nesrečo, prekletnik! mu je zagrozila skozi strop.

Veter je potihnil. Narahlo je pričelo šumeti po odpadlem listju in droban dež je žvenkljal po šipi . . .

*

Jutro je bilo temačno in mrko. Dež, ki je pričel rositi ponoči, je ponehal, žalostna tišina se je poveznila nad gmajno, oblaki so se pričeli grmaditi v silne kope, ki so se pozneje čez vse nebo izlili v temne, črne sklade megle. Nobena ptica ni zapela. Tišina tolikšna, da bi se človek naslonil nanjo in umrl. Zdaj pa zdaj je padel z drevesa list, se sukljal po zraku in se položil na tla kakor onemogla ptičica. Dim iz fabriških kaminov se je razprostrl nizko nad hiše in bilo je, kakor da so nevidni ribiči zgoraj za oblaki vrgli na mesto ogromne ribiške mreže. Trgale so se ob strehah hiš in razvlečene vrvi so mahadrale v ulice.

Potem se je sredi jutra nenadno ulil dež. Močan, silen dež. Vsa kri-vuljasta črta reke z drevesi je za hip oživila. Ovelo listje se je v tropah vsipalo na tla, kakor bi nekdo prepodil roj velikih črnih metuljev. De-bele kaplje so ga klestile z vej, listje je padalo v vodo in se gugalo na razbičani površini. Nekje so krakale vrane. Zelena ozimina je polegla pod težo moče, izorana zemlja se je mastno svetlikala v zalivajoči jo vodi. Z male vzpetine so se po stezah nabirali kalni potočki in se raz-livali po polju.

Opoldne je lilo v pljuskih. Na dvorišču se je natekla velika mlaka, reka je postala kalna in blatna.

— To je prava povodenj! je vzdihnila Polda.

Popoldne se je nebo še bolj stemnilo. Ognjeni bliski so šivali nepre-gledno črno plahto, bevskal je grom in treščilo je nekajkrat v bližnja drevesa.

Otroci so čepeli v kuhinji pri oknu in bilo jih je strah. Kadar se je zabliskalo, so se priplazili k Poldi in niti glasno se niso upali govoriti.

Franceta ni bilo. Bog ve, kam se je pobral in kje hodi? Polda pa, sama preplašena, je kar strmela v okno. Poprej je bila za trenotek v An-drejčevi sobi. Zaprla je okno in glasno zajokala, ko je na vso moč za-čutila praznino teh štirih sten. Pobegnila je nazaj v kuhinjo in med mrkim bobnenjem neba je venomer slišala skozi strop drsajoče Tomazinove stopinje. Zdelo se ji je, da ji stopa po glavi in da jo vedno bolj tlači v tla. Menda je starec govoril sam s seboj. Čula je zamolklo mrmranje.

Grmelo je in ves svod je gorel v vijoličastem ognju, se utrnil za hip in zopet zagorel, kakor bi nekdo z ogromno plamenico zamahnil od obzorja do obzorja.

Močno trkanje na stropu jo je izmotalo iz potrlih misli.

— Stopi, Rezika, na podstrešje, stric kliče! je dejala puncici.

— Strah me je! je rekla Rezika. Jaz ne grem.

— Skoči pa ti, Tine, in vprašaj, kaj bi rad!

Tine je šel nerad iz kuhinje. Preskočil je stopnice in stopil v Tomazinovo čumnato. Starec, tesno zavrt v kožuh, je zdaj sedel na stolu pri oknu, njegovo telo pa je trepetalo od mraza. Vse obličje mu je nekako omrtvilo, še bolj je zlezal vase, a njegov pogled je bil zameglen. Bil je ubog in reven, strt, kakor bi bil star tisoč let. Tine je stal na pragu in se ga je bal. Temačno je bilo v sobi in kadar se je nebo vžgalo od bliska, je bil starec kakor mrlič, ki je za trenotek stopil iz krste, da še malo posesti in se razgleda, preden poveznejo pokrov čezenj.

— Bliže stopi, otrok! je dejal fantu. Bolan sem . . . Semkaj sedi, da ne bom sam!

Tine se je splazil na drugi konec mize, vsak čas pripravljen, da zbeži, zakaj tu zgoraj je bilo mrzlo, pusto kakor v mrtvašnici. Dež se je ulival nenehoma, bobnelo je po strehi in slišalo se je, kakor bi nekdo s koščeni prsti trkal na šipe.

Tomazin se je zagledal v otroka in skozi otroka v dneve in leta ter je bil resnično bolan. Mrazilo ga je, v posteljo se ni upal, ker mu je naduha stiskala sapo, noge so se mu šibile, silna slabost ga je grabila in kar čez noč, ko je zaman poskušal zatisniti oči, ga je starost prelomila, stlačila v kožuh in ga vsega betežnega posadila na stol kraj okna.

— Zdi se mi, da bom umrl! je dejal starec in zapičil pogled v fanta, ki je koprnel od strahu. Ampak dobro je, da si pri meni. Veš, strah me je. Fant, poglej no, ali ne stoji za mojim hrbtom bela žena s koso?

Tine je zazijal v steno za starcem, lasje so se mu naježili, kajti videl je skozi grozo starčevih besed belo marogo ob zidu, morda je bila le umazana lisa na steni, videl je belo ženo, odskočil je od mize, stekel skozi vrata, se zadril na stopnicah ter na smrt zastrašen planil v kuhinjo.

— Smrt! je zastokal in se oklenil matere. Bežimo, pojdimo proč iz te hiše!

Obe dekletici sta zakričali in se stisnili k materi, zgoraj na stropu pa je zopet močno potrkalo. Spet in spet.

Otroci so vekali, Polda pa, vsa iz uma, ni vedela, kaj naj stori. Odprla je okno in na vso moč klicala Franceta.

France pa je čepel v drvarnici. Zakopal se je v suho listje ter topo gledal skozi neskončno prejo dežja in v blatne potočke, ki so hiteli na vse strani. Na vrtu je že stala široka kaluža, v njem pa je kljuvalo in strašen srd do starca se mu je vnemal v srcu. Ves je bil strt in neskončno premagan od kupčije, ki jo je bil sklenil s Tomazinom. V svoji mladostni nedolžnosti, ki ni bila nikdar vezana na solzave mehke trenutke, je vstajala črna pregrada, ki jo je hotel preskočiti, nikakor pa ne ostati na strani, na kateri je starec. Saj baš starec je bil tista pregrada. Samcati starec se mu je razpel čez srce in obstal tu kot živ mejnik, ki ga mora izdreti, polomiti, razbiti, kakorkoli uničiti. V tej pregradi ni bilo nikjer tolikšne vrzeli, da bi neopažen smuknil na prostrano polje čiste in lahke vesti — skočil venkaj v dež, zažvižgal, vzel vrv in se zagnal v hosto po suha drva. Tamkaj je bil kakor doma. Sleherni dan je hodil po prostranstvu tega neoskrunjenega sveta, se srečaval z zajci, ježi, pticami — z vsemi je bil dober in nikdar ga ni bilo strah iti mimo ljudi. Kaj so mu bili? Kaj jim je storil? Danes pa se skriva tu v listju in boji se človeških korakov. Zdi se mu, da je pripet na vrvico, ki jo drži v rokah Tomazin. Da je nečedno starčevo ščene, ki ga le-oni ščuva, da preži, cvili, laja. Da venomer teka ob pregradi, tišči v steno in nikamor ne more. Bil je žalosten in že si je mislil, da bi bilo najbolje in najlepše, tule v listju umreti. Takole mrtvega bi našli. Poprej bi si z nožem narezal žilo in s krvjo napisal slovo. In ko je že tako videl vse, kako ga najdejo, kako so vsi presunjeni nad njegovo smrtjo, je ves ganjen in kar na jok mu gre. Tedajci pa zasliši slaboten, prestrašen materin glas.

Zleze iz stelje in malomarno, brezbrizno brede po kalužah do veže. Ves je polit od dežja. Ko zagleda v kuhinji prestrašene obraze, se zdrami iz svojih mrkih misli.

— Kaj pa je takšnega? vpraša presenečen.

— Tomazin blede! pravi Polda. Venomer nas kliče skozi strop. Pojdi k njemu!

France se srepo zareži, pogleda v strop, otiplje v žepu nožič in gre na podstrešje. Odpre vrata in stoji na pragu.

— Kaj sitnarite venomer in plašite otroke? ga vpraša srdito.

Tomazin pa se ne gane. Čez čas okrene glavo.

— Si prišel po škornje in kamižolo? zastoče vanj. Stopi bliže, da ne bom sam.

France krčevito drži za nož v žepu in stopi k mizi. Silna togota ga tare, pa se ves strese, ko vidi tega nebogljenega starca, ki se je čez noč spremenil v bolešno, zgubano prikazen, da ni ne živ ne mrtev.

— Kar obdržite tisto, stric, pravi.

— Saj vem! dahne Tomazin. Zdajle, ko sem bolan, vem in bog mi odpusti ta greh!

— Ne bo vam ga ne! je dejal France. Vam nikoli.

Starec se je stresel in široko je odpiral brezzobna usta kakor riba, ki hlipa po zraku.

— Bo, je dejal čez čas odločno. K njemu se vracam.

Mogočen blisk je razgnal za trenotek puščobno somračje in v tej rumenkasti svetlobi je bil starec čisto povoščenil in fantu se je zdelo, da kar pred njegovimi očmi izginja — tako neznaten in majhen je bil. Še je tiščal roko na nožu, vendar pa so prsti že popuščali, in ko je tako sedel pred starcem, ki mu je bil spodaj v drvarnici kakor pregraja čez srce, da ni mogel nikamor niti z mislijo, ga je zdaj tako silno spremenjen njegov obraz prelomil v tisti zločestni nakani, ki mu je velevala držati za nož in ga zasekati v nepredirno mejo, ki mu je preraščala voljo. Ko je gledal v to obličje, naslonjeno na zid in zraslo v sivino stene, ga je presunilo in v srcu je začutil zdajci vrzel v tej živi pregradi, neka živa nenadna radost ga je obšla, ko se je zavedal, da sedi poleg starca — in da se ga nič več ne boji. Zdaj je celo roko potegnil iz žepa — nikamor ne bo zbežal! Ta podzavestni preobrat v njegovi notranjosti pa je povzročil prav starčev obraz. Morda v tisti sekundi nebeške svetlobe, ko vidiš človeka vse bolj jasno kakor v dnevni luči. Zares je tista značilno mrka črta na obeh straneh starčevih ust nenadno izdihnila. To je bila črta, za katero se je vsekdar skrtil njegov smeh, da se je popačil in se skremžil v grgrajoče javkanje, kakor bi se kje zataknil. To je bila ona drzovita črta, zaradi katere so se ga ljudje izogibali. V njej je bila neka čudovita zakrknjena odločnost, ki se ni prilegala starčevi podobi obličja. Zdaj pa, ob napadu nenadne boleznii ali slabosti, je ta črta izginila. Bila je še vidna. V silnem zgrabu prstov nenadne slabosti pa je popustila krčevitost njegove notranje sile, ublažila se je in dobila naraven, z vsem ostalim starčevskim obrazom skladen izraz. To ni bil več Tomazin, to ni bil oni mrki, neprijazni, skrivnostni pobožnjak — ta, ki je tu sedel, je bil prav navaden betežen starec. Star, obnemogel človek, bolj mrtev ko živ. In prav gotovo je sam v sebi začutil to vidno pretvorbo svoje zle podobe.

Strah ga je bilo. Nenadno je začutil, da mu je padla krinka z obraza, in z grozo je še nadalje občutil, da je nikdar več v življenju ne bo zmogel pobrati s tal.

— Umrl bom, France. Veš, že čutim. Glej jo, tam zadaj stoji žena s koso, je dejal po dolgem molku.

— Stric, v posteljo, jaz pa pojdem po čaj! je dejal France in vesel je bil, da se ni ustrašil njegovih besed. Morda je bil radosten, ker je v njem izginilo vse tisto grdo, ki mu je potiskalo nož v roke.

— Ali je ne vidiš, kako bo zdaj pa zdaj zamahnila?

— Ne čenčajte, stric, neumnosti! Nikjer je ni.

— Dobro poglej, fant! Čutim jo.

France pa je odgrnil posteljo, nato pokleknil na tla k starčevim nogam in ga sezul. Dvignil ga je s stola, zavlekel na posteljo in zadelal z odejami.

Starec se ni upiral. Smehljaj se je. Ko je stal France na pragu, mu je dejal s slabotnim glasom:

— Dober fant si! Tisti greh ti je bog že zdavnaj odpustil.

— Kakšen greh?

— V katerega sem te jaz zapeljal.

France je stekel v kuhinjo po čaj.

Ponoči sta se z materjo menjavala. Drugo polovico noči je ona bdela pri starcu.

Jutra pa ni hotelo biti. V Poldi je bilo zdaj samo še usmiljenje do tega človeka. Čisto naravno človeško usmiljenje in trudila se je na vso moč, da bi ublažila bolniku hudo noč. Bil je miren. Le zdaj pa zdaj je spregovoril besedo, bolešno zajčal in silno hitro mislil. Gubice na čelu so se venomer spreminjale, ustnice neprestano premikale. Včasi je poprosil Poldo za kozarec vode. Boril se je. Strašno se je boril. Morda še nikoli v svojem življenju tako, kakor prav zdaj, ko je negibno ležal v postelji.

Ko se je naposled le pričelo daniti, se je nenadno vzpel v postelji in prosil Poldo:

— Daj, seži tamle v žep suknje!

Iz globokega žepa je prinesla njena roka velik, debel pisemski ovoj. Starec je hlastno stegnil roko, podržal nekaj hipov beli ovoj med svojimi ovelimi prsti, ga položil na prsa, zajčal iz dna srca in omahnil nazaj na blazino.

— Vrzi tole v peč, Polda! je dahnil čez čas.

Polda se je obotavljala. Velika skušnjava jo je grabila, da bi pretrgala ovoj. Da pogleda...

— V peč! je zdajci kriknil starec na vso moč.

Polda se je zgenila, odprla vratca pečice in zagnala ovoj v ogenj.

— Čakaj! je ukazal starec, ko je hotela vratca zapreti. Ko se je sesul plamen, ki je za hip buhnil skozi odprtino, je dejal blago in tiho:

— Zdaj zapri vratca za judeževimi groši in pojdi!

*

Ko se je čisto zdanilo in so spodaj odgrnili okno, je Polda zakričala od presenečenja in na mah zbudila vse otroke. Lezli so na okno in gledali, gledali.

Vso gmajno je zalila voda. Vse naokrog sama voda, voda.

Čez noč je prestopila reka bregove in se razlila po polju. Dež pa je še vedno lil v curkih in nikjer na nebu ni kazalo, da bi se razvedrilo. Voda je bila kalna in umazana. Prav do hiše je segala, zdaj pa zdaj bo dosegla prag ter se zlila po veži in kuhinji.

France je šel na dvorišče in ko je prebredel vodo do kraja hiše, je videl, da je hiša od vseh strani zalita ter da voda kar vidno narašča in vse dalje poplavlja gmajno. Po globokem rečnem toku so plavala drevesa, se zatikala z vejami ob dno, se potapljala ter se spet dvigala in prepuščala deročini. Steza, ki je vodila na cesto, je bila do malega že vsa pod vodo. Na višje ležeči cesti je opazil mnogo ljudi, ki so strmeli v te silne vode. Mahali so mu z rokami in kričali, pa jih ni razumel.

— Voda narašča! je dejal, ko se je vrnil v kuhinjo. Bežati bo treba!

Vse to žalostno dopoldne so čepeli vsi pri oknu, le Polda je za hip skočila na podstrešje, da postreže Tomazinu. Ko je dež malce pojenjal in se je na nebu pričelo svetlikati, so se že razveselili, da bo konec te vodne strahote. Toda že čez uro se je še bolj stemnilo in na novo se je vsul dež še bolj ko prej.

In voda je naraščala! Tik pred poldnevom so začuli v veži zamolklo klokotanje in spodaj skozi špranjo kuhinjskih vrat se je počasi razlila voda po vsem podu.

Tedaj je šel France še enkrat pred hišo. Steza je bila zdaj že docela pod vodo in če doseže le-tá cesto, so odrezani od sveta in zaliti. Lilo je, rečni tok sredi poplave je skrivnostno in zlohотно rohnel in vse naokoli je stala umazana, kalna, blatna voda.

Ko se je vrnil, je dejal:

— Nič več ne smemo čakati! Do večera lahko že vsi utonemo!

— Kam, za božjo voljo, so kriknili vsi hkrati.

— Na cesto! Tamkaj bomo pod kako streho počakali, da se bo voda odtekla.

Od drvarnice, do katere je brodil vodó že do kolen, je privlekel cizo, jo zapeljal tik pred vežo in ukazoval kakor star izkušen mornar:

— Posteljino in obleko na voz! Gibajta, Tine, Rezika! Mati, mi-dva pa gor po Tomazina!

Ves vdan v svojo usodo je ležal Tomazin pod kopo odej in strmel v strop.

— Stric, je dejal France, voda narašča. Če ostanemo do večera tu, nas lahko pogoltne.

— Hitite tedaj in se rešite, je dejal starec. Mene pa pustite tu. Kam bi?

— Z nami. Na vozu vas bomo peljali! je dejal odločno France.

Skozi okno je udarjal šum vode, pogoltno mrmranje tega strahotnega elementa, in vsa hiša je bila polna skrivnostnega šepetanja, ki je vse navdajal s strahom.

— Pojdite, stric, ne obotavljajte se! je prosila Polda. Spodaj pri nas je že vse pod vodo.

Tedaj pa ga je že France dvignil, Polda zavila v odejo in tako sta ga, fant pri glavi, mati za noge, počasi nesla po stopnicah. Le zaklenjeno skrinjico je velel vzeti s seboj, kajti France je bil namenjen, da se takoj vrne s cizo po ostale stvari.

Položili so ga na posteljino, posadili kraj njega Anico, ki je držala gajbico z grlicami, zaklenili hišo in odrinili.

Mati in France sta vlekla voziček, oba otroka pa potiskala. Previdno so bredli, kjer so slutili stezo. Ponekod jim je voda že segala do pasu in z veliko težavo so rinili k cilju. Silen dež jih je močil. S ceste so vpili ljudje, nekaj mož jim je bredlo na pomoč. Ko so potegnili cizo na cesto, je nekdo pogledal starcu v obraz in kriknil:

— Za pogrebom ste šli. Tale tu je mrlič!

Tedaj je France postavil Tomazinovo skrinjico na tla in sedel nanjo. Hiša brez oken je stala sredi vode kakor Noetova barka. Če je gledal v smer toka, se mu je zdelo, da plava in da bo zdaj pa zdaj izginila njegovemu pogledu.

Možje so položili Tomazinovo truplo kraj ceste in nekdo je šel po stražnika.

Polda je pogledala to truplo, ki so mu pokrili obraz z robcem, zadržtela in solzica ji je obvisela v očeh, potem pa jo je ženska, ki jim je ponudila streho, potegnila za seboj.

— Hitro, da se pogrejete! jih je izpodbujala.

France je zmetal posteljino in ostalo na tla, se vpregel v cizo in zabredel nazaj v vodo.

— Kam pa, fante? so ga vprašali začudeni možje.

— Po naše reči! je dejal in potegnil.

Voda ga je izpodnašala. Sredi pota se je zdrznil. Močan stranski tok se je prevalil semkaj. Tedajci je opazil, da se je konec hiše, obrnjen k reki, nagnil in da se je streha povесila.

Od zad so ga zgrabile silne roke in ga potegnile na cesto. Može so se zbal zanj.

— Nazaj, fante! so kriknili, voda narašča. Ne prideš več do hiše.

Stal je tamkaj sredi vode in se zagledal v bajto.

Še je videl, kako se je sesul dimnik in kako se je stena brez oken čez pol prelomila in se sesula v vodo.

Huda bol ga je stisnila, in ko je bil na cesti, ni vedel, kam bi se obrnil.

— Tam so tvoji! je dejal nekdo.

Pogledal je še enkrat na gmajno. Prelomljeni zidovi so štrleli iz vode kakor utopljenčeve roke.

Voda pa je naraščala.

Stopil je na cesto ter šel k svojim.

O B Z O R N I K

PRED PUŠKINOVO STOLETNICO

(Novi teksti, viri, razprave, življenjepisi.)

V pičlih treh in pol leta bomo praznovali stoletnico Puškinove smrti (29. I./10. II. 1837—1937). Val spominskih objav, ki narašča že zdaj, narekuje vprašanje o vrednosti pridobljenih novih zakladov in o pomenu dneva samega. Glede slednjega bodo priznanja soglasna. Nekdanja zahteva Majakovskega, „čemu ne ustrelite Puškina z belo gardo vred?“ je odšumela kakor sama meščanska vojna. Puškin je edinstven učitelj pisane množice mladih pesnikov pod sovjeti in v emigraciji. Njegova proza je slej ko prej zgled književnega jezika in uspešno kljubuje apostolom nove, pestrejšje, na ljudsko skladnjo naslonjene ruščine. Edino razočaranje pomenijo ponovni ponesrečeni poskusi, približati Puškina onemu povprečnemu ruskemu bralcu, ki pozna rusko književnost samo po Tolstem in Dostojevskem, vse njune predhodnike pa šteje med staro šaro, ki utegne zanimati „zgolj profesorje“. Še pariške „Nouvelles littéraires“, ki so ponovno proglašale Puškina za „oporo carskega prestola“, so nedavno napovedale novo izdajo „revolucijskih pesnikov vseh dob in dežel“. Puškin je označen kot prvi v njih vrsti... Slovanski čitatelji, v kolikor obvladajo izvirnik, tvorijo srečno izjemo, toda za ostale izgubi Puškin v prevodu ves liričen čar ter se zdi premalo izrazit in oseben. Tudi prevodi niso vedno najboljše. F. Bodenstedt je že leta 1854. vestno ponemčil Puškinove pravljice. Kljub temu je zamenjal K. Roellin Hof leta 1920. v znanem predgovoru „luko“ (lok, krivuljo, zarezo ob morski obali) z „lukom“ (čebulo) in prevedel stih: „U lukomorja dub zeljonyj“ z „Ein Eichbaum steht am Zwiebelmeere“.

Zato pa premaguje rusko puškinoslovstvo vse ovire. Še revolucija bi se lahko imela v tem oziru za srečo v nesreči: samo nasilen konec zaplenjenih

zasebnih zbirk je obogatil v letih 1920. do 1925. „Puškinov dom“ (ustanovljen leta 1907.) s 120 tisoči zvezkov, knjig, do 1 milijona rokopisov in 10 tisoči slik pisateljevih sodobnikov, zabeleženih v literarni zgodovini. Vlada je proglasila nekdanjo Puškinovo domačijo za narodni park in celó prekrstila v Puškinove gore nekdanje Svete gore z zdaj ukinjenim zgodovinskim samostanom iz dobe Ivana Groznega. V pesnikovi graščini namerava „Dom“ (ki zbira tudi pohištvo i. pod.) urediti „nazorno gosposko hišo v slogu Aleksandrovega empirea“ in je že postavil prenočišče za izletnike. Sicer pa nas poučuje P. Ustimičev „Vodnik na Puškinov grob“ (v založbi Akademije nauk, 1927), da so graščino upepelili kmetje med agrarnimi izgredi meseca januarja leta 1918. Od doma je ostal samo kup ožgane opeke in slučajno rešen starinski klavir.

Puškinovi novi rokopisi nudijo neprecenljive zaključke o razvoju njegove umetnosti. Izvirnik nedovršene šolske poeme „Menih“ ne pomeni sicer novih lovorik, a dobro služi za oceno klasičnih francoskih vplivov v poznejši poemi „Rustan in Ljudmila“. Našli so ga v poprej nedostopnem arhivu kneza Gorčakova, poznejšega državnega kancelarja, Puškinovega licejskega tovariša. Gorčakov ni maral izročiti potomcem lahkomišelnih prizorov v celici puščavnika, ki so ga zapeljali besi. Trdil je celó, da je uničil rokopis, „ki bi delal pesniku sramoto“. Izkazalo pa se je, da — na veliko veselje raziskovalcev — ni uresničil te namere. — Kratki francoski načrt nespisane mladostne povesti „Dve plesalki“, v kateri bi najbrž nastopil Gribojedov, je zvezan po osebi njegovega sovražnika, kavkaškega ranjenca Jakuboviča, s poznejšimi odlomki „Potovanja v kopališče“. Slednje je nad vse pomembno za zgodovino ruske romantike in v marsikateri podrobnosti napoveduje „Junaka naše dobe“ Lermontova. — Raziskovalci, ki so se zanimali za tako zvano „skrivnostno zaljubljenost“ dobe „Poltave“, so prvič razkrinkali simboliko poeme. „Poltava“, ki so jo imeli za Petrov „ogromni spomenik“, kaže nedvomne vezi med Mazepovo zaroto in decembrsko revolucijo 1825. leta. Puškinove leta 1930. objavljene risbe na rokopisu ponovno kažejo pet vislic po številu obešenih vstašev in celó značilno, v izvirniku skrbno prečrtano pripombo: „tudi jaz bi lahko...“ — V arhivu kneza Vjazemskega so našli po njem črtano pomembno varianto „Vasi“ (1819). Nadomešča stih: „ali bom kdaj uzrl, o prijatelji, po carju zrušeno tlačanstvo?“ z drugim: „ali bom kdaj zrl padec tlačanstva in padec carja?“ (II. zbornik člankov o Puškinu, uredil prof. Piksánov, Moskva, „Akademija“, 1929.) Ti in slični podatki poglobljajo politično sliko Puškina, „sejalca svobode“. — Beležim med ostalim po avtorju v tisku opuščeno in zdaj v izvirniku odkrito neznano epizodo „Pravljice o zlati ribici“. Ribičeva nezadovoljna žena postane „rimska papežinja“. Mož jo vidi „na babilonskem stolpu sredi latinskega samostana, kjer pojo (obriti?) menihi latinsko mašo“. Raziskovalci še ne vedo, odkod je vzel Puškin to za ruske pravljice nenavadno izpremembo. (Prim. članek P. Ščegoleva o „Rimski papežinji“ v „Krasni njivi“ z dne 28. marca 1929.)

Imed novih virov utegnejo zanimati Puškinova francoska pisma o gospé Elizabeti Hitrovi, hčeri slavnega vojskovodje Kutuzova. Njeni dve hčerki sta bili po Metternichu najlepši okras ljubljanskega kongresa. Puškin se je zelo zanimal za večer mir in za bratstvo narodov, ki ju je oznanjal v Ljubljani car Aleksander. V prvem napovedanem zvezku „Pisem“ najbrž ne bo kon-

gresnih odmevov (obsega leta 1828. do 1831.), a mu bodo sledili drugi. (Založba Puškinovega doma Akademije nauk. Uredil B. Modzalevski.)

Zadnja velika (130.) obletnica Puškinovega rojstva (26. V./8. VI. 1799 do 1929) je postala smrtno leto dveh uglednih puškinoslovcev: B. Modzalevskega (avtorja dragocenih izčrpnih pripomb k Puškinovi korespondenci) in P. Ščegoleva (ki je podal široko, dasi ponekod sporno sliko vzrokov tragične pesnikove smrti). Njegova knjiga „Duelj i smertj Puškina“ je izšla leta 1918. v tretji izdaji.) V Pragi istega leta (1929.) natisnjen „Puškinskij sbornik“ je prinesel za slovansko javnost posebno zanimiv vzorni komentar prof. V. Frančeva k pesmi „Obrekovalcem Rusije“. Nudi zgodovinsko sliko one poljske debate v pariškem parlamentu, ki je ogorčila pesnika. — Literarne historike bo zanimal preobrat v umevanju Puškinove zgodovinske naloge pri novih raziskovalcih. Nimajo ga več izključno za pristaša Karamzinovega novega jezika, temveč poudarjajo njegovo naklonjenost tako imenovanim „arhaistom“ ali stovanofilom s prosvetnim ministrom Šiškinim na čelu. Stara ločitev med napreunimi sentimentalisti Karamzinove šole na eni in nazadnjaškimi klasiki na drugi strani je pa res prepovršna. Arhaisti so imeli razen starejšega Šiškovljevega še mlajše pokolenje in njegovi zastopniki (Gribojedov i. dr.) so bili kot udeleženci decembrske zarote še bolj levičarsko usmerjeni kakor Karamzinovci. Resnici na ljubo je treba ugotoviti, da so rabili arhaisti visoki slovanski slog samo ob redkih izrednih prilikah. Sicer pa so shajali z realistično živo govorico, katere klasični vzor nudijo „Gorje od uma“, Puškinove balade („Utopljenec“) in tudi „Onjegin“. Puškin je bil širokogrudnejši od svojih zavaznikov (Žakovskega, Vjazemskega i. dr.), ki so gojili izumetničen, z novimi skovankami preobložen Karamzinov slog, a dosledno odklanjali „arhaično slovanščino“. Arhaizem, ki je bil izraz nagonskega odpora zoper „kvarno galomanijo“ 18. stoletja, se je poglobil v Napoleonovih letih in zbližuje Puškina s Krylovim, z Gribojedovim, z Aksakovim. Puškinova klasična proza je sinteza obeh struj in je zato postala izhodišče sedanjega jezika. (Prim. med drugim A. Gukovskega „Rusko pœzijo 18. stoletja“, Moskva, „Akademija“, 1927; J. Tynjanova „Arhaiste in Puškina“ v 2. zvezku zbornika „Puškin v svetovni književnosti“, Moskva, Državna založba, 1926.)

Ne bom našteval strokovnih del o Puškinovem stihu in tehničnih sredstvih (izmed njih je najbolj dostopno v Parizu leta 1931. natisnjeno „Poetičeskoje hozjajstvo Puškina“ Vladislava Chodasiewiczza). Zaključujem ta kratki pregled s tistimi, širši javnosti namenjenimi knjigami, ki podajajo celoten pregled pesnikove osebnosti in pesnikovega dela. Zaslužen literarni historik profesor N. Kotljarevski je natisnil leta 1923. „Puškina kot zgodovinsko osebnost“ (Berlin, „Naučnaja mislj“), „sistematičen pregled bistvenih dogodkov pesnikovega življenja in posameznih poglavij njegovega svetovnega nazora“. Puškin-pesnik, kritik, zgodovinar, časnikar in zasebnik, govori „po možnosti povsod s svojimi besedami“. „To je jako pripravno za vse novince in malo poučene, ki poznajo Puškinove spise, a jim nedostaja časa za knjige in razprave o Puškinu.“ To delo kazi poleg manjših nedostatkov avtorjevo junaško zatajevanje „vsega tistega, kar se je dogodilo po 29. januarju 1837. leta“ (dan Puškinove smrti). Pozabil je vse to „nalašč, da bi ušel sponam naše dobe“, a s tem se je seveda pregrešil zoper svojo poglobilno nalogo: kritično oceno Puškinove „zgodovinske osebnosti“, ki je vendar nemogoča, če se ne ozremo na sedanje stanje

raziskovanja. — Prof. M. Hofmanova francoska knjiga „Pouchkine“ (Paris, 1933) je nastala iz člankov, ki jih je počeni od leta 1927. prinašal „Le monde slave“, in je namenjena predvsem pesnikovi psihologiji. Avtor ugotavlja, „sintetičen“, od realnega življenja neodvisen značaj Puškinovega ustvarjanja, kjer so enako žive po domišljiji oblikovane kakor iz vsakdanjosti zajete postavbe. S to zmožnostjo je izklesal Puškin harmoničen zaključek klasične književnosti 18. stoletja, za nas zdaj obvezno podoba tega stoletja od Petra do Katarine. Naj navedem za zgled ljubezni, s katero je spisana knjiga profesorja Hofmana, odlomek o vplivu ruske pokrajine na pesnika: „Usoda ni naklonila Puškinu dolgega in srečnega življenja, a ga je vedno obdajala z naravo, ki je popolnoma harmonirala z njegovo duševnostjo. V poeziji 18. stoletja vzgojen mladenič je prebil šest let v Carskem selu, ruskem Versajju, z njegovimi vodometi, pastoralnimi utami, jezeri in spomeniki te dobe... V mladostnih letih romantičnih sanj in duševnih viharjev mu je poslala usoda tudi romantično okolico: kavkaške snežnike, krimsko skalovje, butanje Črnega morja in besarabske stepe s ciganskimi šotori. Ko pa je zapustil Puškin „visokoleteče sanje svoje pomladi“ in „primešal dosti vode v poetični bokal“, ko si je počel nemotene tišine, da bi „poslušal lire glas“, so ga sprejeli „gozdovi nad svetlo reko daljnega severnega okraja, sivi oblaki na nebu in stogi slame na podu“. Tu je oživila njegova domišljija...“ — Poglavlje o Puškinovi domovinski ljubezni vsebuje zanimive misli o vzrokih njegove priljubljenosti celó v sedanjem, za čisto poezijo nedovzetnem času. Seveda je bilo Puškinu pretesno v domovini, kakor bi mu bilo pretesno tudi v naši dobi. Vedno je sanjari o zlati prostosti in togoten zbog „svinjarij“ oblastev je. nekoč vzdihnil: „Vrag me je nesel, ko sem z nadarjenostjo in srcem zagledal luč na Ruskem. Lepa hvala.“ V resnici pa se ni mogel ločiti od Rusije. Pisal je Čaadajevu, ki je obupaval nad domovino: „Prisegam na mojo čast, da ne bi hotel za nič na svetu (pour rien au monde) zamenjati domovine in imeti drugačne zgodovine...“ Sedanjemu čitatelju približuje Puškina po vseh prestanih udarcih njegov vedri optimizem, ki nikakor nima značaja prirojene dobrodušnosti in rožnatih naočnikov. Nasprotno, Puškin je vedel, da „ni na svetu sreče“, toda življenjska moč mu je narekovala zavest, da „tako lahko me že ne bo podrlo!“. Odtod njegova preizkušena modrost: „O, srečni človek, ki si našel življenjski smoter — zaradi življenja ti živiš.“ — Manj osebno, objektivno, vestno zgodovinsko pisateljevo podoba nudi knjiga znanega literarnega zgodovinarja, mojega nekdanjega moskovskega lektorja nemščine: A. Luther: „A. Puškin in seinem Briefwechsel“, Berlin, 1928. Str. 230. — Gospa A. Tyrkova-Williams je po večletnem delu dovršila temeljiti biografski roman „Puškinovo življenje“. Prvi del ima 430 strani in obsega šolsko, oziroma mladostno dobo do prvega pregnanstva v Odesi leta 1824. („Žiznj Puškina“, Paris, 1929. Pred kratkim je menda izšel tudi drugi del.) Vestno sestavljena knjiga je primerna za prijatelje zanimivega štiva. Med njenimi napakami je stalni mnogobesedni lirizem. (N. prim.: „Puškin je Eiflov stolp, ki razliva valove človeške misli, pronica milijone človeških src, a ujame tudi skoro neslišen klic potapljačoč se ladje „na pomoč!“, nežen ženski glas koncertne pevke in skrivnostno bobnenje veseljstva.“) Avtor, zaslužna ženska delavka, ima Puškina iz srca rad, a ga razume preveč po svoje, preozko, ga stalno pusti „skrbeti za samoobrazbo, se izživljati v estetiki ali celó čuvstvenosti“ i. pod. Sploh nadomešča z lastno

ideološko načelnostjo pesnikovo kipeče življenje. Avtor ima tudi vse Puškinove pesmi za nekak dnevnik, odnosno avtobiografijo, kar povzroča stalne kritične znote.

Naposled je vredna posebne omene in priznanja „Puškin v življenju. Sistematična zbirka izvirnih podatkov sodobnikov“, ki jo je uredil V. Veresajev. („Puškin v žiznj.“ Peta izpopolnjena izdaja, Moskva, „Akademija“, 1933. Str. 738.) Avtor izhaja iz načela, da je „dozdevno jasen, harmoničen Puškin najskrivnostnejša postava v ruski književnosti, za umevanje dokaj težja kakor Tolstoj ali Dostojevskij“. Zaradi tega je podal vse, kar riše pesnikovo živo postavo, „grešnega, nebrzdanega, večkrat ničevega, marsikdaj celó zoprnega, toda v splošnem vendarle mikavnega mnogostranskega človeka“. Sprejel je v svoj zbornik vse razen očitne neresnice in seveda Puškinove književne zapuščine, ki ni nikak dnevnik. Dvomljivi podatki so na zahtevo iz čitateljskih krogov v drugi izdaji zaznamenovani z zvezdico. (Med slične pravljice sodi izjava pesnikovega očeta, da je obvladal Puškin angleščino že pri sprejemu v licej. V resnici se je naučil angleščine dokaj nepopolno šele dosti pozneje. Še izpovedi o barvi las in oči so popolnoma različne.)

Tu zasledujemo Puškina tako rekoč od rojstva, besedila stanovanjske pogodbe njegovih staršev in krstnega lista. Prvo šolsko izpričevalo se glasi: „Gojenec Puškin je lahkomiseln, muhast, nemaren, len, sicer pa dobrodušen, iskren, vljuđen in kaže posebno nagnjenje do poezije.“ Njegov učitelj lepopisja F. Kalinič je pozneje odgovarjal na vprašanja o svojem dijaku: „Kaj pa hočete z njim! Porednež je bil in nič več!“ — Potem vidimo mladega Puškina po kratkem službovanju v Odesi v pregnanstvu v rojstnem Mihajlovskem kot avtorja prevratnih pesmi in oznanjevalca brezbožnih nauk. Preživel je tu od leta 1824. do 1826. v trhli pritlični hišici, ki jo je skrival košati španski bezeg. Lesena kmečka postelj je imela namesto noge, ki je bila zlomljena, za podporo poleno. Rame oguljene igralne mize in dveh stolov ni bilo v sobi nobene opreme. Nerazvajeni Puškin je imel rad gole stene: slike in bogato pohištvo bi motile njegovo domišljijo. Kakor Onjegin je odvrčal goste in na samem poslušal pravljice stare „mame“, svoje nekdanje pestunje, čital ali pisal. Rabil je ožgane in oglodane ostanke gosjih peres, ki jih je komaj ujel s konicami prstov. Črnila so bila nalita v starih posodah od pomade, kjer so se posušila. Nekoč je spesnil Puškin med ježo prizor ob vodnjaku iz „Borisa Godunova“, a doma ga ni mogel zapisati — ker ni imel peresa. Če se je oglasil samostanski predstojnik, ki je nadzoroval brezbožnika, je urno odložil knjigo ali rokopis in odprl „Življenje svetnikov“. Če so zablodili v ta okraj potujoči godci, so priredili sosedje ples v „lipovi dvorani“ pod milim nebom. Sicer pa se je kratkočasil Puškin po sejmi, kjer je „v čudni noši“, kmečkem slamniku in rdeči srajci, prepeval ali kvartal z berači. Hudo je hrepenel po prostosti in celó pripravljaval beg v tujino. Ko je novi car potlačil decembrsko revolucijo in zasedel prestol, je poizvedoval Puškin, ali ni upanja na pomilostitev? Prijatelji so odgovarjali, da je še prezgodaj: „Pri vseh zarotnikih so našli tvoje pesmi.“ Ko je pozno zvečer pridiral carski sel, je preplašeni Puškin vrgel v ogenj svoje dnevnike in pesmi ter trgjal pisma. Odrinil je ponoči z orožniki v Moskvo in zaklical za slovo obupani stari pestunji: „Nič se ne jokaj, mama! Car bo že dal kruha, če me bo še tako daleč poslal!“ Namesto Sibirije je doživel pomilostitev in zmagovit sprejem v Moskvi. — A počasna kolesa starokopitne justice so mlela

naprej. Izmučeni „avtor zločinskih verzov“ je zaman skušal uiti iz kletke. Ni bil sprejet v državno službo, ni smel v Pariz in je v obupu pograbil priliko za potovanje na Kavkaz, kjer je v fraku, s cilindrom na glavi, besno planil na Turke z vojaki vred. To pot ni izgubil življenja, „nepotrebnega slučajnega darila“ (mučna pesem na rojstni dan leta 1828.). — Po prestani krizi in usodni ženitvi vidimo Puškina na višku sreče kot slavnega pesnika in urednika. A mrtvi uradni predpisi šefa orožnikov Benkendorfa in spoštljiva poročila vohunov sestavljajo ozadje vsega Veresajevnega letopisa. Puškin je bil določen za žrtev tragedije mnogo poprej, kakor je to zaslutilo njegovo preiskreno zaupljivo srce. Tako je prišlo do žalostnega konca, ki ga je zabeležil car z besedami: „Pisal je sicer dobre stihe, a je bil slab človek in državljani.“ Njegova smrt je za vladu postala nepričakovano narodna žalost. Desettisoči ljudi so prihajali poslovit se od Puškina, in neki starček je ogorčen vzkliknil: „Moj bog, kaj je to? Nekoč sem videl vojvodov (feldmaršalov) pogreb, a še takrat tega ni bilo!“ Oblastva so hotela preprečiti proteste. Orožniki so ponoči na kmečkih sanah odpeljali iz Petrograda v slamo zavito krsto. „Kakor s psom drviyo z njim na pokopališče“, so se pogovarjali vozniki. — Dvor je imel pesnikovo vdovo za najlepši okras svojih sprejemov; kmalu se je prikazala na plesih. — „Ali ne bi rajši izostala,“ je ogorčeno pisala z Dunaja gospa Hirtova, „mar ni postala vdova zaradi grozne tragedije, ki jo je sama, dasi nehoté, povzročila?“ Baje se je pozneje sam morilec kesal usodnega strela. Ko je srečal v pariškem hotelu sina nekdanjega Puškinovega prijatelja, se mu je brž predstavil in zatrjeval, da je meril samo v nogo. „Le diable s'en est mêlé“ (sam hudič je moral poseči vmes). — S temi redkobesednimi izvirnimi poročili podana pesnikova usoda res napravi večji vtisk kakor vsi oni „s spomini začinjeni in z vodo lastne zgovornosti razredčeni“ življenjepisi, ki jih hoče izpodriniti Veresajev.

Njegov zbornik in pravkar objavljeni vodnik „Puškin — leto 1833.“ (v založbi „Puškinskega občestva v Leningradu“, ki napoveduje vrsto slavnostnih objav do leta 1937.) nam podrobno, dan za dnevno, predočujeta pesnikovo življenje pred sto leti. Kmalu po 1. januarju leta 1833. je bil na predlog Šiškova izvoljen za člana Akademije znanosti, obiskoval je njene seje in vestno nabiral po arhivih gradivo za zgodovino Pugačova. Po večmesečnem delu je spoznal, da bo moral obiskati te kraje. Po opravljenem potovanju je hotel v svojo oddaljeno Boldino na Nižgorodskem. Pisal je prijatelju Naščokinu: „Potovanje mi je potrebno iz duševnih in telesnih ozirov. Pogrešam ono prilžnost za delo, samsko, neodvisno življenje, ki je prvi pogoj za pisatelja. Zašel sem v višji svet, moja žena je v veliki modi. Vse to zahteva denarja, denar lahko samo zaslužim, a če ga hočem zaslužiti, potrebujem samoto.“ — Dne 23. marca t. l. je izšla prva popolna izdaja „Onjegina“. Svoje vsakdanje življenje je uredil Puškin takole: Popoldne od ene do treh se je redno zaklenil, hodil po sobi ali pisal, in nihče ga ni smel motiti. — Moral je sprejeti državno in potem častno dvorsko službo, a v nasprotju z navadami svoje uniformirane dobe je prihajal tudi na odlične plesne v navadnem črnem fraku in črnem svilenem telovniku z Byronovim belim, ležečim ovratnikom. Ves Petrograd je z grozo pripovedoval, da je nekoč odgovoril na carjev pozdrav iz družinske kočije: „Bonjour, Pouchkine!“ s kratkim „Bonjour, Sire!“ — Dne 6. junija je dobil prvega sina Aleksandra. Neki mladenič z dežele je bil takrat po opravkih v prestolnici in je obiskaval nevsko kopališče. Pripovedoval je na stara

leta, da se mu je bil približal v vodi kodrast neznanec in prijazno, glasno dejal: „Ne smete tako mahati z rokami, po žabje morate plavati!“ Medtem je vstopil v kopaljšče neki gospod z zlatimi naočniki. Kodrasti kopalec mu je veselo zaklical iz vode: „Zdravo, Vjazemski!“ — „O, Puškin! Pozdravljen, dravec!“ — Avgusta je sporočil državni svet pesniku, da je car ugodil njegovi prošnji o štirimesečnem potovanju na Volgo in Ural. Puškin je takoj krenil na pot. Mimogrede se je oglasil v graščini svoje tašče, da bi bil naročil, naj vkuhavajo sadje. Zbral je v zapuščeni knjižnici kakih trideset zvezkov in jih priložil sladki pošiljki. Preko Moskve in Nižjega Novgoroda je v septembru dospel na nekdanje ozemlje krvavih uporov Razina in Pugačova. Potoval je ves mesec tako naglo, da je celó spal v vozu. Neka gospodična iz Simbirska je popisala njegov obisk pri gubernatorju dne 14. septembra. Dekleta so bila zbrana pri domači hčerki na plesni uri. Nenadno „se je razširila govorica o prihodu pisatelja Puškina. Vse smo se razburile v pričakovanju, da ga vidimo. Tedajci vstopi v dvorano neki gospod majhne postave v črnem fraku, kodrast, plavolas, z bledim, kozavim obrazom. Zdel se mi je zelo grd . . . Ko smo mu bile predstavljene, smo ga naprosile za ples. Gost je takoj pristal, vzel iz stranskega žepa samokres, ga odložil na okno in zaplesal z vsako izmed nas po nekaj krogov valčka s spremljevanjem dveh goslačev, ki sta sedela v kotu.“ Puškin si je ogledal Simbirsk, naslikal Karamzinovo rojstno hišo in odrinil v Orenburg. „Pot je dolgočasna, vreme mrzlo“, je pisal ženi. „Če bi me ne bilo sram, bi se bil takoj vrnil naravnost k tebi, čeprav še nisem napisal nobene vrstice. A tega ne smem, angel moj. Kakor si boš postlal, tako boš ležal. To se pravi: če sem šel pisat, moram pisati nove poeme in romane. Saj sem že brez tega obseden. Še v vozu kujem verze, kaj pa bo šele v postelji?“ Potem sledijo pritožbe na lakaja, ki je spremljal Puškina: „Predoči si pravega moskovskega pisarja, bedastega, klepetavega in vsak drugi dan natrkanega. Redno pojé moje mrzle jerebice, ki sem jih bil vzel na pot, pije mojo madeiro, maže moje knjige v kovčegu in pripoveduje postajnim načelnikom, da sem jaz zdaj grof, zdaj zopet general. To me res jezi . . .“ Razen lakaja so jezili praznovernega Puškina še zajci in popi, napovedovalci nesreč. „Če bi bil jaz hrt, bi že poiskal tega zajca!“ Te kmečke vraže so bile obvarovale Puškina leta 1825. udeležbe pri decembrski revoluciji. Pesnik je pohitel v Petrograd, čim je zvedel o uporu, a pred hišo je srečal popa, in zajec mu je trikrat stekel čez cesto. Puškin je obrnil konje, ker se ni upal naprej . . . — V Orenburgu je imel Puškin za vodnika V. Dahla, poznejšega avtorja neprekosljivega „Slovarja živega velikoruskega jezika“. Obiskal je v okolici starko, ki mu je pripovedovala o Pugačovu. Puškin ji je podaril červonec. Kozakom se je to zdelo sumljivo. Takoj prihodnji dan so odpeljali starko z zlatnikom vred v Orenburg in javili oblastvu: „Snoči je prišel neki tujec. Osebna znamenja: majhne postave, lasje črni in kodrasti, polt temna. Navduševal je za Pugačova in delil zlato. Najbrž bo antikrist, kajti namesto navadnih nohtov ima kremplje na rokah.“ Puškin, pripoveduje Dahl, se je zelo smejal vtisku, ki so ga zapustili njegovi modni, izredno dolgi, skrbno negovani nohti. — Ženski svet v Orenburgu je norel za Puškinom. „Dve gospodični sta izvedeli, da bo Puškin zvečer pri Dahlu; zlezli sta na drevo ob oknu in iz gostega vejevja gledali Puškina, njegove krenje in iskren smeh. Razgovora nista čuli, ker je imela hiša že dvojna zimska okna.“ — Po Orenburgu je obiskal Puškin Uralsk.

„Ataman in kozaki so me izvrstno sprejeli,“ je pisal ženi, „dvakrat mi priredili obed, pridno pili za moje zdravje, mi kakor za stavo nudili vse potrebne podatke in mi do sitega postregli s svežimi, pravkar v moji navzočnosti pripravljenimi ikrami.“ Odtod je Puškin skozi dež in prvi sneg dospel v od ljudno Boldino. Tako se je pričela plodna jesen leta 1833. višek njegovega pesniškega delovanja.

Vodnik „Puškin — leto 1833.“ ima priložnostni značaj in vsebuje poleg kratkih člankov o delih iz tega leta še Puškinov vsakdanji koledar (delo L. Modzalevskega). Zbornik „Puškin v življenju“ nudi seveda veliko več. Kritiki so napadali Veresajeva zaradi njegovega „Življenjepisnega mozaika“. Seveda nudijo daljša, zaokrožena poglavja iz spominov sodobnikov zopet več. (Tako je na primer sestavljen „Belinski v spominih sodobnikov“, uredil Pikanov, „Academia“, Leningrad 1929). Toda knjiga Veresajeva bi se lahko razrasla v knjižnico, če ne bi urednik obvladal nepreglednega gradiva. Javnost mu je poklonila popolno priznanje, kajti „Puškin v življenju“ je dosegel tudi pod sedanjimi neugodnimi prilikami pet zaporednih izdaj v teku šestih let.

N. P.

POLEMIKA

OB PETEM ZVEZKU SLOVENSKEGA BIOGRAFSKEGA LEKSIKONA

V hudih časih se mora človek veseliti, če dobi od sočloveka priliko, da mu sme biti hvaležen. Hvaležen z željo, da bi dobil še več takih priložnosti, čeprav — zamisljenih.

Dr. Glonar s svojo „Kritiko ob petem zvezku Slovenskega biografskega leksikona“ v *Sodobnosti*, str. 513—516, mi je naklonil tako priliko, ker me je prisilil k razgovoru o rečeh, o katerih je res že potrebno govoriti. Da mojega imena naravnost ne navaja, je le navidezen ozir, ki ga ne cenim prav nič više od metode kakšnega previdnega prijatelja, ki želi imeti čim več niti v rokah, a ostati skrit. Člankov, v katere se zaletava, je 13 : 8 mojih (Maksimilijan II., Malavašič, Marmont, Mayr Jurij, Melzer A., Melzer R., Morhart in Mravlja), 5 izpod drugih peres (Mandelc, Mayr J. J., Mölk, Mikec E. in Mislej). Prav nič ne dvomim, da bi dr. Glonar le zaradi tistih petih člankov, ki jih nisem napisal jaz, ne bil prijel za pero. Le zaradi mojih člankov opozarja založnico: „... med njimi (članki v 5. zvezku) je mnogo takih, ki v SBL sploh ne spadajo, ali pa ... jim je odmerjenega prostora daleč čez zaslužno mero“ (513). Le ob misli na moje sotrudništvo zdihuje: „Ali je pa res potrebno, da SBL take reči sprejme, natisne, *honorira* in pošlje med svet“ (516; podčrtal jaz, ki umem čitati tudi med vrstami). Le glede na moje prispevke poskakuje od veselja, ko se je domislil za oznako stila besede: *fumus* — dim (516). Zaradi mene je motto iz Schopenhauerja v opravičilo nevljudnosti in ves Glonarjev uspešni napor, da potencira svojo preizkušeno grobost!

Ne pripadam k ljudem, ki se imajo za nedotakljive ali nezmotljive; pripravljen sem upoštevati vsako opozorilo in ni mi težko priznati zmote. Zahtevam pa od occnjevalca marsikaj: da ne pripada k takemu tipu kritikov, ki jim prirojena in privzgojena negativnost brani, da bi videli tudi solnčne strani dela; da obvlada gradivo vsaj tako kakor avtor, katerega kritizira; da sam nima grehov, zaradi katerih se usaja nad drugimi; da mu narekujejo kritiko le stvarni, ne pa tudi posebni nameni.

Eksistirajo negativni kritiki, ki uživajo samo takrat, kadar morejo ob malenkostih ustvarjati asociacijo za krivično obsodbo celotnega dobrega dela. Ob misli na eventualne ugovore si pripravljajo odgovor: saj nisem rekel, da je vse slabo ...

I

Če bi ne bili očitki dr. Glonarja krivični, bi se morala z urednikom drjem. Lukmanom, ki me pooblašča za izjavo, da nosi sam vso odgovornost tako za sprejem kakor za obseg inkriminiranih člankov, sedaj pred založnico opravičiti, ali izvajati posledice, ali si določiti druge smernice.

Toda stvar je precej drugačna, kakor jo slika dr. Joža Glonar.

Tujerodcev, ki „so delovali ... za Slovence“ (513), a ne med Slovenci, je v SBL-u doslej razmeroma malo: Baudouin de Courtenay, Frischauf, *Hevenesii* (ž njim nas je presenetil Glonar), Jensen, Jopson, *Kimmel* (vsilil Glonar), *Koessler* (naprtil Glonar), *Krimer* (iztaknil Glonar) in Würtemberški vojvoda Krištof, ki jim Glonar to čast privoščji; moja Maksimilijan II. in Morhart, ki jima Glonar pravico do mesta v SBL-u odreka. Priznati moram, da so moji razlogi za upoštevanje teh dveh tujerodcev urednika Lukmana takoj prepričali: če je smel priti v SBL tujec, čigar spis so brez njegove vednosti v Ljubljani ponatisnili, ali tujec, čigar rokopis je slučajno zašel v Ljubljano, sme biti v njem pač tudi *Morhart*, tiskar prve slovenske in večine protestantskih slovenskih knjig; a poleg Krištofa vojvode Würtemberškega naj dobi mesto še *Maksimilijan II.*, „prvi in zadnji Habsburžan, ki je naklonil tudi slovenski književni kulturi nekaj one podpore, kakršne sme od svojega vladarskega doma po pravici pričakovati vsak narod“ (SBL II, 29 b). Obema nama je bilo evidentno, da nam more biti le dobrodošla taka razbremenitev člankov o Trubarju, Ungnadu itd., a edina sva si bila v misli, da se je treba v takih člankih ogibati vsega, kar ni potrebno za osredotočeno osvetljavo tujerodcev v slovenskem problemu.

Glonarjevi „argumenti“ proti sprejemu Morharta in Maksimilijana pričajo, da je moral kritiku, ko jih je iskal, kaliti vid gost fumus. Ob *Morhartu* se sprašuje, ali posveti SBL članek tudi Selfischu. Zakaj pa ne? Seveda bi pri njem za osredotočeno osvetljavo zadostovalo izdatno manj prostora. Pač laže, kakor sprejem tujerodcev, ki so jih Slovenci prevajali, ali tujerodcev, ki so slučajno in po odložitvi čopiča prišli umirati na Slovensko, bi se dalo zagovarjati načelo, da pritiče mesto v SBL-u vsem tujerodcem, ki so tiskali slovenske knjige takole do Jožefa II.! Digresija ob *Maksimilijanu II.*, da bi zaradi tega članka moral dobiti članek tudi Franc Jožef I., bi bila iz ust človeka, ki mojega članka še prečital ni, le znak neznanstvenega apriorizma, izpod Glonarjevega peresa pa je nekaj mnogo hujšega. Moj odgovor na to patentirano duhovitost je čital tudi dr. Glonar v odstavku o „prvem in zadnjem Habsburžanu“, ki sem ga že citiral, a ga je iz jasnih razlogov prezrl ter se obesil za nadaljevanje, v katerem je videl priliko za devet novih honoriranih vrst grobosti.

„Pomembnejšim tujerodcem“, ki so vsaj nekaj časa „delovali na Slovenskem, med Slovenci“ (513), smo bili v SBL-u že od začetka bolj naklonjeni kakor prvi skupini. To pričajo imena Alasia, Almanach, Biatzovsky Callistus, Chráska, Copeland, Dillher, Elwanger, Insinger, Maister Fr. in zelo mnogo drugih. Da spada tudi *Marmont* med take „pomembne tujerodce“, nisva z urednikom Lukmanom niti za trenotek dvomila, a danes si smeva le čestitati, da nisva za svet vprašala dr. Glonarja, ki prvemu guvernerju Napoleonove Ilirije to pravico odreka. Lepe pojme o slovenski politični poštenosti in iskrenosti bi dobil Francoz, ki bi ugotovil, da je v SBL-u pač vrsta tujerodnih običajnih, torej ne „pomembnejših“ jezuitskih gimnazijskih učiteljev, ne pa *Marmont*,

edina osebnost, ob kateri se dá osvetliti celokupna problematika Ilirije! Zaman se poziva dr. Glonar na mojo ugotovitev, da Marmont v svojih spominih ne govori o slovenskih preporodnih problemih: ne gre za to, kaj je Marmont pozneje imel v evidenci, tudi ne za to, koliko je delal za prepород zavestno, ampak za to, kake možnosti za akcijo prepородiteljev so v njegovi jezikovni politiki faktično tičale in kaj so prepородitelji v njej videli! Morebiti še doživimo Vidičovo izdajo „Zaupne korespondence iz Ilirije“, kjer bomo čitali v Sauraujevem poročilu z dne 19. junija 1814 tudi o Marmontovem prizadevanju, kranjskim mladeničem „alle Gelegenheit zur Erlernung und Uebersetzung in der deutschen Sprache zu beseitigen“. Glonarjevo vprašanje, ali prinese SBL zaradi Marmontove biografije tudi Napoleonovo, se mi zdi prav tako depasirano kakor digresija o Francu Jožefu.

Sodim, da se resni in razsodni ljudje zaradi sprejema člankov o Morhartu, Maksimilijanu II. in Marmontu ne vznemirjajo.

Nič prepričevalnejši niso Glonarjevi „dokazi“ zoper obseg nekaterih biografij izpod mojega peresa.

Iskanje vzrokov za „hipertrofijo“ mojih člankov je povzročilo drju. Glonarju toliko truda, da dela prvi dan niti zmogel ni (513), ampak se ga je moral še enkrat lotiti (515). Pa uspeh ni v nobenem skladu z znojem: „Podzavesten strah, da bo članek nekako prekratek...“ (515). Zakaj ne trdi kritik kar naravnost, da se je dr. Kidrič, ki so o njegovem stilu včasih menili, da ga označujeta skopost in natrpanost, sedaj prelevil ter začel pisati preširoko — zaradi honorarja?! „Pomanjkanje pravega merila“ (515), „pomanjkanje zavesti, da je prispevek za biografski leksikon svojevrsten literaren tip...“ (515). Nisem bil osamljen z načelom, ki sem ga zagovarjal od začetka našega dela za SBL: da se ravnaj tip prispevkov za SBL po naših potrebah in problemih; da mora SBL poleg NE opravičiti svoj obstoj tudi s stremljenjem po večji poglobitvi in s stremljenjem, določiti odnos posameznika do vseh problemov dobe in stroke. Mehaničnega načela za odmero obsega člankov nisem nikoli priznaval in ga tudi danes ne priznavam. Genija, ki je delal samo za svojo stroko, utegneš v krajšem članku izčrpno označiti kakor pa skromnejši talent, ki se je vbadal v vrsti poprišč in akcij. In kako naj urednik doseže tako „pravično“ simetrijo? Ali naj članek o geniju samo zato razblini, da bo daljši? Ali naj v članku o talentu samo zato kaj bistvenega črta, da bo krajši od članka o geniju? „Zaverovanost v nekako absolutno vrednost ‚podatka‘“ (516). Kakor da se ne bi znanstvenik prav na tiste pisce člankov v biografskih leksikonih često jezil, ki ga iz površnosti, komodnosti ali neznanja pri iskanju podatkov pusté na cedilu! „Nediscipliniranost“ (513). Prijatelja dr. Šlebinger in dr. Lukman me pooblaščata za objavo: vsak moj članek za SBL je na mojo privatno prošnjo prečital najprej dr. Šlebinger, čigar opozoritve so mi dale pobudo za marsikatero dopolnilo, črtanje in popravo; uredniku sem izročal vse članke z naglašanjem, da sme črtati vse, kar bi se mu zdelo nepotrebno; v tiskarno so šli članki šele potem, ko je urednik izjavil, da ne more nič ali nič več črtati, ako noče razbiti celote in zveze.

Ob tej hipertrofiji Glonarjevih izcizeliranih „vzrokov“ se moram tem škodoželjneje smehljati, ker navdušeni bajkotvorec ni odkril niti ene izmed pravih „korenin“, ki utegnejo pri problemsko usmerjenem piscu članka povzročiti obširnost: upoštevanje posebnih potreb stroke in posebnih nalog leksikona; evidenca razvojne linije, v katero je treba človeka in njegovo delo uvrstiti; novost gradiva, ki mnogim ni dostopno; potreba tihih obračunov s krivimi mnenji in podatki v dosedanji literaturi; novost problema; ozir na tuji narod, katerega pripadnik je pomemben tudi za Slovence; za-

vest, da pišeš o človeku, o katerem se v doglednem času ne bo več izžrpnje pisalo, čeprav srečuješ njegovo ime na raznih straneh naše kulturne zgodovine.

Posebni primeri obširnosti, ki jo očita dr. Glonar mojim člankom, bi ne prihranili, če bi tudi bili upravičeni, SBL-u niti 10 % prostora, ki ga je uporabil dr. Glonar za njih obravnavo v Sodobnosti.

V mojem članku o *Malavašiču* mu je nekaj „preveč“, v Kolaričevem o Miklošiču nekaj „premalo“ (513). Ker pa ne pove, kaj manjka tu in kaj bi se moralo črtati tam, je ataka samo dokaz njegove neresnosti, saj o bistvu očitka niti razmišljal ni. — V mojem članku o *J. Mayrju*, 1819—1827 prosvetnem in cenzurnem referentu v Ljubljani, so Glonarju „nepotrebne“ (beri: po nepotrebnem plačane) te-le 4 vrstice: „V glavnem mestu Kranjske, s katero je bila polit. združena vsa Koroška, a beljaško okrožje tudi administrativno, je imel novi gubern. svetnik 9 let referat...“ Kjer naš kritik nima dokazov, skuša ustvariti zase ugodno razpoloženje seveda s smešenjem: „da je postal ‚gubernialni svetnik‘ in da je kot tak bil ‚nov‘, smo brali že v prejšnjem stavku, obsega nekdanjega ljubljanskega gubernija in imena glavnega mesta nekdanje kranjske dežele pa živ krst ne bo iskal v SBL sub ‚Mayr Jurij‘“ (514). Kdor ni naivnež, ki verjame Glonarju brez kontrole, se bo ob konfrontiranju kritike z mojim člankom hitro prepričal, kak prazen fumus utegnejo biti Glonarjeve domisljice: potrebno je bilo za zgodovino slovenskih šolskih knjig kakor tudi za zgodovino slovenske knjige v predmarčni cenzuri, da opozori SBL pri enem izmed ljubljanskih prosvetnih in cenzurnih referentov na dejstvo, da so referirali v dobi restavracije tudi za del Koroške, a ker tega ni storil Lesar pri Balantu, moral sem storiti jaz pri Balantovem nasledniku. Najkrajše se je dalo to storiti tako, da v dotičnem odstavku nisem govoril o „Ljubljani“, ampak o „glavnem mestu Kranjske“ (prečitajte si, prosim, stavek!); in ker ni vsak „gubern. svetnik“ imel 9 let tega referata, sem moral govoriti o „novem“. — Pri *A. Melzerju* postavlja dr. Glonar omenitev smrti brata Franca povsem v napačno luč (514): omenitev fakta je bila potrebna, ker je Anton sedaj prevzel še stolico, ki jo je prej imel brat. — Pri *Mravljji* Glonar seveda ni opazil (516), da gre za nov podatek na osnovi arhivalij, ki so malokomu izmed Slovencev dostopne, ker so v Tübingenu.

Besnost, s katero se zaganja dr. Glonar v moje stavke z „najbrž“, „menda“, „morda“, „pač“, „po vsej priliki“ itd. (515/516), je mogla premamiti pač zopet samo naivneže, ki se niso šli prepričati v SBL o pravem pomenu teh stavkov. Vsi drugi vemo, da mora biograf, ki hoče biti izčrpen in sintetičen, nedvomno priti do problemov, ki jih ne more ostaviti ob strani, čeprav jih more reševati samo s hipotezami. In če je biograf poštenjak, bo domneve označil z „najbrž“ itd., če je nesolidnež, jih bo obravnaval kot dokazane fakte. V vseh enciklopedijah, ki so jih pisali strokovnjaki, najdete stavke z „najbrž“ in podobnimi omejitvami gotovosti.

Semtertje bi v zmislu Glonarjevih očitkov res mogel kaj krajšati in tudi nekaterim ponavljanjem bi se mogel izogniti. Tako mi je žal, da nisem v članku o *J. Mayrju* namesto „novi gubern. svetnik“ rekel samo „M.“ ter skrajšal odstavek za 18 spacijev, torej skoraj za polovico vrstice. Še hujša je reč pri nekaterih drugih imenih. V članku o *A. Melzerju* bi mogel izostati datum bratove smrti (14. marca 1814), torej me obremenjuje 14 spacijev. Po pravici graja dr. Glonar, da v mojem članku o *R. Melzerju* „dobimo tudi že sedaj biografske podatke o *A. Jeunikerju*“ (514). Sicer bi moral dr. Glonar tudi povedati, da gre za dopolnilo članka, ki je v SBL-u že objavljen; tudi ni res, da bosta te dve vrsti v dodatku „kajpada tudi priobčeni“ (514), ker se bom temu izognil z vrstico „Jeuniker A.: glej Melzer R.“. Toda dejstvo je, da sem kriv nove nepotrebne vrste! In pri *Mravljji* bi tisti odstavek o plači končno le smel izostati,

kar znaša nove tri vrstice. Gre torej skoraj res za pet vrstic, to se pravi, da sem ob 25 člankih za 5. zvezek, za katere sem zbiral gradivo po vseh ljubljanskih arhivih in župniščih, po Dunaju, po Pragi in drugod, prejel 7 Din in 50 par — preveč.

Vendar mislim, da bi s tako enostransko — negativno metodo ne smel označevati mojega dela pri SBL-u niti človek, ki bi se po pravici zavedal, da ni naprtil založnici SBL-a nobenega izdatka, o čigar potrebi bi se dalo dvomiti.

II

Dr. Glonar je spravil doslej v SBL največ imen, ki ne spadajo vanj ali bi vsaj brez vsakršne škode mogla izostati. In prav on je zagrešil še mnogokaj, kar ne priča, da bi imel ob lastnem delu poseben ozir na založnico ali da bi smel zase reklamirati vrhovno kontrolo nad delom za SBL.

Tujerodci, ki niso delovali med Slovenci, a tudi prav nič niso za Slovence storili, so po njegovi krivdi v SBL-u kar štirje. Ali veste, na kaki osnovi je v njem Madžar *Hevenesi*? Ker so dva njegova spisa v Ljubljani ponatisnili, enega Slovenci prevajali! In kipar *Kimmel*, ki se je rodil v Bruslju, a je deloval samo na Dunaju? Nobenega njegovega dela ni med Slovenci, nobenega ni dovrševal med Slovenci, pač pa je s 75 leti prišel k zetu v Ljubljano in tu — umrl! In jezuita *Koessler* in *Krimer*? Ker brani Drž. knjižnica v Ljubljani slučajno njune rokopise! Ali ne bi bilo moralo uredništvo po tem receptu sprejeti dovršen del svetovnih literatov ter napraviti pisanje SBL-a res v „brezbrežno in brezobzirno razlivanje preko potrpežljivih strani“?! (NB! In isti Glonar, ki je iznašel *Kimmelov* „pomen“ za slovensko umetnost, očita drju. Stletu, ker je napisal članka o J. J. Mayrju in Mölku!)

Izmed tujerodnih jezuitskih pisateljev, ki so sicer nekaj časa delovali med Slovenci, je po Glonarjevi želji v SBL-u vsaj 11 takih, katerih sprejem bi utegnil biti sporen, ker pripada njihovo neznatno literarno delo prejšnji ali poznejši dobi ter nima za razvoj na Slovenskem nobenega pomena: *Elwanger*, *Filnbaum*, *Focky*, *Galler*, *Goettner*, *Hangl*, *Joris*, *Leutner*, *Liechtel*, *Lindenlauf*, *Magerl*.

Za Glonarjev kriterij, kateri jezuiti domačega rodu spadajo v SBL, je silno značilna ta-le biografija v 5. zvezku: „*Martinko* Mihael, S. J., v Lj. r. ok. 1621, u. 25. maja 1672. Večino svojega življenja je preživel v Lj., kjer je poučeval v nižjih šolah in bil slovenski pridigar...“ Koliko stotin slovenskih profesorjev, učiteljev, duhovnikov, uradnikov itd. bi po tem primeru moralo v SBL-u dobiti mesto, ki ga pa vendar nikoli dobilo ne bo! In vendar se ima Glonarjevemu zmislu za „brezbrežnost“ še vsaj 13 takih domačih jezuitov, ki niso v ničemer „pomembnejši“, zahvaliti za prostorček v SBL-u: *Hallerstein*, *Harrer*, *Irmel*, *Juchardt*, *Kappus Franc Sal.* in *Marko Joahim*, *Kobavius Fr.*, *Krabath*, *Krassnig*, *Kuglmann*, *Ledinschek*, *Maas*, *Morack*. Izmed laikov ima slično dvomljivo pravico do sprejema v SBL *Ganser Ivan Gregor*, čigar sprejem utemeljuje dr. Glonar le z okoliščino, da je bil brat Ivana K. Gosiaka!

Za „ugibanja“ in „hipoteze“ ima dr. Glonar v SBL-u res mnogo manj prilike od mene, ker se je pri razdelitvi dela leta 1922. odločil za „tujejezične pisatelje na Slovenskem, predvsem latinske“ (SBL I, uvod) in ker je v tem njegovem izboru, kakor smo videli, vse preveč ljudi, o katerih pomenu res ne kaže ugibati. Toda poglejte si, prosim, v njegovem *Japlju*, enem izmed takih njegovih člankov, ki obdelujejo res „pomembnejšo“ osebnost, n. pr. ta-le dva stavka: „Zveze z aristokratskim svetom in obsežno znanje jezikov je bilo *mogoče* povod, da ga je lj. škof *Herberstein* pozval v Lj.“; „... tudi uvod I. knj. Nove zaveze govori o „*grammatica Slavo-Carniolicia ab uno nostrum proxime edenda*“, *ne da bi se dalo dognati, kdo je s tem*

mišljen, ali Japelj ali Kumerdej; verjetnejši je prvi. Da sta te dve hipotezi, kakor več drugih Glonarjevih, napačni, bom dokazal v „Dodatku“ k SBL-u, v današnji zvezi naj opozorim na nekaj drugega: dr. Glonar si menda domišlja, da ima do takih sredstev v SBL-u pravico samo on...

Da je „podatkov“ v Glonarjevih člankih manj kakor v mojih, ima poleg že omenjenih vzrokov še druge vzroke: razvojno linijo stroke pozna dr. Glonar slabo; doganljiv tu ni; često mu gre za to, da žrtvuje članku čim manj časa. Posledice so za ugled SBL-a semtertje neugodne: ne manjka le pri Hermannu von Hermannsthalu podatek, da je bil 1840—1843 urednik Carniolije, ampak tudi še marsikaj drugega slično važnega iščeš v njegovih člankih zaman; napačni nista le omenjeni hipotezi v članku o Japlju, ampak popraviti bo treba tudi še marsikatero Glonarjevo apodiktično trditev. Nekoliko je osvetlil ti dve strani Glonarjevega dela že dr. Rupel v opombah k člankom o Khisljih, Klombnerju in Japlju (LZ 1929, 117/118), povsem osvetljeni bosta v „Dodatku“ k SBL-u, če bom še — živ in delaven.

Pri oblikovanju očitkov zaradi „digresij“ in „ponavljanj“ bi moral biti dr. Glonar še prav posebno previden in dostojen. Ali ni bil prav on tisti površnež, ki je naprtil prejšnjemu uredništvu upravičen očitek, da ob 3. zvezku ni vedelo, kaj je natisnilo že v prvem (LZ 1929, 117)?! Dasi je pod „Kobencel“ kazalka za „Cobenzl“, je dr. Glonar vendar prezrl, da je napisal o „Cobenzlih“ Janezu in Janezu Filipu članek že Mesesnel, pa je napisal o „Kobencelu Janezu Filipu“ še en članek on, a Malu prepustil drugi članek o „Kobencelu Janezu“! In njegov članek o Janezu je povrh še opazljivo slabši od Mesesnelovega! In sploh: kar govori dr. Glonar v SBL-u I, 383 a, v vrstah 5. do 10., o Herbersteinu in prevodu sv. pisma, je res ponavljanje stvari, ki so že v članku o Herbersteinu ali spadajo v „Dodatek“; in kar besediči dr. Glonar v isti koloni, vrstah 12. in 13. odspodaj, o Škrinjarjevi sposobnosti, bom moral res ponoviti v članku o Škrinjarju. Itd., itd.

Priznavam, da je dr. Glonar marsikaj že dognal in napisal tudi že kaj dobrega, dasi je imel s sintetičnimi deli, kakor n. pr. z brošuro o slovenskem jeziku, doslej malo sreče. Tudi ne mislim, da bi omenjeni njegovi postopki bili za SBL pretragična nesreča, izvzemši seveda „Kobencle“, napake in vrzeli. Reči pa hočem: če bi postalo aktualno vprašanje, kdo je obremenil SBL z nepotrebnimi in neopravičljivimi vrsticami, spada na zatožno klop dr. Glonar, ne pa dr. Kidrič.

III

Vprašanja se vsiljujejo, ki se jim ne mislim izogniti, ker odgovor nanje je obenem neusmiljena obsodba vse te famozne „kritike“.

Človek bi menil, da mora biti slovenski kulturni delavec le vesel, da imamo založnico, ki je dala uredniku SBL-a polnomočje za izčrpno obravnavo slovenskih problemov in nas tudi ob 5. zvezku ni utesnjevala. Kje ima svoje korenine čudna prikazen, da je dr. Glonar, sam sodelavec SBL-a, za svoje očitke ubral metodo in ton, ki bi bila morala, če bi bila založnica nasedla kritikovim namigavanjem, spraviti podjetje sredi živahnega dela za uspešno nadaljevanje v resno krizo? Tudi če bi bila kaka biografija odveč — ali se zaradi tega zmanjša znanstveni pomen dela? In ali se zmanjša, če bi kak stavek mogel biti krajši? Ali so gola ogrodja „lepša slika osvobojenih slovenskih znanstvenih energij“ (516) kakor izčrpane in poglobljene biografije? Ali je bil kdo po krivici prikrajšan? Ali ne napreduje delo hitreje nego prva leta? Ali ni dostojnejše, da ostane druga polovica SBL-a po kritičnosti in stremljenju po poglobitvi na isti višini s prvo? Ali niso objektivni kritiki, ki SBL rabijo, s priznanjem podčrtali

prav izčrpnih in poglobljenih biografij? Kaj je storila kritiku Sodobnosti naša založnica, da ne opazi, kako ustvarja pri kakem naivnežu med naročniki dispozicijo za razglabljanje, ali ni od črke M naprej morebiti vse delo za nič, izvzemši seveda kritikove prispevke?

Četudi moramo staviti na račun Glonarjeve nekritične samozavesti in drznosti dejstvo, da „grehe“, ki jih pri sebi tolerira, drugim z naporom in izredno preračunjenostjo očita, ostajajo še druga vprašanja. Zakaj ni pazil na odstranitev nepotrebnih izdatkov ob 3. zvezku, kjer je imel odločilno besedo? Zakaj je dovolil na koncu članka o Hrenu več ko celo stran literature, dasi je to ponatis iz BV VIII, oziroma iz Razprav Bogosl. akad., in je obstajal sklep, da se v takih primerih samo kratko opozori, kje dobiš zbrano literaturo? (NB! K članku o Misleju pripominja dr. Glonar, da je „citriranje del, ki še niso izšla, nedopustno“, a med literaturo o Hrenu ga ni vznemirilo delo, ki še po petih letih ni izšlo.) Zakaj toči dr. Glonar krokodilske solze, da 5. zvezek „ni opravil niti cele črke M“ (513), a ne pove, da je zavzela prav toliko prostora kakor črka M tudi črka K?

Poznavalcem razmer odgovor ni težak, čeprav tudi nje preseneča, kaj vse more povzročiti Glonarjeva — jeza in ...

V uredniškem odboru SBL-a sva z drjem. Glonarjem šest let sodelovala, dokler ni leta 1928. postalo to zame nemogoče: medtem ko na sejah in meni v obraz ni imel mojemu delu ničesar očitati, je začel v raznih takih družbah, kjer mene ni bilo zraven, stresati slične duhovitosti kakor sedaj v Sodobnosti. Ker se mi je to zagabilo, sem javil takratnemu uredniku drju. Izidorju Cankarju, da ne ostanem poleg drja. Glonarja več v uredništvu in pod njegovim sourejevanjem tudi ne med sotrudniki. Tako je bil članek o Hrenih za dolgo časa moj poslednji prispevek v SBL-u, medtem ko je članek o škofu Hrenu že napisal dr. Turk. Ko je spomladi 1931 prevzel uredništvo dr. Lukman ter me prosil, naj se vrnem med sotrudnike (ne v uredniški odbor), sem njegovi želji po daljšem obotavljanju ugodil, ko sem se prepričal, da je on edini urednik in da nihče drugi nima redakcijske pravice do popravkov in črtanj.

Pred petimi leti nisem zahteval, da mora odstopiti dr. Glonar, ampak le utemeljil svoj odstop ter preuredil svoj delovni načrt. Med vzroki, da sem prijatelju Lukmanu ugodil ter prevzel zopet slovenske pisatelje in sobesednike naših preporoditeljev do srede 19. stol., so bili tudi članki, ki jih je po mojem odstopu namestu mene napisal dr. Glonar: toliko dopolnil in korektur zahtevajo, da se mi ni zdelo prav, mu iz mojega področja prepustiti še kaj. Da se ne bi bil vrnil, če bi dr. Glonar takrat še bil med souredniki, je tem umljujeje, ker sem medtem ob „Kobenclih“ spoznal ceno njegovega sourejevanja. Seveda pa nisem zahteval, da dr. Glonar ne bi ostal med sodelavci.

Pri črkah I, J, K in L torej nisem sodeloval, pri črki M so pa zopet moji prispevki.

Za ozadje, v katerem so korenine Glonarjeve kritike, dodajte k tem ugotovitvam še: nekatere prijazne ocene mojih prispevkov za SBL, nadaljevanje moje Zgodovine pri Slov. matici, kjer sem mu vmešavanje prepričal, „Biografski“ namesto „Bijografski“ v naslovih pod Lukmanovim uredništvom itd. In jasno Vam postane tako njegovo vprašanje, kdo je še v uredniškem odboru, kakor tudi njegova skrivna želja, da bi me pregnal iz kroga delavcev za SBL.

*

Glonarjeva poslednja kritika je taka kakor mnogo njegovih prejšnjih kritik.

Dobre strani kakega dela za drja. Glonarja navadno ne eksistirajo, navadno si niti ne stavi vprašanja, ali prinaša kritizirano delo kaj pozitivnega in novega, ali pomeni obogatitev in napredek. Oči se mu zasvetijo šele takrat, kadar je „odkril“ točko, ki se

dá po pravici ali prisiljeno izrabiti za čim ostrejši napad. Z mirno dušo pomakne v ospredje točke, ki bi jih pozitiven kritik omenil mimogrede in z obžalovanjem, da kazijo dobro delo taki nepotrebni madeži; da bi govoril tudi o pozitivnih straneh dela — kaj še . . .

Zakaj skuša ob svojih novih prispevkih ustvarjati asociacijo za napačno sodbo o vsem mojem delu, je sedaj jasno. Toda negativnost njegove „kritike“ gre še dalje: molči tudi o dobrih straneh ostalih sodelavcev! In vendar prinašajo njihovi doneski tudi za 5. zvezek toliko novega, pozitivnega in trajnega, da bi se mogel ob tem razpisati vsak pravi zagovornik interesov založnice.

Da dr. Glonar s svojo kritiko ni imel uspeha niti pri založnici niti pri uredniku, me ni presenetilo, a ne bom tajil, da me veseli. Gotovo bi bilo škoda časa, če bi hotel človek ob vsaki njegovi kritiki izgubljeni dragocene ure, a semtertje je potrebno, pomeriti njegove očitke ob njegovem delu, naivnežem poklicati v spomin njegov pristi obraz in jih opozoriti, da utegnejo biti njegove negativne kritike, zlasti če jih piše iz jeze, nekaj, kar odpihneš kakor — dim.

V Ljubljani, na god sv. Miklavža 1933.

F. Kidrič.

KNJIŽEVNA POROČILA

S meh v džungli. Avtobiografija ameriškega priseljenca. Spisal Louis Adamič. Prevedel dr. Stanko Leben. Izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1933. 416 str. (Konec.)

V zadnjem poglavju tega dela se vrne pisatelj k samemu sebi, k svojemu bližjemu spoznanju z ameriško literaturo ter piše, kako se sam obrne spet k žurnalizmu in pisateljevanju.

Že v vsej knjigi ima Adamič poleg opisov lastnih doživetij tudi slike ljudi, s katerimi je prišel v stik. Zadnji del pa je posvetil posebno tem svojim znanecem rojakom, kolikor se mu menda zde posebno značilni za ameriško življenje. Prvi je Lenard Podgornik, tipičen slovenski izseljenec, ki si v Ameriki služi kruh kot priden delavec, se oženi in ima kup otrok, ki ga pa po kratkotrajnem uspehu zadene vrsta nesreč in naposled doživi prav posebno spoznanje: da je garanje odveč in neumno, da je *življenje* — doživetje vsega lepega, globokega in umnega — dosti bolj važno od denarja — in tudi živi temu primerno. Seveda ga to odtuji rodbini in nazadnje odide v Mehiko, sam, v novo življenje. Njegovo nasprotje je zmožna, energična žena Neža, ki potem sama preživlja otroke in obogati na razne, ne vedno poštene načine.

Druga je „priseljenka“ Mila Tanasičeva, ki je živela tipično težko življenje naših priseljenk v Ameriki: doživela je vrsto srečnih in nesrečnih zakonov in izgubljala može drugega za drugim, jim rodila kopicu otrok, ki so tudi skoraj vsi pomrli in ki slednjič umre zgarana in izžeta, do zadnjega pri delu, v pisateljevem stanovanju.

Tretji je Stefan Radin, s katerim se pisatelj v Californiji ponovno sreča. Radin je sicer doseljenec, toda popolnoma amerikaniziran. Najprej je tudi on preprost delavec, pri tem znan šaljivec in boksač. Potem postane za nekaj časa navdušen socialist, toda po prvem neuspehu se „razočara“ v gibanju in ga zapusti. Med vojno gre k vojakom. Pozitivni uspeh te dobe je zanj uspeh v igranju in spoznanje, da je denar vse na svetu. Radin postane špekulant in tiho-tapec alkohola. „Analiza“ salonske psihologinje ga napoti v Hollywood, kjer

misli izrabiti svojo skrbno gojeno podobnost z Napoleonom in postati slaven filmski igralec. To se mu sicer ne posreči, tem bolj uspešen pa je pri tihotapljenju alkohola. Kot bogataš se smrtno ponesreči na motornem čolnu.

To je zadnji izmed mnogih zanimivih tipov, ki nam jih Adamič predstavi v svoji knjigi. Konča s kratkim pregledom svoje sodbe o Ameriki. Še enkrat pove svoje prepričanje, da je Amerika neugoden kraj za povprečnega malega kmeta iz balkanskih ali vzhodnih evropskih držav. Ti ljudje, katerih predstavnica je Tanasičeva, so za Ameriko le „gnoj“. Drugi, redkejši, tip izseljenca je Štefan Radin, ki se popolnoma amerikanizira. „Štefan mi je bil živa podoba vse ameriške ideje uspeha; ideje, ki sili, vabi in goni milijone domačinov in tujcev k velikim gmotnim uspehom zaradi teh uspehov; a vsi ti v uspeh usmerjeni moški in ženske, ki so iz večine nezmožni modrega ravnanja s premoženjem ali z oblastjo, so kot posamezniki in kot razred prej ali slej obsojeni v isto usodo, ki je, v prispodobni povedano, doletela Štefana Radina: strmoglavili bodo v temino.“ Tretji tip, res povsem nenavaden za „Hunkieja“ in za Američana, je Lenard Podgornik, ki je pisatelju po njegovi izpovedi najljubši: mož, ki je bil nekaj časa „gnoj“ za Ameriko, potem pa spoznal lepšo modrost življenja in se po njej ravnal, uprl se „sirovemu, uničujočemu, slabo urejenemu mehanizmu ameriškega življenja“.

Videti je, da je pisatelj izbral opis prav teh ljudi predvsem zato, ker mu predstavljajo Ameriko: „slučaj, nasilje in nezgoda so gospodovali v njihovem življenju“. „Vse življenje v ti ‚svobodni‘, demokratični, individualistični državi je bilo slepo, nasilno, slučajnostno.“ V teh besedah nam pisatelj tudi še enkrat na kratko pove svoje mnenje o Ameriki: o džungli in kaosu, deželi slučajja, težkega dela in nepričakovanih, brezdelnih dobičkov, trenutnih uspehov in naglih padcev, ogromnih socialnih krivic, nepopisne bede in neizmernih bogastev. In kljub vsemu pisatelj ljubi to deželo. Njemu je uspelo, po lastnih besedah, da se ni dal niti porabiti za „gnoj“ džungli niti ni pognal v njej korenin. Ostal je nad njo, da jo opazuje, da se ji smeje in preiščuje o njej. V vsem tem kaosu vendar vidi možnost lepše bodočnosti: „Včasih se mi zdi, da Amerika s svojim mrzličnim delovanjem, z napačnim pojmovanjem vrednot in z nezadovoljstvom, ki sledi iz vsega tega, obljublja vendar še nekaj velikega; morda je ta obljuba, ki jo vidim zakrito v sedanjem ameriškem življenju, varljiva, vendar zajema in vnema človeku domišljijo, da začenja misliti in čutiti še sam po ritmu prostranega, raznolikega, bolestrnega, prekipevajočega, tragi-komičnega (to je komičnega z emfazo) življenja te dežele.“

Do tu je knjiga napisana leta 1928., ko je trajala še Coolidgeva prosperiteta. V epilogu, napisanem leta 1931., po začetku sedanje krize, je pisatelj svoje mnenje o Ameriki nekoliko izpremenil. Amerika je po polomu bolj ko kdaj džungla in kaos, toda: „Leta 1929. pa je ta džungla pregrozna, prepolna strahot in zajedalstva, da bi se človek zabaval v nji in se ji smejal.“ Vendar misli, da bo nemara prav ta silni pretres „udarec na glavo“, ki bo streznil ameriško prebivalstvo, ga zbudil iz individualistične gonje za osebnim uspehom k iskanju splošne, resnične rešitve vseh njegovih težkih problemov.

Vsa ta knjiga o Ameriki je za evropskega človeka silno zanimiva. Amerika je gmotno in tudi kulturno (nekateri bi rekli „nekulturno“, pa to je isto) prevelika sila, prevelikega pomena za ostali svet, da bi smeli iti nemarno preko nje. Zato je vsaka knjiga, ki nam pošteno in izkušeno riše ameriško življenje,

zelo važna za nas. „Smeh v džungli“ je taka knjiga, pisana je pošteno, dobro in — zabavno. Časih nemara preameriško površna v svojih sodbah — tako bi se zdelo vsaj evropskemu človeku. Našemu človeku bi nemara že pred polomom bila ta džungla pregrozna za smeh. Z druge strani pa je prav ta optimistična „površnost“ nemara najboljša stran ameriškega človeka, ki je v svojem bistvu predvsem še mlad, kakor je Amerika mlada dežela.

Knjiga kaže s svojo umetniško vrednostjo, s svojo izbiro snovi in obdelavo dogodkov veliko človeško zrelost pisatelja.

Prevod dr. Stanka Lebna je vobče prav dober; posebno v prvem delu, ki se dogaja v Sloveniji, se čita časih kakor original. V drugih delih je bilo prevajalčevo delo težko, ker nam pogosto manjka primerneje izraza za tako tuje ameriške ustanove in pojme, ali kjer dobesedni prevod ne bi povedal istega, kar ameriški original. Ponekod se je zgodila tudi pomota pri prevajanju. Napačen je na primer prevod „meščan“ za „citizen“. „Citizen“ pomeni slovensko „državljan“, ne „meščan“ (str. 7.). Tudi ni pravilno „Ludlow pokolj“, temveč „ludlowski pokolj“, ker je Ludlow kraj, ne oseba (str. 94.); „working conditions“ je treba prevesti „delovne razmere“, ne „delavske razmere“ (str. 120.); „leave alone“ pomeni „pustiti pri miru“, ne „pustiti samega“ (str. 259.); „a real book“ ne bi prevedla „resnična knjiga“, temveč „prava knjiga“ (str. 94.). Namesto „krastavo mesto falotov“ bi menda kazalo reči „garjavo mesto“; „falotov“ je pridatek, ki ga v originalu ni in se mi zdi nepotreben (str. 264.). Sploh je prevajalec časih prevedel angleško besedo z dvema slovenskima, tudi tam, kjer to za jasnost ni bilo potrebno. Na primer na str. 296. truth — pravilnost in stvarnost; stvarnost bi zadostovalo. V istem stavku pa je izostal prevod besede „grand“ (a grand dream je prevedeno s „sanje“ namesto „sijajne sanje“; nemara je beseda po tiskovni pomoti izpadla?). Na str. 107. pa je izpadel cel stavek. Tudi prevod za „parlor pink“ (nekako „salonska komunistka“) je izostal (str. 325.). Neroden je prevod „star in starikav“ za „old — old“, reklo bi se „star — zelo star“ (str. 316.). „Gentlemani“ bi bilo bolje prevesti z „gospodje“. Oblika gentlemen je vsekako napačna; ako nemara avtor ni želel prevoda nagovora, bi bilo treba pustiti angleško obliko „gentlemen“ (str. 316.). Za „jokeljni“ imamo slovensko besedo „kmetavzi“, itd.

Prevajalcu so se vrinili tudi nekateri nemčizmi, kakor: očitvidno namesto očitno (str. 250.); izkuh (Auskoch) za lunch-room — zajtrkovalnica (str. 257.); enostavno za kratkomalo (str. 369.); izvrženi stroji za zavrženi ali obrabljeni (str. 122.); izstaviti listine (ausstellen) za izdati listine (str. 140.); izlagati ladje za razkladati ali raztovoriti (str. 192.), in nekateri srbizmi, kakor: predomisli za premislil (str. 36.); ranije za prej (str. 84.); radoznalost za radovednost (str. 92.); pešice za peš (str. 287.), itd. Slovensko ni pravilno: pogledan kot celota (gledan kot celota); izomikani za omikani; izbega za zbega, razdelan za zdelan, razpogledam za razgledam, Štefan od angleščine ni znal drugega . . . itd. Glede pisave bi bilo pripomniti, da bi se morale tujke logično pisati ali kot tujke ali pa transskribirati po slovensko, ne pa pisati na primer West Virginia, Ohio in pa Pensilvanija, Kalifornija. Nerodna je tudi pisava cafe-terija — tako bo vsakdo bral c za c, ne pa za k.

Kakor rečeno je bilo prevajalčevo delo težko in ga je vobče dobro rešil. Knjiga je gotovo lep dodatek naši prevodni knjižnici ter jo bodo ljudje radi in z zanimanjem čitali.

Olga Grahorjeva.

France Bevk: *Povesti o strahovih*. Književna družina „Luč“. Izdala in založila Književna zadruga „Goriška Matica“. Natisnila Tipografia Consorziale — Trieste. 1933. Z lesorezi opremil Jože Srebrnič. Str. 100.

Zbirka vsebuje osem novelic in črtic, nastalih od leta 1922. do leta 1933. Šest jih je bilo že prej objavljenih (v *Mladiki* 1922, v *Našem glasu* 1927, v *Prijatelju* 1933), dve sta čisto novi. Starejše je pisatelj oblikovno predelal, nekaterim je izpremenil naslove. Bogata narodna snov je v tej knjigi zajeta globlje in bolj umetniško kakor v katerikoli drugi podobni slovenski zbirki. Navadno se take zgodbe pripovedujejo tako, da bravec jasno čuti mejo med pripovednikom, ki ne veruje v strahove, in osebami, ki so strahove videle. Bevk je čutil, da tak razumarski način uničuje notranjo prepričevalnost. Zatajil je svojo vero ali nejevero v strahove, se spustil dušam svojih oseb prav na dno, jih sprožil, da pripovedujejo same iz svojega čustvenega in stvarnega okolja, iz svoje najskritejše duševnosti, in tako mu je uspelo, da je ustvaril vrsto nenavadno živih, otopljivih, umetniško in življenjsko resničnih likov.

Običajni motivi so silno poglobljeni, tako da se skozi čisto često vidi iz tostranstva naravnost na oni svet. Vsa tista slovenska duševnost, ki se izživlja v mrakotnih slutnjah in strahotnih prividih, v nemirih in vzgibih krive ali slabe vesti, v sugestivni moči gorskih in gozdnih samot, je dojmovito, osvaja-joče zajeta v te povestice. Prevladujejo osebe, ki se jim življenje mota in vrtinči ob prepadih ljubezni, strasti, krvi in pohlepa. Prva, najdaljša povest „Mrtvaška nevesta“ je drzen, mestoma romantično, mestoma zelo realistično pobarvan, ponekod meglovit, a v svojem koncu dovolj prozoren poskus, posvetiti v dušo starca, ki umor svoje žene opravičuje s svojo prazno vero, da jo je ubila po krivem obrekovanu tekmica Križna po svojem samomoru iz obupa. Njegovo vero v lastno nedolžnost podpira to, da se je med izvrševanjem smrtno obsodbe vrv utrgala in mu s tem rešila življenje; vendar srši iz vse njegove povesti in iz vedenja njegovih poslušalcev neizraženo prepričanje, da je le on sam ženin morilec. Skoro preveč zagonetnosti, ki ni zmerom umetniško blagodejna, se je naplavilo okrog skrivnostne sekire. „Ponočni obiski“ o osmošolcu Viktorju Podboju, ki ga budnega boža ponoči v tetini podstrešnici koščena roka za sušico umrle Marije, odgovarjajo z „da“ na vprašanje: „Ali je mogoče, da nekatere ženske še po smrti ljubijo?“ (Str. 52.) Do dna slovenska je „Skopuhova mati“ o Bregarjevem Ivanču, ki po zakrknjeni smrti stopa ponoči po snegu za duhovnikom in Tončetom, kateremu je utajil sto goldinarjev dolga. Vedra, oddušna narodna šegavost diha iz Tončetove groze in iz njegove vere, da je Ivanca vrag vzel. Snovno podobna je „Kriva prisega“ o spokorni beračici Jeri, ki se ji je mož po smrti prikazal med dvema hudičema, ker jo je v življenju prisilil h krivi prisegi, da je plačal Petriču kupljeno njivo, dasi je ni. „Črna sopotnica“ se vica svojemu zapeljivcu Jeronimu, zaradi katerega se je vrgla s skal, in mu zagreni ljubimkanje z vsemi, da ne mara nobene več. Krepke ljudske izrazitosti je polna „Procesija duhov“ v Rumuniji zgorelih drvarjev, ki se prikažejo dopustniku Blažu, ko hodi k Marjanci, nekdanjemu dekletu Kranjčevega Janeza, ki je tudi zgorel z njimi. Na vraži, da je treba vicajočega se rešiti, sloni „Mrtvaški duh“ z učinkovitim nasprotjem Tinetove neustrašenosti, ki ji nato sledi skrajna preplašenost in iz nje izvira-joča smrt. „Nedolžni otročiči“ šibajo ponoči na poti skozi gozd ženico, ki je Florjančka nastavila pijanemu možu, da ga je do smrti pobil, ko je hotel njo

pretepati zaradi otroka in prisiljene poroke. Izmed vseh povestic človeka najbolj zgrabi ta, ki se lahko označi za pristen biser pripovedne umetnosti.

Slike očitujejo vkljub nekaterim snovnim netočnostim izdatno izrazno mnogovrstnost Srebrničeve črno-bele umetnosti. Izmed šestih lesorezov je najdognanejši in najsamostojnejši naslovni, ki pripovedovano snov pretresljivo podčrta in poglobi.

Knjiga je izšla v 9. seriji „Luči“ obenem s knjigama: *Jakub Kolas „Mladi brast in druge povesti“* v Drenovem prevodu iz beloruščine ter „*Poljudno-znanstveni zbornik IX.*“ z zanimivimi Drenovimi, Bevkovimi in Šlibarjevimi prispevki.

Andrej Budal.

Dr. Andrej Gosar: *Reforma društva. Sociološki i ekonomski osnovi.* Beograd, 1933. Izdavačka knjižarnica Gece Kona. 372 str.

Avtor svojih izvajanj ne pričinja z Adamom, marveč se po krajšem uvodu o nujnosti reforme takoj loteva kritike dveh glavnih reformnih programov, marksističnega in krščansko-socialnega, ker meni, da kritika še najprej privede na pot pravega spoznanja.

Krščansko-socialno gibanje se je med Slovenci izza Krekove dobe široko razmahnilo, miselno in čuvstveno ukoreninilo ter je prišlo do izraza ne samo v mnogih strokovnih knjigah, marveč je ideološko zavladalo tudi v precejšnjem delu našega leposlovja. Zavaljo tega ne bo odveč, če opozorim na glavne točke Gosarjeve kritike običajnega krščanskega socializma in na njegove lastne revizionistične misli.

Krščanski socializem, tako ugotavlja avtor, se razlikuje od drugih reformnih socialnih gibanj po načelnih nazorih o gospodarskem življenju in o njegovem končnem (metafizičnem) smislu, ujema se pa z marksizmom in liberalizmom v teoretičnem pojmovanju osnovnih ekonomskih pojavov. To velja zlasti glede osnovne teorije o vrednosti proizvedenih gospodarskih dobrin ter glede teorije o činiteljih proizvodnje in pripisovanju vrednosti posameznim produkcijskim činiteljem. Kakor marksisti zamenjavajo tudi krščanski socialci gospodarjenje s proizvajanjem ter ločijo vse premalo med zasebnogospodarskimi in narodnogospodarskimi vidiki. (Prim. Terseglavova izvajanja v Času, XXVII/1, str. 3.) S čisto neplodno teorijo o objektivni vrednosti so zamašili vir realnega poznanja osnovnih gospodarskih pojavov. Izhajajoč iz aksioma, da mora proizvodnja prvenstveno služiti zadovoljevanju ljudskih potreb in šele potem tudi morebitnemu doseganju zasebnih dobičkov, tratijo energije s kritiko in z obsojanjem profitarstva; namesto da bi priznali, da je kardinalno gonilo gospodarjenja težnja po čim višjem denarnem donosu in da so proizvedene gospodarske dobrine vredne le toliko, kolikor kaže njih tržna cena, se s svojimi pogrešenimi ekonomskimi nazori izgublajo v labirintu nerazrešljivih teoretičnih ugank in ne morejo rešiti niti najvažnejših dnevnih gospodarskih vprašanj, n. pr. o plačilu za odvisno delo, o brezdelnih dohodkih, o pravicah svojine i. dr. Oni sodobnih ekonomskih vprašanj sploh še niso nikdar dobro razumeli in si zato tudi niso znali pravilno zastaviti vprašanja. Marksovi rešitvi, t. j. revolucionarni odpravi zasebne svojine na proizvajalnih sredstvih, niso mogli slediti že iz načelnih, svetozornih razlogov, narobe, še prav posebej poudarjajo važnost zasebne svojine. V tej zagati presuvajo gospodarske probleme na področje morale, na katerem se pa že celó ne dajo rešiti. Skratka: kljub obilnemu trudu krščanski

socializem do danes ni mogel ustvariti samosvojega družbeno-ekonomskega sistema, ki bi se mogel uspešno meriti z marksističnim.

Ta položaj krščanskega socializma se ni izpremenil niti po okrožnici „Quadragesimo anno“ (1931). Po Gosarjevem mnenju ni naloga papežev, da usmerjajo ekonomsko-politične pravce krščansko-socialnemu gibanju; njih navodila imajo marveč pred vsem drugim namen, da krščansko-socialni pokret uredi dosledno po filozofskih in etičnih načelih krščanstva. — Mislim, da je Gosarjevo mnenje v dogmatičnem oziru pravilno, toda v praksi vidimo vse polno dvomov. To dokazujejo že obilna nesoglasja, ki nanje naletimo v komentarjih, razpravah in razlagah okrožnic, ki so jih izdali v zadnjih letih. Razlike med moralno (etično) in gospodarsko stranjo se vidijo, če gremo po katoliških naukih stvari do jedra, in concreto pogostoma kaj gradualne razlike. Ker ima po katoliških načelih etična dolžnost zmerom prednost, bi se včasih morali čisto gospodarski interesi vdati. Kakor pravi A. Ušeničnik (v „Času“, XXVII/7, 8, str. 289.), je papež Pij XI. avtoritativno kot zmotno zavrnil mnenje, da bi bilo le človeško delo vir vse vrednosti, in je zavrnil marksizem tudi kot ekonomski nazor. Z etičnim vprašanjem je torej avtoritativno odločeno vsaj delno tudi in oeconomicis. S tem se strinja tudi Terseglavovo mnenje, da izpodbuja okrožnica „Quadragesimo anno“ krščanske socialiste k razmišljanju o praktični realizaciji gospodarskega reda, ki bi ustrezal papeževi zasnovi. Kakor kaže, je stvar in praksi še vsekako sporna.

Kar se tiče sociologičnih osnov, je po Gosarju marksistično pojmovanje preveč mehanično, krščansko-socialno pa preveč simplistično. Sicer je prav, da se krščanski socializem drži starega organskega pojmovanja družbe; njegova ideja stanovskega solidarizma je dobra. Toda tak program, ki hoče biti vsem enako pravičen, ne ustreza več sam zase potrebam modernega časa in ne nudi dovolj nosne podlage za družbeno reformo. To stališče je vse preveč defenzivne narave, zapira poglede na realno socialno dogajanje ter ovira pravilno preceno borbe med socialnimi razredi in stanovi. S temi idejami zlasti ni mogoče reševati aktualnih vprašanj delavstva. Ker krščanski socialci v tem pogledu niso šli korak dalje, se kljub vsem zaslugam za delavstvo niso mogli uspešno meriti z marksisti; medtem ko krščanski socialci načeloma ne pripuščajo razredne borbe, so marksisti razredno borbo še prav posebej naglasili ter tako pritegnili nase glavne mase delavstva, ki so to borbo dejanski občutile.

Po tej kritiki razvija avtor na nekoliko prepričlih pet in tridesetih straneh lastne nazore o sociologičnih osnovah družbene reforme približno takole:

Glavni osnovi ste: občestveni značaj socialnega življenja, oziroma občestveno pojmovanje družbe, in stanovska solidarnost. Občestvo je v opreki z združbo, ki služi doseganju določenih konkretnih ciljev, tisti drugi (krajni) tip socialnih skupin, ki nastajajo naravno, se snujejo dobrovoljno, ki njih člani med seboj načeloma sicer niso enakopravni in ki vlada v njih med člani neka notranja, hotena medsebojna navezanost, neka organska soodpornost, vzajemnost. Med obema tipoma je polno prehodov, na značaj vseh pa močno vpliva vnanja organizacija. — Stanovsko solidarnost pojmuje Gosar kot zavedno sodelovanje in medsebojno dopolnjevanje stanov, pri čemer vrši vsak stan in vsak posameznik svojo specialno družbeno funkcijo.

V nadaljnjem zastopa pisatelj mnenje, da se more družbena reforma posrečiti samo, ako se sprovaja na teh dveh osnovah, t. j. ako v socialnih

odnosih prevlada občestvena miselnost, ki vzdržuje skladnost med individualnimi in družbenimi interesi, in ako postane čut stanovskega solidarizma življenjsko načelo posamnika kakor družbe kot organizirane celote. V ljudeh je treba torej poprej vzbuditi elementarno zavest in moralno moč, da bo vsakdo v stanovski vzajemnosti izpolnjeval že iz lastne pobude vse socialne dolžnosti, ki so mu v odrejenem stanu ali poklicu organski odmerjene. Takšnemu prerodu stoji danes na poti občea nagibnost k umetnemu tvorjenju zgolj interesnih organizacij, pa ta pojav je le prehodan.

Socialne razmere pojmuje Gosar kot interesne zajednice ne glede na notranje vezi. Po recenzentovem mnenju bi bila to bolj statistična kategorija kakor skupinska socialna tvorina, ki smo jo vajeni imenovati socialni razred. Socialno razredno borbo priznava, jo obsoja, opozarja na njeno družborazdorno učinkovanje, dopušča jo pa kot prehodno taktično sredstvo. Prav tako dopušča razredno diktaturo za krajni primer, če se ovire proti reformi drugače nikakor ne dajo odpraviti. Brez socialne borbe pa kljub temu ne more biti napredka; vendar ne sme biti razredna, marveč le tehnično sredstvo, ki ga uporablja težnja po pravični reformi; reformni pokret mora to borbo organizirati.

Te dve sociologični osnovi bi smatral recenzent rajši za končno stanje reforme in bi iskal predhodne osnove prej v pripravnih kompleksih raznih vnanjih družbotvornih činiteljev, tradicionalno in podzavestno utrjenih združujočih moči in socialno determinujočih položajev, ki morejo zaželeno stanje polagoma ustvariti in trajno vzdržati. Ako naj reformirana družba ne temelji zgolj na vnanjih vezeh juridične organizacije, je treba občestveno pojmovanje družbe in čut stanovske solidarnosti načrtno pripravljati z večjim naravnavanjem navedenih združujočih činiteljev. Kako, to je kajpak ob sedanjem stanju sociologije dosti sporna zadeva.

Zdi se tudi, da se vdaja avtor v tem delu svoje knjige prevelikemu optimizmu. Podobno kakor Tönnies, čigar prekomerno slavljene sociologični izum je ugotovitev občestvenega in združbenega značaja socialnih zajednic. Ker je ta ločitev, ki je dosti starejša kakor Tönniesovi spisi, krščansko-socialnemu mišljenskemu svetu idejno sorodna, se je je oprijel tudi Pesch in drugi za njim. Tönniesu bi sploh rajši prištel k socialnim filozofom kakor k sociologom; kolikor morem presoditi, za raziskovanje in razumevanje konkretnih sociologičnih pojavov njegove teorije nimajo velike spoznavne vrednosti in njegovi razlogi bolj slabo mero dokazne moči.

Podobno kakor recenzent bo gotovo marsikateri bralec želel, da bi avtor bolj podrobno pojasnil, kako si zamišlja podobno stanovsko organizirane družbe; propovednikov takšne družbene organizacije je danes več, vsem pa tonejo njeni vnanji obrisi preveč v obilici abstraktnih nejasnih pojmov in v opisih, ki se v njih izraža bolj neko mesijansko pričakovanje kakor znanstveno utemeljeno prepričanje. Sicer pa v tem pogledu med pisatelji ni nikakšne enotnosti in je ne more biti, ker pojmuje „stan“ vsakdo nekoliko po svoje in daje temu pojmu, ki je že tako dosti zabrisan, malo drugačno vsebino. Recenzent bi tudi ne smatral današnje stanovske zavesti, kolikor je je v posameznih poklicih še kaj, za klice nove družbene organizacije, marveč za residue iz prejšnjih dob. Kakor kaže zgodovina socialnega in gospodarskega ustroja srednjeveških stoletij, se družbotvorna moč stanovskega solidarizma vse preveč precenjuje.

V podrobno analizo socialnega življenja se avtor ne spušča, ker bi bilo to za konkretni njegov namen odveč in ker smatra tudi on sociologična dognanja, ki na njih gradi, za provizorična, dokler družbene vede ne podajo pripravnih rezultatov. Tudi ne podaja podrobnega gospodarskega programa, ki naj se po njej reforma pripravlja in izvede; ekonomske konkretности, pravi, se morajo podati iz krajevnih in časovnih razmer, reforma naj se izvaja postopno in ob skrbnem uvaževanju načel tržnega mehanizma. Po Gosarjevi zamisli so začetne ekonomske osnove reforme iste, ki je na njih zgrajen sedanji gospodarski red, to je ravnopravnosti, svobodna izbira dela, svoboda potrošnje in zasebna svojina. Za reformo pa je treba to svobodo polagoma omejevati tako, da zadovoljuje vse zasebno gospodarsko prizadevanje, ki se vrši po pravilih tržne izmene in ki služi osebni težnji po čim višjem denarnem donosu, tudi vse družbene potrebe in interese. To je jedro družbene reforme. Meje, ki naj do nje gre okrnjevanje gospodarske svobode, zdaj ni mogoče določiti, more pa priti do popolne negacije svobodnega poedinčevega razpolaganja na gospodarskem področju. Ekonomske osnove takega reda bi pa ne bile več osnove sedanje socialnosti.

Filozofskih (svetozornih) osnov avtor v tej knjigi ne razbira, obravnava jih pa v razširjeni slovenski izdaji, ki je v mesecu oktobru izšla.

V tej miselno bogati knjigi, ki odpira daljne poglede na socialne alternative in vpoglede v zavozlanost gospodarskih vprašanj, ki jih bo morala reforma ovladati, bo našel marsikaj zanimivega in poučnega tudi čitatelj, ki se s programom krščanskega socializma ne strinja. A. Ogris.

Peter Lippert S. J.: *Od duše do duše*. Pisma dobrim ljudem. Prevedla Dora Vodnik, založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani leta 1931. Str. 228.

Veliko zaupanje vernikov, nemških katolikov, in slava njegovih spisov sta napotila jezuita Lipperta, da je objavil svoja pisma v knjigi. Potreben je bil duhovni vodnik, kajti tudi najvernejšim izmed kristjanov je doba velike vojne in nizkotnega premirja zaostri la staro vprašanje: Kaj je popolno krščanstvo? Kje leže nove, še ne obrabljene možnosti? Torej vprašanje: Kaj obče je krščanstvo? (Str. 14.)

Avtor je daleč od tega, da bi postavljaj kaj novega. Nov je le — morda — način voditeljstva. — „Kakor Vam sme povedati le tisto, kar mu Bog povedati dovoli, tako se iz vse njegove modrosti končno smete naučiti le enega, da je Bog vse, v vsem in nad vsem. . . pot človeka k Bogu se v njenem(?)¹ najbolj strmem delu imenuje samota.“ (Str. 12.) — „Hominem non habeo, to je sedaj krik Vašega hrepenenja; tega hrepenenja Vas more odrešiti Vaš od Boga nekaj prestati, dokler niste trpeli za človeka, trpeli za vse ljudi.“ — krikom in obupnim klicem *po Bogu*.“ — „Ne, Vi še ne veste, kaj se pravi za Boga nekaj prenesti, dokler niste trpeli za človeka, trpeli za vse ljudi.“ — Tako se loteva Lippert socialnosti v religiji in potem v 30 pismih razlaga vernim njih same in njihove naloge, ki so jim dane z milostjo, da imajo Boga, čeprav sami često o vsem ali o delih tega dvomijo.

Upravičen je govoriti o nepokoju duš. Le tedaj pa tedaj se ob malih citatih iz prejetih pisem zazdi, da so ti ljudje izjeme, nekakšni verski histe-

¹ Moja opazka. — I. G.

riki. Pisatelj pa je zbral vendar le vprašanja občnega pomena. Pokazal je iskanje naslade v verstvu (2. pismo). Navrača na pot ljubezni: „Bog ima pa samo eno obliko . . ., v kateri naše hotenje najde svoje oprijemališče. In to je njegova kreatura.“ (Str. 19.) Z višine „popolnosti“ seže Lippert k duši, „iščoč“ ustne molitve, in k dvomu. V četrtem pismu govori borbeno proti teoriji in praksi povprečne večine, priznava napake cerkve, odvraten nered, a svari pred mračno vlogo preklinjajočega obsojanja. Ni življenja drugje, kakor z ljudmi: „Ta ‚z‘ pa gotovo spada k popolnemu krščanstvu. — Vse (duše) so krščanske, ker so se v tej deželi naselile, se v njej udomačile in zakoreninile ali pa so le po rojstvu v njej doma.“ — Dežela pomeni tukaj avtorju krščanstvo, on ne pozna zgodovinskega krščanstva. In tu je vozal knjige. — „Zakaj ne navzgor ne navzdol nima (*krščanstvo!*)² nobene meje, tu se preliva v neskončnost božjo; navzdol in navzven ima seveda meje, toda te niso kot vidna črta ostro zarisane. Kdo si le drzne reči, *da leže tu ali tam.*² Gotovo so širine, kjer se krščanstvo nedvomno izgublja in se razliva v poganstvo, kjer to, kar je proti-božje, neopazno, a gotovo izpodriva to, kar je božje, kjer se sveto ugaša z grešnim.“ Avtorja pa očitno zanimata samo individualna psihologija in individualna religija, ne pa njen vsakokratni stik s konkretnim družabnim redom. Dejal bi, da je obče sovražnik realizma, racionalnosti. Zato veruje v *pribajajoče* krščanstvo in pravi: „Dà, dà, je že tako: moj nazor in moja usmerjenost imata gotovo svoje velike slabosti, zagonetke in vrzeli. In končno vodita nazaj v tista ozadja mojega bistva, ki jih le temno in bolešno slutim. Toda — ne vem . . .“ (Str. 34.)

Nasproti napakam drugih ne svetuje brezobzirne odkritosti naivnega idealizma — „še telesnega sveta ne smejo naši čuti dojeti takega, kakršen je v resnici; kaj pa šele duhovna resničnost v vsej svoji strogi resnobi, kdo je dovolj močan, da bi jo prenesel?“ — Vendar pa stremi preko zmot, čeprav poteka zorenja po njegovem mnenju ne moremo samovoljno obiti ali skrajšati. Ali ne pride s tem mnenjem v navzkrižje že avtor sam s to knjigo? Zdi se, da ne. Opravlja samo svoj poklic, ki ga pa dobro razume. Sam piše za tem: „Mnogo grehov in napak izvira iz duhovne omejenosti ljudi.“ (Str. 37.) Pot ali metoda pa mu je vživetje v ljudi — „V nas mora počivati nekaj mirnosti Boga, ki tudi nikdar ne izpregovori razburjene, strastne besede o naših, o mojih in tvojih norostih, ki v brezdanjem molku, v neskončni potrpežljivosti čaka in mirno dopušča naše dejanje in nehanje, naše beganje in blodenje.“ (Str. 40.) — Za ateista je to zloraba dokazovalne formule, pa tudi vernik mora tu čutiti reakcionarstvo. V območju človeškega vidi Lippert le eno sredstvo, da napravimo ljudi boljše, čistejše itd.: da smo sami dobri, čisti in sveti. Kristusovo apostolstvo je bilo le zato učinkovito in stvariteljsko, ker je bil eden tistih, ki je „imel oblast“. (Str. 46.) V apostolstvu priznava nujnost sistema; dušno pastirstvo potrebuje nekaterih pogojev.

Nasproti navadnim ljudem je značilen Lippertov pouk glede strahu pred grehom, napisan vernici, ki živi „duhovno in nravstveno zgolj od zanikavanja, od ničā in praznine“, ki ji „Bog ne dela nič drugega, kot da opazuje, kako bi Vas zalotil v grehu“. — Ta Bog mu je miselno uboren (str. 55., 56.). Pretirano misel nase pa moramo očitati sploh vsem zelo pobožnim ljudem in je

² Ponovil, oziroma podčrtal jaz. — I. G.

imamo največ iz verske — vzgoje. Isto čutimo pri osmem pismu, kjer pravi avtor bogoslovcu, ki dvomi o svojih spovedih: „Mislim, da sami čutite, da Vaša duša ni v povsem razveseljivem stanju, da je šibka, bojazljiva, lena, revna in usmiljenja vredna.“ (Str. 61.) Gospe z višjim estetskim okusom odsvetuje prepogosto preiskovanje svoje (njene) pravovernosti. Mladeniču z urnikom za vzdihljaje in druge akte pobožnosti in stalnim „knjigovodstvom“ pravi, da duhovno vodstvo ni ideal — marveč sredstvo za trdno usmerjenost k Bogu. Labirint avtorjevih pridig s tem ni nič manjši, spoznamo samó še jasneje, da mu je dosti več za leporečje — kakor za stvarnost naloge. Njegova odlika bo pa in zasluga, da zna označiti tipe: „Zato tudi ničesar ne tvegate, se izmikate vsem nalogam, kjer le morete; pri tem pa čutite bolešno žgoče hrepenenje, da bi vendar nekaj zmogli, nekaj veljali, nekaj dosegli. Itd.“ (str. 96.) — govori omahljivcu, ko ga je pretresel in mu nato pomaga kot resničen zdravnik, odrešenik duše.

Težji problemi so zanj razmerje med religijo in etiko itd. (103 do 105, 110 do 115). Možu, ki sta se mu svet in življenje obupno pristudila, ker ne more pozabiti svoje krivde, razlaga krščansko odpuščanje grehov. Bijoče pa nasprotuje temu značaju krščanstva Lippertova izjava o cerkvi in narodnosti: „In tako se je včasih v sveti vojski treba boriti proti zločincem, ki so organizirani v državo, da se poruši trdnjava njihove zločinske vlade.“ Te izjave pač niti sam ni mogel opravičiti. Pobil pa jo je nevede z lastno mislijo: „Ne opravičujejo in ne omadežujejo nas gesla, temveč miselnosti, iz katerih se gesla porajajo.“ (Str. 79.) Lipperta opravičuje miselnost, da je Bog kot bog nekaj absolutno nečloveškega, osamljenega in da ga zaradi te njegove lastnosti lahko zgreše celi narodi. Stavek — „... bolje je, da narod pogine, kakor da se njegov obstoj odkupi z lažjo in krutostjo“ — se mi zdi le nujna posledica enako napačnih premis in ostane napačen, ker visi v zraku. Po vsem tem se ne čudim, da je ostal pisatelj tudi pri vulgarnem označevanju „duhovnega štiva“, torej pri tradiciji te literature. Pri njem je in ostane „pobožanstvenje“ „našega duševnega in duhovnega življenja“ — zgolj vprašanje posameznika, ne pa višjih socialnih edinic, po katerih raste kultura — duhovnost.

Omejiti moramo torej Lipperta na naslov knjige „Od duše do duše“ v tem smislu, da sicer hoče biti duhovni vodnik sodobnega človeka, da pa je nujno samo verski vodnik. To potrjujejo tudi nadaljnja njegova pisma, posebno pa še naslednji stavki: „V središču pristne religioznosti mora vedno stati le osebnost božja: v Boga verovati, mu zaupati, za njim hoditi, pred njim padati na kolena, ga objemati in imeti, to je religija.“ (Str. 118.) — Iz tega kroga se knjiga nekoliko kratov vzpne, vedoč, da „mora individualno rasti ob nadindividualnem, odpreti se mora potrebam in nalogam občestva“ (str. 124.). Vse to pa ne odtehta debele črte, ki je knjigi določena kot meja, kajti najtehtnejše misli te knjige so vendar samó citati iz tujih pisem. Najgloblja črta socialnosti mu je verska toleranca, geneze duha se dotakne kot sinteze na str. 128., a že na str. 130. pridiga pasivno religioznost in s tem zapolnjuje „večni“ krožni tok: cerkveno upravljanje duševnega sveta. Za občestvo je njegov pojem vzel pač premalo in zunanje preveč (str. 167.). Enako Lippert dogme le zagovarja, premalo pa ve o njih konkretnega povedati (23. pismo) in se zaradi tega brez uspeha bori z verskimi dvomi (str. 181.). Lippert je spovednik, pridigar in poet češčenja (obreda). Njegove sociološke trditve so po veliki

večini napačne (n. pr. na str. 209.: vsaka vera vodi k strogemu katoličanstvu). To čuteč, pravi že na str. 208.: „V Cerkev moramo³ verovati, verovati v njeno edinstvenost, v njene božje sile in obljube. Vera je pa drzen *skok preko vseh izkustev*³, dojemanje stvari, ki se ne vidijo, ne čutijo in *se ne morejo doživeti*³; verujoči se požene preko videza.“

Ne vem, ali smemo od duhovnika zahtevati več; gotovo pa je to, kar je Lippert dal, za duhovnega vodiča premalo. Zato moramo tem odločneje odkloniti kar pravi o katoliški Cerkvi in množici v stavku: „Poleg tega pa je to cerkev množic in taka mora biti; množice se pa komaj v stoletju dajo premakniti za korak naprej.“³ To je le toliko res, da so množice težko premakljive — a katoliška Cerkev že stoletja še težje, ne pa da bi vsa krivda smela pasti na množice. V tem smislu je izpremeniti tudi stavek o papeštvu (str. 212.), čeprav je res tudi osovražen teolog lahko dobrohoten otrok, ne bi pa smel pisati o nasilstvu kot takem stavkov, kakor: „Samosilnik je morda³ vendarle najboljši vladar, ki ga moremo postaviti ljudem, kakršni pač so v veliki večini; on sam bi pa moral biti hlapec božji, ponižen služabnik višjih vrednot“ (str. 219.) — kakršne piše Lippert. Premalo je razjasnil s to knjigo svet teh „višjih“ vrednot, da ne bi njegov vpliv svetu ljudi bolj škodoval, kakor pa koristil.

Zadnje pismo je samo neroden konec.

Vidimo, da knjiga „Od duše do duše“ le ni knjiga o stvareh, ki se ne morejo doživeti. Prav konkretno reakcionarna je in (za Nemce) pomembna v okviru časa.

Prevedla jo je gospa prof. Dora Vodnikova z očitno dobrim namenom, da podari Slovencem moderno cerkveno knjigo. Poslovenitev je zares lepa. Literatura katoliškega mladinskega gibanja je slovenščino v zadnjih letih topla gojila, in ta knjiga je še nekako v njegovem obsegu. Bogat in poln izraz sta mu zrasla iz vsebino. Upajmo, da Lippert ni „ž“, te književnosti. — Glede slučajnih jezikovnih napak (str. 12.: njenem [svojem?], str. 134.: nasproti, str. 161.: zakaj, str. 167.: iskušnja) in tiskovnih pogrešk (str. 215.: o samovoljnemu) se mi ne zdi vredno razpravljati. Tisk in oprema sta lepa. Ne morem pa zgolj zaradi lepega videza knjige ne priporočiti ne hvaliti, privoščil bi verski književnosti Slovencev kaj boljšega.

I. Grabor.

Jo Van Ammers-Küller: Upornice. Prevedel Ferdo Kozak. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

Roman Upornice je kos ženske emancipacijske zgodovine, zmes ideološke borbe zanjo in njene praktične preizkušnje na živih modelih, na ljudeh samih. Da je Van Ammers-Küllerjeva boj za žensko osamosvojitve na vseh popriščih udeleževanja predočila le kot historijat emancipaciji naklonjene, zanjo boreče se žene, bi najbrž zmogla to, da bi postavila pred nas vrsto simpatičnih in nesimpatičnih likov, pomikajočih se na veliki karti družabnega razvoja v to ali ono smer, obdanih in prepojenih z večjo ali manjšo strastjo, borbenostjo in požrtvovalnostjo, kakor na družabni šahovnici. Toda ona je hotela pokazati ljudi tudi v njihovih intimnih, čisto človeških odnošajih, v tisti sferi življenja, kjer trepečejo še najtanjše strune duše, srca in krvi — to, kar najbrž v zadnji

³ Podčrtal jaz. — I. G.

instanci odloča kot veliki korektor vsega življenja. Zato Upornice, te brezdušni konvenciji in v njej zasidranim, zaokvirjenim „zlatim“ resnicam in nazorom, ki se tako često rade sklicujejo na svojo večno veljavnost, upirajoče se žene niso vsekdar in vselej upornice, ki jim gre za veliko stvar, temveč so včasih tudi upornice proti zdravemu nagonu, proti srcu, proti naravnemu redu stvari, ki morajo in morejo naposled v svoj tir le preko velikega korektiva življenja samega, mimo alogične logike morale in njenih družabnih rekvizitov.

Van Ammers-Küllerjeva je zajela ta vedno pekoči problem v široki koncept treh generacij, ki si časovno sledijo v dobrem stoletju. S četrto generacijo, ki dorašča že v naš čas po vojni, je problem družabne preorientacije dokončan v smislu enakopravnosti žen, in tukaj se nekako pretrga moralična nit emancipacijskega boja ob rodu, ki je požel sadove boja, a se tega ne zaveda več. Da, in tudi ta brezčutnost in navidezna nehvaležnost je upor — mnogo večji, kakor ga slutimo. Zakaj to je upor, ki se odloča brez preizkušenih gesel polpreteklega človeka na najbolj opasnem terenu: strasti in ljubezni in sreče. In tukaj je Van Ammers-Küllerjeva s svojim čutom za intimnost človeka, za pristnost in ženskost moderne meščanske žene — zakaj ona je zajela le v domači meščanski svet — narahlo začrtala tisto mejo, kjer boriteljica postane tudi kritik pretiranega, prepovršnega ali do sitosti pritiranega izživljanja in v kaos hitečega poželenja.

Roman je po vsem svojem nastroju tipično dobro-malomeščanski roman. Karakteristika patricijske leydenske rodbine je zlasti v prvem delu mojstrska. Proti koncu prevladuje kozmopolitični nastroj. Moralistična žilica pisateljice drži fabulo skoz in skoz v mejah, ki jih zmorejo le ljudje iz prereza meščanske družbe. Zato bo roman s pridom čitala zlasti malomeščanska sredina.

Oprema knjige je precej lična, a brez posebnih pretenzij na zunanji okus.

O. Fr.

Jovan Popović: Reda mora da bude, 13 novela iz Vojvodine. Izdanje Nolit, Beograd.

Odlična beograjska založnica Nolit je po daljši seriji prevodov iz tujih literatur izdala trinajst novel Jovana Popovića kot prvo knjigo iz domače srbskohrvaške književnosti. Knjiga zasluži pozornost in je prav, da se seznanjamo z njo tudi slovensko občinstvo.

Snov je zajeta izključno iz Vojvodine, iz pokrajine, kjer se tesno prepletajo razne narodnosti, beda in bogastvo. Avtor sam je iz dobre meščanske hiše in vprav svet bogatih Banatčanov z njihovimi spekulacijami, dobički in nazori, slugami in podložniki mu daje serijo tipičnih postav. Piše z rezko ironijo, s sredstvi nove realistične stilne in izrazne umetnosti, bogato izrabljajoč kolorit domačega narečja. Tuintam še s senco tiste lirične melanholije, ki je lastna čutečim ljudem, ko se na črti preloma poslavljajo od nečesa, kar jim je bilo blizu. Proti svetu malomeščanstva stoji Popović z aktivnim odporom, z mržnjo človeka, ki se do ironije mračen ali miren dotika ran zastrupljenega telesa. Aktivni odpor proti njemu, ki je večkrat enak že političnemu razračunavanju z njim, mu daje neko borbena nestrpnost in je verjetno nekoliko kriv, da ne izčrpa mnogih strani malomeščanskega življenja. Hote ali nehote ga je najjače izrazil v eni svojih najlepših novel, v „Deci“, v prvem srdcu mladega bajtarskega Miše: „Dvigne pest in zapreti v zrak. Stisnil je zobe

z nagomiljeno grenkostjo vekov, ki že nosi njegova bodoča zavestna sovraštva.“ Popovičeva borbena usmerjenost, ta velika ironizirajoča obsodba malomeščanstva, nosi tedaj vse znake socialno-političnega mišljenja in čuvstvovanja v smislu razrednega pojmovanja razvoja človeške družbe. A v njem je toliko umetniške nature in motrilca ljudi, da zakorenini svoj ideološki odnos v žive ljudi, čeprav večkrat s primitivnejšimi sredstvi. Lirično nadahnjena pronicavost v drobno usodo ljudi pa mu je dala nekaj najlepših novel (Deca, Direktor Soruljaga). Večina novel je tudi osebno zvezanih s pisateljem: nanašajo se na njegovo mladost in doživlja je v nji. To mladost nam razodeva z mnogo iskrenosti v mnogih njenih intimnostih. Samo tuintam se mi zdi, da jo je poznejši dorasli človek napravil še nekoliko mračnejšo in bolestnejšo, kakor je bila.

Hegedušičeve risbe, ki spremljajo tekst ilustrativno na nekaterih mestih, so preveč groszovsko stereotipne, imajo pa podoben nastroj kakor novele same.

O. Fr.

LIKOVNA UMETNOST

JESENSKA UMETNOSTNA REVIJA

Iz kataloga „Razstave slik in kipov slovenskih umetnikov“, ki je bila septembra meseca letos v Jakopičevem paviljonu, ni bilo posneti, kdo je prav za prav priredil razstavo. Znak skromnosti ali — zadrege? V prejšnjih časih so se ukvarjala z razstavami umetniška društva, nato lastnik paviljona, mojster Jakopič sam, kesneje Narodna galerija. Letošnjo jesensko razstavo je pa — prvič v slovenski umetnostni zgodovini — organiziral trgovec s slikami Anton Kos. Značilno za ta čas je, da naši oblikovni umetniki niti v tej revščini in stiski ne čutijo toliko stanovski vzajemnosti, da bi se združili vsaj za take skupne nastope. Tako je moral prevzeti to nalogo trgovec, ki je razstavo zasnoval v bistvu seveda po svojih, to je poslovnih vidikih.

Zaradi tega prireditelj sicer ni bila dosti drugačna kakor premnoge, ki smo jih videli zadnja leta, zlasti na velesejmu. Prodajni namen je bil očiten, estetski cilji so skromno ostali v ozadju. Zato je bilo vsega po malo, zastopani so bili brez načelne izbire in kakovostne ločitve starejši in mladi, pristaši raznih smeri in struj. Mnogo del smo že večkrat videli na javnih smotrach.

Večjo zbirko slik iz različnih dob življenja je pokazal *Ferdo Vesel*, mogočen stvariteljski temperament, ki še vedno bruha iz sebe in ustvarja, kjer bi si drugi upal komaj obnavljati in posnemati. Med mladostnimi deli je bilo več intimno rahlih impresij v najboljšem, še prvotnem pomenu te tako nápak umevane besede. Poleg njih so se nova dela iz zrelih let zdela kakor prizori iz tajnega utripanja narave. Umetnik je globoko proniknil v skrivnostno bitje prirode, tako se zde na primer njegove slike gob v temnem gozdu kakor odsevi iz nepoznanega življenja rastlin. Izbrušena tehnika Veselovega že skoro zgolj optičnega slikarstva postaja ponekod malone sama sebi namen, drugod spet prehaja kar v virtuoznost, ki pa vendar ni mogla zabrisati velikopoteznosti in globoke tvornosti tvorca. Zanimivo je, kako so po koloritu njegova stara monakovska dela podobna Groharjevim mladostnim slikam.

Precejšnjo zbirko je zbral *Rihard Jakopič*, in sicer nekaj figuralnih kompozicij, portret in venec cvetličnih tihožitij. Pogosto že ponavljane in zato

manj sveže kompozicije iz motivnega kroga stenskih slikarij v veži „Meksike“, so kakor odsevi nekega neresničnega, strastnega življenja, v barvi grafično zamolke, postave pa kakor breztelesni, zgolj svetlobni pojavi. Damski portret je ves samo barvni problem, kakor pisana lestvica zanj tako značilnih toplih barv od rumene do rdeče. Več plastičnosti je v cvetličnih tihožitjih, kjer se žareče barve zlivajo v plemenito skladnost, ki priča o še zmerom enako neposrednem in svežem umetniškem doživljanju.

Oljne slike *Frana Tratnika* so kar modelirane z barvo, katero nanaša v odločnih potezah, da dobe predmeti življenjsko telesnost in neki zgoščeni izraz malce idealizirane stvarnosti. V portretu je viden napor umetnikov, ki hoče do konca izčrpati izrazitost in značilnost modela. Vendar se mi zdi, da je prava *Tratnikova* sila še zmerom v risbi. Razstavil je več listov, ki so pokazali ponekod njegov nekdanji slikoviti način, ki je gradil z menjavo močnih nasprotstev med lučjo in senco brez ostrih kontur, druge risbe iz zadnjega časa so pa čisto grafično občutene, zgolj linearne s čistimi obrisi, v kompoziciji nekam klasično strogo stilizirane in umirjene.

Od starejše generacije je bil dobro zastopan *Ivan Vavpotič*, ki je pokazal vrsto tihožitij, elegantnih v linijah in prikupljivih v koloritu. Pokrajine kažejo izgleden, precej konvencionalen slikarski način, ki pa priča o znatnem smislu za dekorativno učinkovitost. — Mimo manj uspešnih slik z Raba je *Anica Zupanec-Sodnikova* dokazala svojo veliko rutino in žlahtni barvni okus z delikatnim tihožitjem „Opuncije“. — Več pokrajinskih motivov je v svoji znani impresionistični tehniki razstavil *Franc Klemenčič*, *Maksim Gaspari* vrsto novih kmetskih idil, *Fran Zupan* pa nekatere deloma že znane pokrajine.

Med mlajšimi gre prvo mesto brez dvoma *Francu Pavlovcu*. V slikah tega umetnika, ki je izšel iz impresionizma in si s trdo samovzgojo ustvaril svoj, čisto osebni slog, veje kakor trpko sveži duh domače zemlje. Nič priučenega, nič akademskega ni v teh prirsčnih slikah, ki so preproste in bogate ob enem. Njegove pokrajine so tako lahкотne, sveže in privlačne, da jim v današnjem slovenskem pokrajinarstvu ni para. Njegova umetnost ni historično ali slogovno obtežena, Pavlovec gleda s svojimi očmi svobodno v svet, ki mu je nov in ves tako zanimiv. Pokrajina mu pa ni samo kopija prirode, temveč vse več: iskren izraz globokega čuvstvenega genotja. Tihožitja z rožami, ki so združevala vse umetnikove odlike, so sodila med najboljše slike na razstavi. Mislim, da smemo v Pavlovcu gledati enega bodočih viškov našega slikarstva.

Olaf Globočnik je razstavil nekaj znanih slik, *Božidar Jakac* več dolenskih, manj pisanih pastelov, mladi *Franc Košir* pa dvoje oljnih slik in nekaj škofjeloških akvarelov, ki ga kažejo kot solidnega pokrajinarja in skrbnega risarja, ki ni brez občutka za barvne vrednote. Nekatera manj izrazita olja, ki ne dopuščajo dokončne presoje, je razstavil *Rajko Slapernik*, a *Brunon Vavpotič* zbirko pogumno slikanih akvarelov, dekorativno učinkovitih, v barvah pa precej neosebni.

Kiparstvo je bilo dokaj skromno zastopano. V bronu izvršene skulpture *Lojzeta Dolinarja* pričajo o njegovem pogostnem delu za arhitekturno dekoracijo. Tako jih je tudi treba umeti. Kot samostojna okrogla plastika navzlic tvarini delujejo znatno šibkeje. *Tine Kos* je pokazal izmed znanih del dekorativni „Akt“ v terakoti, ki je bil izmed njegovih del gotovo najbolj učinkovit.

Krepak in izviren portretist je *Niko Pirnat*. Z novim, zdravo sodobnim realizmom ume portretiranca oživit, tako da celó hladnemu mavcu vdihne toplino.

Najzanimivejša je pa bila na razstavi grafika, ki je pokazala več zanimanja za živa vprašanja sodobnosti kakor slikarstvo in plastika. Vrsto solidno in tehnično res večče izvršenih lesorezov je razstavil *Elko Justin*, mladi *Maksim Sedej* pa razen risb še zbirko globoko občutenih, pretresljivih linorezov iz cikla „Predmestje“. O tem sem že zadnjič poročal. Oljni „Akt“ ga kaže kot nežnega kolorista, ki ima tenak smisel za barvno skladnost, je pa v gradnji še malce nejasen. Enako zanimiv in sodoben je *Francè Mihelič*. Njegove litografije so s Sedejevimi listi in risbami bile najvernejše priče našega časa na vsej razstavi. Samo če je Sedej v bistvu lirična, skoro žensko mehka natura, je Mihelič krepak, ves moški, dasi pod pezo časa trpek in grenak. Zdi se, kakor da je zavil v tajinstveno, čisto nezemeljsko fantastičnost, ki je pa v resnici le eno izmed duhovnih pribežališč, kamor se iz našega bridkega karnevala zatekajo danes čuteči duhovi. — Trideset satiričnih risb je zbral *Hinko Smrekar* v ciklu „Zrcalo sveta“. To so tragično-groteskne vizije naše dobe, kjer umetnik z žgočim sarkazmom razkazuje nasilnost, gnilobo, pokvarjenost in smešnost družbe. Dasi so prav za prav vsi listi bridko aktualni, učinkuje celota vendarle kakor daljna, težko umljiva prisposoba. Zbirka je zaradi prenatrpanosti z motivi, pa tudi zaradi estetsko neutemljene in motivno nepotrebne grobosti, ponekod celó banalnosti, prav na meji umetnosti. Vendar bi delo zaslužilo, da pride v javno last, če ne že zaradi umetnostne pomembnosti, pa vsaj kot svojstven dokument časa.

*

Če je bila prodaja edini namen te razstave, je bil njen uspeh precejšen. Tudi je gotovo, da je privabila nenavadno veliko število ljudi v paviljon, čeprav morda v glavnem zaradi loterije, ki je bila zvezana z razstavo, in ker so vabile slike kot dobitki. Umetnostna pomembnost in korist prireditve sta neznatni.

Pokazalo se je pa ob tej priliki več vprašanj. Prvič problem ureditve našega umetnostnega trga, ki postaja vprav v teh časih vse bolj aktualen, kako poprijeti, da bodo upodablajoči umetniki kar najbolj zavarovani in da se ne bo ponavljalo, kar vidimo dandanes ob vsakem koraku, ko gredo umetnostno vredna dela za slepo ceno v denar. Treba bi bilo poskrbeti, da umetnik ne bo prisiljen, da zaradi trenutne stiske svoje delo tako rekoč zavrže in s tem škoduje svojemu stanovskemu ugledu in vsem tovarišem.

Prav tako je treba jasno preudariti, kaj je pravi namen paviljona? Kdo more in kdo naj sme razstavljati v njem? Ali odločaj pri oddajanju samo plačilo najemnine ali naj bo pa oddaja hkrati že neka klasifikacija razstavljalca? Treba bo, da Narodna galerija o tem resno razmišlja, zakaj celó tista nizka najemnina, katero premožni, čeprav nenadarnjeni amatêr zlahka poravna, je za premnoge mlade umetnike absolutna ovira javnemu nastopu.

Še drugo, dosti usodnejše vprašanje je pa, kako pomoči mladim. Od približno šestdesetih mladih umetnikov, kolikor jih štejemo v Sloveniji, jih je nekako polovica, ki težko žive, nekateri med njimi, in to so zlasti mladi in najmlajši, pa životarijo v tako obupno žalostnih razmerah, da dobesedno

poginjajo od vsega hudega. Stiskajo se v revnih podstrešnicah in po vlažnih luknjah, kjer voda curlja po stenah. Celó za vsakdanji kruh gre trda, a za barve, za platno sploh ni denarja. Za to pa, kar vendarle ustvarijo v svojih temnih, ledeno mrzlih stanovanjih, za to ni kupca. Če se le najde, prisili revščina umetnika, da proda svoje delo za sramotno ceno. In vendar so med njimi talenti, ki so dosegli priznanje že izven naših mejá, medtem ko doma ne verujemo vanje.

Toliko se pri nas govori in piše o kulturnosti slovenskega naroda — in vendar dopuščamo, da prav sredi med nami umirajo nadarjeni mladi ljudje, ki ne prosijo miloščine, temveč dela in možnosti ustvarjanja. Kdo pa je prav za prav poklican, da se briga za te reči? Ni ga ne društva ne zasebnikov, na javne ustanove ni računati. Rekel bo kdo: Kaj pa Narodna galerija? Ta nima sredstev. Trideset let po smrti prerano umrlih umetnikov bomo z velikimi gmotnimi žrtvami zbirali njih umetniško zapuščino, danes pa ni denarja za njihova dela, ki bi jim omogočila življenje in napredek. Dokler se bo večini med nami zdelo kupovanje umetnin le nadležna rodoljubarska dolžnost, kvečemu še snobistično tekmovanje vojnih dobičkarjev, dokler ne bo oblikovna umetnost postala našemu meščanu notranja potreba, toliko časa bodo mladi talenti obsojeni na gotov pogin ali pa, kar je še hujše, na kompromisarstvo.

Največji slovenski slikar je pred dobrimi dvajsetimi leti umrl pozabljen in zapuščen. Do zadnjega še vedeli nismo, kje je bil prav za prav pokopan, kakor ne vemo prav za gotovo, kje trohne njegove kosti. Danes vse vprek častimo njegov spomin, javne zbirke in redki ljubitelji se trudijo, da si za drag denar pridobe njegova dela — tista, ki so jih v umetnikovem življenju in ob njegovi smrti razmetali brez spoštovanja. Groharjev primer nas ni nič izučil. Vse je še prav tako. In vendar, ali se res ne bi našlo med vsemi Slovenci nekaj stotin umevajočih ljudi, ki bi od svojega preobilja mogli utrpeti drobec, da bi se zagotovil vsaj najskromnejši obstoj mladim umetnikom, ki so v obupni stiski? Zadnji čas je že, da ne bo prepozno.

K. Dobida.

ZAPISKI

Lauro de Bosis: *Icare. Histoire de ma Mort.* Paris 1933. Str. 193.

Človeka ubiješ, a misel ostane. Te resnice se nehote spomniš ob nekih duhovih, ki v današnji Italiji ne morejo do besede. Zato pa jih tujina tem gostoljubneje sprejema. O takem možu govori pariški mesečnik „Europe“ dne 15. oktobra 1933. Ker ga fašizem ne bi pustil na dan, je roman *Fontamara* izšel najprej v nemščini v Curihu. Pisatelj *Ignazio Silone* mojstrski prikazuje, kako v Abruzzih ubožni kmetje (cafoni) ginejo od glada in kako jih črnosrajčniki izmозgavajo.

V podobnem položaju je naš naslovnik, o katerem mi je Claude Aveline napisal iz Neuillyja ob Seini: „Gotovo se spominjate, kako je leta 1931. mlad italijanski pesnik, Lauro de Bosis, poletel nad Rim in vrgel v prestolnico 400.000 poslastic zoper fašizem, datiranih z osmim letom po Matteotijevem zločinu. Oddelek lovskih letal ga je zasledoval in Bosis je izginil za vselej.“

Hoteč dostojno proslaviti njegov spomin, so se njegovi prijatelji in občudovalci združili, da izdajo v Franciji edino popolno delo, ki ga je objavil sam: „Icaro“. Med pisanjem te drame je mislil na svo-

jega brata, ki je leta 1919. padel z neba v morje . . .“

Prevod je oskrbel francoski pesnik Ferdinand Hérold, uvod pa Romain Rolland. Dodana mu je še „Zgodovina moje smrti“, ki jo je Bosis napisal naravnost v francoščini tisto noč pred svojim poletom. Izdajo je uredil C. Aveline, ki se ga udeleženci penklubskega sestanka v Dubrovniku gotovo še spominjajo. Razmeroma mladi književnik je v obliki romana opisal potovanje po Jugoslaviji: „Itinéraire Yougo-slave“ (Revue Hebdomadaire 1933, 5. in 12. avgusta). Do njegovega romana „La double mort de Frédéric Belot“ pa še nisem prišel, ker si ga čitatelji Francoskega Instituta v Ljubljani podajajo iz rok v roke.

Okusno opremljena knjiga „Icare“ je nastajena v 1000 izvodih, od katerih nobeden ni prišel na književni trg. Vsi so se ali se bodo razposlali književnikom na vse strani sveta, da se raznese glas o junaštvu svobodoljubnega mladeniča. Moj izvod nosi številko 391.

*

Lauro de Bosis — Slovenec nehote pomisli na priimek Božič — se je rodil dne 9. decembra 1901. Oče mu je bil pesnik Adolfo, mati pa Američanka Lilian Vernon, ki je že v detinstvu prišla v Italijo.

Na rimskem vsučilišču je Lauro študiral kemijo in se podoktoril leta 1922. Ker pa je bil odgojen v ozračju velike prosvete in pesništva, ga je vlekle bolj proti modroslovju in slovstvu.

Iz grščine je prevedel Sofokleja (kralj Ojdip, Antigona) in Ajshilovega Uklenjenega Prometeja. Iz angleščine pa je presadil „Zlato vejico“, ki jo je poklonil ljubiteljem verske zgodovine Sir James Frazer.

Napisal je več pesnitev in razprav, ki še čakajo tiskarskega črnila. Njegova tragedija „Icaro“, dovršena leta 1927., je dobila ob amsterdamskih olimpijadah leta 1928. veliko pesniško nagrado ter ugledala beli dan v Milanu leta 1930. V naslednjem

letu je dokončal za Oxford University Press zajetno „Antologijo italijanskega pesništva“, za katero je uvod in opombe napisal sam v angleščini. Izšla je leto dni po njegovi smrti.

Med leti 1924. in 1930. je Lauro krenil nekajkrat v Združene države, kjer je organiziral razstavo italijanske sodobne umetnosti in predaval poleti o književnosti na univerzi v Harwardu. Italy-America Society, pri kateri je bil dve leti glavni tajnik, ga je pošiljala na predavateljske turneje.

Ob početku fašistovskega gibanja se je Lauro, dotlej brezbrizen za politiko, pokazal blagohoten reformam, kakršne so se oznanjale. Toda leta 1926. je ugotovil nevarnosti pokreta in njegovo čuvstvovanje se je uprlo proti porazu svobodnih načel v Italiji. Misleč, da je neposredno delovanje potrebno, je leta 1930. ustanovil društvo „Alleanza Nazionale“. Ta doba njegovega življenja se zrcali iz njegove oporoke „Zgodovina moje smrti“, ki jo je po nekem francoskem listu, preden je izšla pričujoča knjiga, v izvlečku priobčil tednik „Slovenija“ 21. in 28. julija 1933. Ondi čitaš, kako se je skrivaj na Francoskem pripravljaval za polet in je ob prvem poskusu nehote pristal na Korsiki, tako da so fašisti razkrili njegov načrt; kako se je potem pod tujim imenom v Angliji pripravil za drugi polet, kako je s svojim Pegazom 3. oktobra 1931. ob osmih zvečer prispel nad Rim in pol ure tik nad hišami po glavnih ulicah sipal letake, kakor bi snežilo, in knjigo Bolton King „Fašizem v Italiji“. Potlej se je namenil proti severo-zapadu, za njim pa skupina še enkrat hitrejših Balbovih letal. Kaj je z njim? Eni trdijo, da so ga zbile laške strojnice, drugi so ga baje opazili ob otoku Elbi. Ker je imel majhno letalo, mu je bržkone pošel bencin in je strmoglavil v morje. Našli niso ne sledu ne tiru o njem. To svojo žrtev je sam ocenil ob koncu svojega testamenta: je vaudrai plus mort que vivant, t. j. mrtev bom več zalegel ko živ.

*

